

N

O

V

A

Ansvar i grenseland

16-åringers forståelse av seksuell utnyttning

INGRID SMETTE

Redd Barna

Norsk institutt for forskning
om oppvekst, velferd og aldring

Rapport 13/04

Ansvar i grenseland

16-åringers forståelse av seksuell utnyttning

INGRID SMETTE

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 13/2004

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2004
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-194-7
ISSN 0808-5013

Forside: © PhotoDisc - Artville
Desktop: Torhild Sager
Trykk: Allkopi/GCS

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord fra Redd Barna

Retten til sitt eget liv

Utgangspunktet for denne rapporten er barn og unges rett til å leve sine liv uten å bli seksuelt utnyttet. De har rett til å søke nærhet og kontakt og de har rett til respekt for sine kroppslige og psykiske grenser. Redd Barna arbeider daglig mot seksuell utnyttning av barn og unge i alle former og registrerer en økning av seksuelle overgrep og at barn og unges egne grenser tøytes. I samarbeid med andre bekymrede ungdoms-, minoritets-, prostitusjons- og rettighetsorganisasjoner, tok vi derfor initiativ til et prosjekt for å undersøke hvorvidt og i tilfelle hvordan ungdom utsettes for sexpress og utnyttning i Norge.

Prosjektet *Retten til sitt eget liv* er delt i to. Vi bestilte en systematisk analyse av ungdoms situasjon, forståelse og holdninger fra NOVA og det er resultatene fra denne studien som presenteres i denne rapporten som har fått tittelen *Ansvar i grenseland*. I prosjektets andre del foretar ungdom selv en undersøkelse og resultatene presenteres i en separat Redd Barna rapport. Konklusjonene fra de to undersøkelsene skal brukes til å veilede politikere, hjelpeapparatet og skolene i deres forebyggende arbeid. Samtidig vil de gi kunnskap til foreldre og barn og unge selv.

ECPAT Norge, Pro-sentret (Liv Jessen, Bjørg Norli), Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (Geir Borgen), PRESS (Heidi Brynildsen Grande), Agenda X ved Antirasistisk Senter (Inger Aguilar), MiRA Ressurscenter for innvandrere- og flyktningkvinner (Meltem Safak Lundsten, Attia Mirza Mehmood) og Støttesenteret mot Incest i Oslo (Carina Falch) har utgjort en referansegruppe, som har hatt livlige og inspirerende diskusjoner og kommet med faglige innspill. Turid Heiberg (prosjektleder), Kaja Hegg, Astrid Tvetraas og Annette Giertsen fra Redd Barna har ledet prosjektet.

Stiftelsen Helse- og Rehabilitering, Barne- og familiedepartementet, Redd Barnas Forskningsfond og Redd Barna har finansiert prosjektet.

FNs konvensjon om barnets rettigheter og norske myndigheter understreker blant annet barns rett til beskyttelse, trygghet, omsorg og helse. Det framheves at barn under 18 år ikke skal utnyttes seksuelt eller på andre måter tvinges og lokkes inn i seksuelle handlinger. Et offentlig engasjement er en forutsetning for å trygge barn og unge, men som denne undersøkelsen viser trenger vi kontinuerlig å følge med på om tiltak virkelig fungerer etter sin hensikt. Barn og unge er selv de beste til å fortelle oss om så er tilfellet!

Gro Brækken

Generalsekretær

Redd Barna

Forord fra NOVA

Seksuell utnyttning av barn og unge har blitt satt på dagsorden på ulike måter av myndigheter, organisasjoner og media. Men hvilke konkrete fenomener er det man snakker om? Snakker alle om det samme? Denne rapporten nærmer seg dette temaet gjennom en kvalitativ analyse av 16-åringers forståelser av seksuell utnyttning. Tittelen – *Ansvar i grenseland* – sikter til at seksuell utnyttning på mange og ulike måter handler om grenser, men grenser som voksne og ungdom ikke alltid trekker på samme sted. Ungdommenes svar på spørsmålet om hva seksuell utnyttning er og hvem som har ansvaret, reflekterer blant annet deres oppfatninger omkring hva det vil si å være ungdom. Jeg håper at denne rapporten kan gi innspill til og bidra til videre refleksjoner rundt temaet seksuell utnyttning for hjelpeapparat og andre som på ulike nivåer møter dette problemfeltet.

Flere personer fortjener takk for sine bidrag til rapporten. Den største takken går til ungdommene som stilte til intervju og skolene som tok i mot meg, samt til ungdommer og ansatte på Riverside, Oslo kommunes ungdomskafé. Takk til prosjektledelsen ved Redd Barna og medlemmene av referansegruppa for godt samarbeid og gode diskusjoner. Flere andre ressurspersoner og instanser tok seg tid til å møte meg underveis og får med dette takk for sine innspill. Kristinn Hegna, NOVA, har bidratt med veiledning underveis, og Nicole Hennem, NOVA, har lest rapporten og kommet med nyttige kommentarer i slutfasen.

Oslo, september 2004

Ingrid Smette

Innhold

Sammendrag	9
1 Innledning	13
Bakgrunn og problemstillinger	13
Tematiske innfallsvinkler	17
Ungdom og ny teknologi	17
Bytte eller salg av seksuelle handlinger	18
Ungdomstid og utvikling av ansvar	19
Rapportens oppbygning	22
2 Metoder og utvalg	23
Rekruttering og utvalg	23
Gruppeintervju som metode	25
Intervjuguiden	29
Domspremisser og forarbeider til lover	30
3 Juridiske forståelser av seksuelle krenkelser mot barn	32
Definisjoner av seksuelle krenkelser	32
Rettsvesenet om alder og utnyttning	36
Den seksuelle lavalderen	36
Internett, følelser og penger	40
Oppsummering	42
4 Ungdom om kjønn, alder og utnyttning	43
Vignetten	43
Ungdommenes definisjoner av utnyttning og overgrep	45
Overgrep er lik voldtekt, men hva er utnyttning?	47
Medvirkning og frivillighet	49
Alderens betydning for seksuell utnyttning	51
Den seksuelle lavalder som beskyttelse	52
Fysisk modning og livssituasjon	53
Skillet mellom barn og ungdom	55
Kjønn og sårbarhet	57
Fysisk forskjellighet	58
Mental og sosial forskjellighet	59
Oppsummering	64
5 «Nettmøter»: Relasjoner mellom mindreårige og voksne etablert på Internett ..	66
Digitale medier: Nye betingelser for utnyttning?	66
Ungdommenes erfaringer med chat	68
Allmenne erfaringer	69
Unge som oppsøker voksne arenaer på nettet	75
Hva påvirker ansvar og skyld på nettet?	81
Oppsummering	86

6 Når noen får betalt for seksuelle handlinger	87
Hvor går grensen?	88
Prostitusjon som normbrudd	89
Relasjoner i gråsonen	97
«Hvis du tar penger for det, da vet du i hvert fall hva du gjør!».....	100
Å begrepsfeste salg eller bytte av seksuelle handlinger	104
Oppsummering	107
7 utfordringer i møte med temaet ungdom og seksuell utnyttning	108
Seksuell utnyttning – en kompleks kategori	109
Seksuell utnyttning og ungdoms opplevelse av fornuft og makt	109
Seksuell utnyttning og forståelsen av handlingsrom	110
Seksuell utnyttning og strid om kategorisering.....	112
Beskyttelse og ansvarliggjøring: Balansekunst for hvem?.....	116
Summary	121
Referanser	123

Sammendrag

Denne rapporten undersøker ungdoms forståelser av seksuelle overgrep og utnyttning og deres oppfatninger av ungdoms og voksnes ulike roller på dette feltet. Begrepene «nettmøter» – møter mellom ungdom og voksne etablert via internett – og «ungdomsprostitusjon» blir brukt som utgangspunkt for å få tilgang til ungdommenes perspektiver. Deres forståelser utgjør grunnlaget for rapportens drøfting av problemstillinger rundt forebygging av seksuelle overgrep og utnyttning.

Rapporten tar for seg følgende problemstillinger:

- Hvordan forstår ungdom seksuelle overgrep og seksuell utnyttning, og på hvilke måter skiller eventuelt deres forståelser seg fra rettsapparatets definisjoner?
- Hvilke elementer skal til for at ungdom definerer en hendelse som overgrep eller utnyttning?
- Hvordan reflekteres oppfatninger om modenhet og av grensen mellom barn og ungdom i ungdommenes forståelse av utnyttning og overgrep?
- Hvilke konsekvenser har disse forståelsene for hvordan beskyttelse av barn og unge mot seksuell utnyttning og overgrep bør utformes?

Undersøkelsen er kvalitativ og baserer seg på fokusgruppeintervjuer med et tilfeldig utvalg ungdommer rekruttert fra grunnkursklasser i videregående skoler i og rundt Oslo, samt intervjuer med ungdommer på en kommunal internettkafé. Som et bakteppe for ungdommenes perspektiver analyseres også juridiske begreper for seksuelle krenkelser samt et utvalg dommer der voksne er dømt for seksuell omgang med mindreårige.

Barnekonvensjonen og norsk rettsvesen slår fast at en mindreårigs eventuelle samtykke til seksuell omgang med en voksen ikke har betydning for den voksnes straffeskyld. Dette blir begrunnet med at den unge i kraft av sin alder og grad av modenhet er i en underordnet posisjon i forhold til den voksne og dermed sårbar for utnyttning. De intervjuede ungdommenes perspektiver problematiserer denne juridiske forståelsen. Ungdommene synes ikke å forstå alder og aldersforskjell og posisjoner knyttet til dette som en prinsipiell forskjell i makt på samme måte som rettsapparatet gjør det. De hevder at det å være ung ikke fritar en person fra ansvar for egne handlinger i en relasjon til en voksen. På bakgrunn av dette bruker ungdommene begrepene overgrep og utnyttning til å lage et skille mellom handlinger som

innebærer fysisk tvang og hendelser der den mindreårige selv på en eller annen måte har samtykket eller medvirket. For de intervjuede ungdommene betyr det å være midt i tenårene at man i stadig større grad blir møtt med krav om å bli et ansvarlig subjekt. For dem er ansvarlighet derfor sentralt for skillet mellom barn og ungdom. Ungdommenes vektlegging av jevnaldrendes ansvar må derfor ses i sammenheng med hvordan de forstår seg selv og den livsfasen de befinner seg i.

Kjønn er også viktig i ungdommenes forståelse av hva seksuell utnyttning og overgrep er, og hvem som er sårbare for dette. De intervjuede ungdommenes utsagn viser at utnyttning og overgrep blir tolket som noe som først og fremst kan ramme jenter. Jenter blir sett på som mer *psykisk* sårbare – gjennom en forståelse av at jenter tar mer skade av overgrep – og *sosialt* sårbare, ved at seksualitet er viktig når jenter blir kategorisert. Ungdommenes utsagn tyder derfor på at tradisjonelle forestillinger om kjønn er sentrale for deres fortolkninger på dette området. Dette er en viktig utfordring for forebyggende arbeid.

Internett har fått mye oppmerksomhet som en arena som kan innebære risiko for seksuell utnyttning av ungdom. En bakgrunn for å forstå hvordan utnyttning kan forekomme i tilknytning til internett, er at ungdom selv på en aktiv måte kan bruke slike kanaler som arena for å utforske og hente kunnskap, om det som blir definert som voksne temaer. For ungdom er ulike måter å bruke chat på viktige markører i overgangen mellom barndom og ungdom, og internett og chatting kan være arenaer der grenser mellom barndom/ ungdom og voksenliv kan utfordres. Nettarenaen blir videre oppfattet som et sted der handlingsrommet er større og konsekvensene av handlinger mindre alvorlige enn i det virkelige livet. Intervjuene tyder på at ungdom føler seg kompetente og opplever å ha kontroll over det som skjer i en samtale på nettet. Denne følelsen av makt og kompetanse kan imidlertid gjøre noen ungdommer sårbare fordi opplevd handlingsrom i nettmøte ofte ikke vil la seg overføre til et virkelig møte. Videre forventer ungdommene at «alle» vet at det er risikabelt å møte noen i virkeligheten som man bare har møtt via internett. Dermed tilskrives en ungdom en stor del av ansvaret dersom hun eller han på tross av denne kunnskapen blir utsatt for noe krenkende gjennom et slikt møte.

Når det snakkes om «ungdomsprostituasjon», eller kommersiell seksuell utnyttning av barn og unge i konvensjoner og lovverk, står voksnes ansvar i fokus. Ungdommene legger på sin side vekt på den unges eget ansvar også på dette feltet. Bakgrunnen for denne tolkningen av ansvar synes å være at bytte eller salg av seksuelle handlinger blir forstått som et bevisst brudd med grunnleggende normer for seksualitet. Denne forestillingen om *bevissthet* gjør at det blir vanskelig å se bort fra en ungdoms egen medvirkning i

relasjoner der det forekommer slike bytter. Dermed blir det for ungdommene også problematisk å se den som bytter eller selge seksuelle handlinger som offer for utnytting eller overgrep. Kriteriene for hva som defineres som salg eller bytte av seksuelle handlinger, er imidlertid ikke entydige. Dette medfører at det blir vanskelig å trekke et definitivt skille mellom kommersiell seksuell utnytting og utnytting som ikke innebærer er slikt kommersielt element, eller mellom det som er prostitusjon og det som ikke er det.

En åpenbar utfordring når man skal snakke med ungdom om salg eller bytte av seksuelle handlinger, er de negative assosiasjonene som ligger i begrepet prostitusjon, og den sterkt kjønnete dimensjonen ved dette begrepet. Historisk har betegnelsen prostitusjon også vist seg å fungere som en merkelapp på atferd som bryter med forventninger til kvinnelig seksualitet. En måte å håndtere disse utfordringene på er å møte ungdom på en måte som gir rom for deres forståelse og opplevelse av relasjonene de er involvert i. Slik kan man kanskje unngå at ungdom og voksne fører hver sin monolog om dette temaet. Det er også viktig å holde fast ved at seksuell utnytting ikke er betinget av et kommersielt element, men av handlinger som foregår innenfor rammen av en asymmetrisk relasjon.

Hvilken betydning har så denne kunnskapen for forebygging av seksuell utnytting av barn og unge? Funnene i rapporten kan uttrykkes i noen dilemmaer som arbeidet med temaet ungdom og seksuell utnytting må forholde seg til: Hvordan skal man beskytte ungdom mot utnytting uten samtidig å avfeie deres ønske om ansvarlighet? Hvordan skal vi forstå og håndtere ungdoms motivasjoner når de ønsker å etablere relasjoner voksne definerer som skadelige? Hvordan kan man tilskrive ungdom handlingsrom og samtidig skape bevissthet om hva som begrenser deres handlefrihet? Og hvordan skal vi balansere ønsket om å advare ungdom mot potensielle risikoer, uten å samtidig gjøre dem medansvarlige dersom overgrep skjer?

Ut fra drøftingene i denne rapporten synes det viktig å peke på at det trengs et bevisst fokus på *voksnes* juridiske og ikke minst etiske ansvar for seksuell utnytting av barn og unge. Voksne må bevisstgjøres om ungdoms rett til beskyttelse, også i en fase der ungdom prøver ut nye arenaer og roller og beveger seg mot å bli ansvarlige voksne. Tiltak som utfordrer ungdom til å utforske erfaringer med eget handlingsrom i relasjoner til andre, vil kunne bidra til at de blir bedre i stand til å forstå hva utnytting og overgrep innebærer, og bakgrunnen for at dette kan finne sted. Voksnes ansvar er spesielt viktig i en fase der ungdom blir sårbare, ikke som passive ofre, men på grunn av sitt ønske om å handle og ta ansvar for egne handlinger. Det blir en viktig utfordring å utvikle begrepsapparat og forståelsesmodeller som rommer en slik bevissthet.

1 Innledning

Denne rapporten undersøker ungdoms forståelser av seksuell utnyttning gjennom gruppeintervjuer med et tilfeldig utvalg 16-åringer rekruttert fra skoler på Østlandet. Blant spørsmålene som stilles er hvordan ungdom forstår ansvar og skyld for overgrep og utnyttning, og hvilken betydning alder, kjønn og kontekst har for disse forståelsene. Gjennom å utforske ulike dimensjoner ved ungdommenes forståelser og holdninger, skal rapporten bygge kunnskap som kan brukes i utforming av tiltak for å beskytte barn og unge mot slik utnyttning.

Bakgrunn og problemstillinger

Seksuelle overgrep og seksuell utnyttning av barn og unge har blitt et viktig tema i både internasjonale og nasjonale fora. Bekymring for seksuell utnyttning av barn og unge knyttes ofte til fattigdom og konflikter, men det understrekes også at seksuell utnyttning og misbruk forekommer i de fleste kontekster barn og unge befinner seg (Save the Children 2003). I 1996 og 2001 ble det i henholdsvis Stockholm og Yokohama arrangert verdenskongresser som satte temaet *kommersiell* seksuell utnyttning av barn på den internasjonale dagsordenen. Omfanget av seksuell utnyttning og overgrep mot barn og unge er svært vanskelig å anslå. Oppmerksomhet rundt internett som en ny arena for kontaktetablering, sexturisme og handel med kvinner og barn, gjør likevel at både myndigheter og organisasjoner antar at ulike former for seksuell utnyttning av barn og unge øker i omfang på verdensbasis.¹

I FNs Barnekonvensjons artikkel 19 slås det fast at barn har rett til beskyttelse mot seksuelle overgrep på samme måte som mot andre former for psykisk eller fysisk vold. Seksuell utnyttning omtales i artikkel 34. Der heter det at «Barn har rett til å bli beskyttet mot alle former for seksuell utnyttning og misbruk» (Barne- og familiedepartementet 2003). I artikkelen nevnes tre punkter som spesielt viktige i forhold til dette feltet: Å tilskynde eller tvinge et barn til å delta i ulovlig seksuell virksomhet, å utnytte barn ved å bruke dem til prostitusjon eller annen ulovlig praksis og å utnytte barn ved å bruke dem i pornografiske forestillinger eller pornografisk materiale.

¹ Se for eksempel dokumenter fra den 2. verdenskongressen mot seksuell utnyttning av barn, http://www.csecworldcongress.org/en/yokohama/Background/Theme_papers.htm

Begrunnelsen for at barn trenger beskyttelse mot utnyttning og misbruk er at de i kraft av sin alder og grad av modenhet er sårbare for utnyttning. I en relasjon mellom en voksen og et barn, er barnet underordnet og ofte avhengig av den voksne. Det er denne ulikeverdige relasjonen som danner grunnlaget for Barnekonvensjonens forståelse av seksuell utnyttning.

I norsk offentlighet knyttes temaet seksuell utnyttning ofte til bekymring for kommersialisering og seksualisering av det offentlige rom, og mange uttrykker uro for at barn og unge i dag blir mer utsatt for seksuell utnyttning som en konsekvens av disse samfunnstrendene. Den siste revideringen av Seksuallovbruddskapitlet, vedtatt i Stortinget 11. august 2000, kan kanskje sies å reflektere denne uroen. Revideringen medførte en generell styrking av beskyttelsen av mindreårige mot seksuelle relasjoner med voksne, gjennom nye lover og skjerping av strafferammene i eksisterende lover. En sentral begrunnelse for skjerpingene var økt sexpress og seksualisering i samfunnet generelt.

Rettslige forståelser av seksuell utnyttning og seksuelle overgrep hviler på at den ene parten ikke har tilstrekkelig modenhet til å vurdere konsekvensene av handlingene han eller hun deltar i. Det er dermed ikke rettslig relevant om den mindreårige selv har samtykket til de seksuelle handlingene; han eller hun er fritatt fra skyld og ansvar i kraft av sin alder. Ungdommene som er intervjuet i denne undersøkelsen tillegger den mindreåriges handlinger langt større vekt enn rettsvesenet. I situasjoner der den mindreårige fra et voksent perspektiv utvetydig er utsatt for et overgrep, er kategoriene som ungdommer benytter mer komplekse.

En folkehelseundersøkelse fra Danmark som kartlegger forekomst og konsekvenser av seksuelle overgrep i Danmark, synliggjør problemstillinger relatert til forskjeller mellom ungdoms og rettsvesenets forståelser på dette feltet (Helweg-Larsen, Bøving Larsen et al. 2002). I den representative undersøkelsen som omfattet 6200 ungdom i 15-årsalderen, ble det blant annet spurt om ungdommene hadde hatt seksuelle opplevelser før de ble 15 år² med personer som var betydelig eldre enn dem selv, om de *da* opplevde at det dreide seg om misbruk og om de *i dag* opplever at det var misbruk. I undersøkelsen måles omfanget av overgrep i forhold til tre ulike overgrepsdefinisjoner: (1) Den strafferettslige definisjonen, som omhandler seksuell omgang med personer under den seksuelle lavalder, eller seksuell omgang med mindreårige (myndighetsalder) der vedkommende står i et tillitsforhold til den voksne, (2) Straffbare seksuelle overgrep hvor den eldre er minst 5 år eldre enn barnet og (3) straffbare seksuelle overgrep, som den unge selv opplever som et overgrep (ibid.).

² Den seksuelle lavalderen i Danmark er 15 år.

Mens 11 prosent av ungdommene rapporterte seksuelle erfaringer som var straffbare etter dansk lovgivning, var det knapt tre prosent som sa at dette *klart* eller *kanskje* var et seksuelt overgrep.³

Denne undersøkelsen viser altså et relativt stort avvik mellom de strafferettslige definisjonene av overgrep og ungdoms egne opplevelser av overgrep. Betyr det at strafferetten er i utakt med de allmenne normene i samfunnet, eller at ungdommene på tidspunktet de ble spurt enda ikke har forstått at de har blitt utsatt for et overgrep? Er det slik at dette avviket sier noe om at ungdom og rettsapparatet definerer seksuelle overgrep på ulike måter? Eller synliggjør det bare at ungdom snakker om disse fenomenene på andre måter enn rettsvesenet? Med utgangspunkt i disse spørsmålene er hovedproblemstillingen i denne rapporten den følgende:

Hvordan forstår ungdom seksuelle overgrep og seksuell utnytting, og på hvilke måter skiller deres definisjoner seg eventuelt fra rettsapparatets forståelser?

For å svare på disse spørsmålene undersøker rapporten *hvilke forhold som påvirker hva ungdom definerer som overgrep eller utnytting*. Den danske undersøkelsen viste at stor aldersforskjell, samt anvendelse av trusler, tvang eller utpressing påvirket om hendelsen ble fortolket som et overgrep, både for gutter og jenter. For jenter var det dessuten av betydning om den eldre personen var et familiemedlem eller en omsorgsperson. Samlet sett var det imidlertid tvang, trusler og utpressing som i sterkest grad medvirket til at en hendelse ble definert som et overgrep for ungdommene (ibid.: 100). Tvang og trusler er imidlertid ikke en forutsetning for den *rettslige* definisjonen av overgrep mot mindreårige, som nevnt over. Spørsmålene som stilles i rapporten er derfor om tendensen fra den danske undersøkelsen gjenfinnes i dette kvalitative intervjumateriale, og om dette materialet kan si noe om *hvorfor* ungdom og rettsapparat eventuelt definerer overgrep og utnytting på ulike måter.

En antagelse som skal undersøkes nærmere i de følgende kapitlene, er om et slikt skille kan tenkes å peke mot ulike oppfatninger av når ungdom

³ Tallene var som følger: 11 prosent av ungdommene rapporterte at de hadde hatt seksuelle erfaringer som var straffbare etter dansk lovgivning, altså overgrep etter definisjon 1 (15,9 prosent av jentene og 6,7 prosent av guttene). 4,9 prosent av ungdommene hadde blitt utsatt for hendelser der den eldre personen var minst fem år eldre, altså overgrep i følge definisjon 2 (7,9 prosent av jentene, 2,0 prosent av guttene). 2,8 prosent av ungdommene opplevde imidlertid selv at det klart eller kanskje var et seksuelt overgrep, altså overgrep etter definisjon 3 (4, 5 prosent av jentene og 1,1 prosent av guttene) (Helweg-Larsen og Bøving Larsen 2002: 13).

skal forstås som kompetente og modne nok til å ta ansvar for egne handlinger. Når vi snakker om seksuelle overgrep mot barn vil det sentrale spørsmålet være *når* et individ slutter å være avhengig og utviklingsmessig umodent (Mossige 2001a). Man vil ofte finne at ungdom og voksne har ulike syn på dette spørsmålet. En underliggende problemstilling i rapporten vil derfor være *hvordan ungdoms forståelse av modenhet og av grensen mellom barn og ungdom reflekteres i deres forståelse av utnyttning og overgrep*. Tilgrensende spørsmål vil være om det kan tenkes at samfunnet kommuniserer motsetningsfulle holdninger til ungdom om ansvarlighet og selvstendighet, eller om lovverkets hensikt om å yte beskyttelse oppfattes som *i strid* med ungdommenes eget arbeid med å bli voksne.

Hvilke konsekvenser har så ungdommenes forståelse av modenhet for hvordan ungdom fordeler ansvar og skyld i situasjoner som rettslig sett regnes som overgrep? Dette spørsmålet peker mot utfordringer knyttet til hvordan man skal håndtere forskjeller mellom overgrepdefinisjoner hos de som skal beskytte og de som skal beskyttes. Sagt med andre ord, *hvilke konsekvenser har ungdommenes forståelser av seksuelle overgrep og seksuell utnyttning for hvordan beskyttelse av unge bør utformes?* Juridisk trenger man prinsipper, og disse prinsippene er uttrykt i straffelovens aldersgrenser og FNs Barnekonvensjons definisjon av alle under 18 år som barn. Men kunnskap om barn og unges selvforståelse og konsekvensene av denne forståelsen vil også være viktig i et forebyggingsperspektiv. Ved å sette søkelys på ungdoms forståelse av handlinger som rettslig sett er entydig definert som utnyttning og overgrep, synliggjøres også hvordan ungdom oppfatter retten til og behovet for beskyttelse.

Rapporten nærmer seg disse spørsmålene gjennom en bred utforskning av ungdoms forståelser av begrepene seksuell utnyttning og seksuelle overgrep. Undersøkelsen ser på hvordan ulike kategorier og kontekster påvirker hva som faller inn under ulike begreper for seksuelle krenkelser. Alder og kjønn er åpenbart viktige faktorer her. En rekke medieoppslag de siste årene gjør det relevant å analysere relasjoner mellom mindreårige og voksne etablert via chattekanaler på internett som en kontekst for seksuell utnyttning. Både media og myndigheters fokus på *kommersiell* seksuell utnyttning gjør ungdoms forståelser av salg eller bytte av seksuelle handlinger til en annen viktig innfallsvinkel til temaet.⁴

⁴ Barnepornografi er en annen form for seksuell utnyttning som blir nevnt i Barnekonvensjonens artikkel 34. Denne rapporten tar av hensyn til behov for å avgrense ikke for seg ungdoms holdninger til barnepornografi.

Personer under 18 år kan omtales med ulike begreper. *Mindreårig* referer vanligvis til det å være umyndig, eller til det å befinne seg under en eller annen juridisk aldersgrense. En 17-åring er ikke mindreårig i forhold til den seksuelle lavalder, men mindreårig i forhold til den generelle myndighetsalderen. Etter norsk lov, og i samsvar med FNs Barnekonvensjon, er *barn* definert som personer opp til 18 år. Hensikten med å tøyne begrepet barn oppover på denne måten, er å gi også tenåringer eller ungdom tilgang til den beskyttelsen som staten gir barn, men ikke voksne. De intervjuede ungdommene skiller mellom barn og ungdom, og definerer seg selv som ungdommer. Jeg bruker betegnelsen *ungdom* ettersom ungdommenes selvforståelse er sentral i rapporten. Hvor grensen går for å snakke om barn og ungdom er gjenstand for diskusjon, men ungdommene ser ut til å bruke denne betegnelsen om personer fra 14 år og oppover.

Tematiske innfallsvinkler

Tre tematiske innfallsvinkler skal benyttes for å belyse ungdoms forståelser av seksuell utnytting. Ungdom og ny teknologi, ungdom og bytte eller salg av seksuelle handlinger, og perspektiver på ungdomstid og utvikling av ansvar.

Ungdom og ny teknologi

Barn og ungdom og ny teknologi er blitt et begrepspar i vår tid. Barn og unge står i sentrum for debatter rundt mulighetene informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) skaper, men er også i sentrum når man snakker om de nye farene teknologien medfører (Holloway og Valentine 2003; Tingstad 2003). En av bekymringene som blir framsatt i tilknytning til barn og nye medier, er at de «naturlige grensene» rundt barndom og ungdom blir forstyrret, og at startpunktet for tilegnelse av voksen kunnskap og erfaring blir utydelig (Sefton-Green 1998). I denne debatten spiller media gjerne rollen som en viktig sydebukk, gjennom antagelsen om at den økende mengden framstillinger av sex i media er med på å gjøre grensene mellom voksenliv og barndom mindre tydelige, og at dette åpner for å betrakte barn som legitime seksualpartnere (Buckingham 2003). Trusselen som IKT representerer er derfor ikke bare rettet mot individuelle barn, men mot barndommen som institusjon (Holloway og Valentine 2003). Dette blir forsterket av at barn og unge ofte er mer kompetente når det gjelder bruk av nye medier og ny teknologi enn de voksne som skal beskytte dem fra de potensielle farene som disse kanalene kan innbære.

Rapporten skal ikke gå videre inn på diskusjonene om IKT som mulighet eller trussel for barn og ungdom. Internett skal diskuteres med fokus på betingelsene denne arenaen skaper for å etablere seksuelle relasjoner mellom mindreårige og voksne. Det finnes lite kunnskap om omfang av barn og unge som blir utnyttet seksuelt av voksne de har møtt via internett, hvordan etableringen av slike møter foregår, og hvilke barn og unge som er sårbare for å bli utsatt for utnytting i slike sammenhenger. Ved en gjennomgang av Høyesterettssaker som omhandler seksuell omgang med mindreårige, synes det imidlertid å være et visst antall saker der kontakt har blitt etablert via såkalte chattekanaler på internett. I en Høyesterettsdom i en slik sak fra 2003 blir det også pekt på at

dette er et mønster som går igjen i flere straffesaker av lignende karakter, der voksne menn kommer i kontakt med mindreårige piker med det formål å etablere et seksuelt forhold. [...] Fremgangsmåten vil fra den voksnes side ofte være et ledd i en gjennomtenkt strategi (Norsk Rettstidende 3/2003, s. 129).

De intervjuede ungdommene har også en klar forestilling om at slike relasjoner forekommer. Men på bakgrunn av sine egne erfaringer fra slike arenaer, vurderer de spørsmål knyttet til de ulike partenes ansvar for slike relasjoner på en annen måte enn rettsvesenet.

Bytte eller salg av seksuelle handlinger

Eksisterende kunnskap tyder på at hjelpeapparat og andre i dag kjenner til få konkrete ungdommer som selger eller bytter seksuelle tjenester, og få konkrete arenaer der ungdomsprostituasjon foregår (Norli 2001; Hegna og Pedersen 2002; Matre og Misje 2002). Dette står i en viss kontrast til situasjonen på 80-tallet, da man hadde relativt omfattende kunnskap om unge i prostitusjonsmiljøene (se for eksempel Finstad, Fougner et al. 1982; Høigård og Finstad 1986; Holm og Kvaran 1987). Det har også vært vanskelig å dokumentere handel med barn over landegrensene til Norge (Renland, Redd barna et al. 2001; Brunovskis og Tyldum 2004).

En årsak til at man har lite kunnskap om ungdomsprostituasjon i dag kan selvfølgelig være at den finnes i mindre omfang enn tidligere. Det er likevel liten grunn til å tro at ungdomsprostituasjon ikke lenger finnes. Tallene fra en representativ ungdomsundersøkelse fra Oslo i 1996 tyder heller ikke på det. Her svarte 1,4 prosent av ungdommene at de hadde erfaring med å selge eller bytte seksuelle tjenester (Hegna og Pedersen 2002). Sosialarbeidere og andre som arbeider med utsatt ungdom mener at ungdomsprostituasjon har

blitt mindre synlig av flere grunner: Lov om barneverntjenesters fokus på prostitusjon som et alvorlig atferdsproblem,⁵ samt det nye forbudet mot kjøp av seksuelle tjenester fra personer under 18 år kan være medvirkende til endringene. Men utbredelsen av ny kommunikasjonsteknologi, som mobiltelefoner og chattekanaler på internett, er også en antatt grunn til at ungdomsprostituasjon i dag er mindre synlig (jf. Hegna og Pedersen 2002; Matre og Misje 2002). Selv uten at man vet noe konkret om omfanget av ungdomsprostituasjon på denne måten, er det grunn til å anta at det vil være vanskeligere å identifisere unge som selger sex på denne måten enn i tradisjonelle prostituasjonsmiljøer.⁶

I medieoppslag om ungdomsprostituasjon eller om ungdom som selger eller bytter seksuelle handlinger, hevdes det av og til at ungdoms ønske om eller behov for materielle ting gjør dem sårbare for å bli lokket med på seksuelle handlinger med voksne. En antagelse som kan synes å ligge til grunn for slike overskrifter er at betydningen av materielle ting gjør at ungdom har lavere terskel for å inngå i slike bytter, og at det dermed er lettere å utnytte dem seksuelt.⁷ I rapporten utforsker jeg de intervjuede ungdommenes forståelser av prostituasjon eller sexsalg, og jeg ser spesielt på hvordan dette blir forstått i relasjon til begrepet seksuell utnytting.

Ungdomstid og utvikling av ansvar

Hvorfor er ungdoms forståelse av seksuell utnytting og overgrep viktig? Er det ikke slik at det er voksne som skal sette grenser for hva voksne ikke skal kunne gjøre mot barn (jf. Helweg-Larsen, Bøving Larsen et al. 2000)? Poenget med å fokusere på ungdoms forståelser av overgrep og utnytting er *ikke* å relativisere hva som skal defineres som overgrep. Begrunnelsen er derimot at det som kjennetegner ungdomstid som livsfase har innvirkning på ungdoms egne handlinger og deres fortolkninger av andres handlinger. Jeg argumenterer i rapporten for at 16-åringens forståelser av seksuell utnytting og overgrep er preget av at de ikke deler forståelsen av seg selv som barn, men at de ser på seg selv, og også på tenåringer som er yngre enn dem selv, som *ungdommer*. Bevegelsen bort fra barndommen er sentralt i livsfasen ungdomstiden utgjør. Denne siden ved deres selvforståelse er viktig for å forstå hvorfor de tillegger jevnaldrende en stor del av ansvaret dersom de

⁵ For en nærmere gjennomgang, se Matre og Misje (2002).

⁶ Et eksempel på medias utforskning av dette temaet var oppslaget «16-åringer selger sex på nett», nrk.no, 07.01.2004. Om gutteprostituasjon via Internett, «Gutt 16 søker gavmild mann», *Dagbladet Magasinet* mai 2004.

⁷ Som i overskriften «Selger sex for kontantkort», VG nett 11.06.2003.

inngår relasjoner som innebærer seksuell utnytting etter den strafferettslige definisjonen. Videre er det denne selvforståelsen som *ungdom* som gjør at deres forståelse av makt i relasjoner mellom ungdom og voksne ikke alltid samsvarer med rettsvesenets fortolkninger.

De fleste informantene i denne undersøkelsen er i overkant av 16 år. Juridisk er de fremdeles barn, men har nettopp kommet over den seksuelle lavalderen. Som 16-åringer har de også passert den grensen der de ikke lenger har like sterk beskyttelse mot seksuell omgang med eldre personer. I intervjuene og diskusjonene om utnytting og beskyttelse, er en viktig del av fokuset imidlertid tilbakeskuende, med analyser av spørsmål knyttet til modning og ansvar.

Hva vil det så si å være 16 år? Ungdommenes nøyaktighet når de gjør rede for sin egen alder er slående: «Kari, 17 år om to måneder». Alderen i seg selv er en viktig markør for hva og hvem de er. Både gutter og jenter legger stor vekt på at for en tenåring representerer hvert nye år en vesentlig forandring. Det er forskjell på å være 13 og 14, 14 og 15 og ikke minst 15 og 16 år, alderstrinnet de fleste av informantene befinner seg på: «Det skjer veldig mye i løpet av det året. Du bytter skole, fra ungdom til videregående. Du forandrer deg generelt,» sier en jente. Ungdommene som er intervjuet går første året på videregående. De kommer fra en storby eller fra småsteder i utkant av storbyen. Selv om ungdommene ikke er spurt om bruk av rusmidler, synes mange å ha erfaring med fester med mye alkohol, og mange antyder også seksuelle erfaringer fra slike sammenhenger. De befinner seg i et tett sosialt nettverk, der jevnaldrende klassekamerater vet mye om hverandre – også på det seksuelle området. Som 16-åringer er *de andres blikk* og de andres vurderinger kanskje i særlig grad viktige for hvem de selv opplever at de er.

Foreldrene er synlige i bakgrunnen, spesielt i jentenes fortellinger om advarsler og forsiktighetsregler de har fått med seg fra hjemmet, og som personer som er med på å legge rammer for deres utforskning av seksualitet. Foreldrene blir også nevnt som personer som fremdeles skal gi dem en viss beskyttelse. Men, som Nicole Hennem skriver i en avhandling om det å være far og mor for norsk ungdom, foreldrenes rolle blir i ungdomstiden også forstått som det å skulle støtte opp om prosessen mot autonomi og løsrivelse (Hennem 2002). Målet er å skulle bli en ansvarlig voksen, der ansvarlighet betyr å «ha integrert de dominerende sosiale verdiene om autonomi og selvstendighet» (ibid.: 74). Ungdomstid blir dermed forstått som en fase der man går fra barndommens avhengighet til voksenlivets uavhengighet (ibid.: 75). Hennem hevder imidlertid at dette ikke nødvendigvis er en universell forståelse av ungdomstiden, men at disse tendensene må ses i

sammenheng med både historiske samfunnsendringer og samtidig variasjon mellom ulike samfunn. I Norge henger denne forståelsen av ungdomstid sammen med vektlegging av individualisering og demokratisering som sentrale verdier, og med ideen om at barn i «forhandlingsfamilien» er individer med egne behov, rettigheter og en stemme som skal høres (ibid.: 70–72).

Et viktig poeng i denne sammenhengen er at ungdom ser på seg selv som handlende og skapende subjekter. Innenfor ungdomsforskningstradisjonen forstås gjerne ungdom som aktører i en slik forstand, for eksempel gjennom studier av ulike ungdomskulturelle uttrykk (f.eks. Heggen, Øia et al. 2001). Når det gjelder perspektiver på barn og barndom, er aktørperspektivet og synet på barn som mer eller mindre selvstendige, aktive og kreative aktører – et perspektiv ofte assosiert med begrepet «ny barndomssosiologi» (Prout og James 1990) – nyere og mer omdiskutert (se Tingstad 2003). Å skulle anvende et aktørperspektiv når man snakker om seksuelle overgrep mot barn, er enda mer kontroversielt (se Kitzinger 1997). Det kan også være nyttig å minne seg selv om at rettsvesenets prinsipp om at barn ikke skal vurderes som medansvarlige for overgrep, er av relativt ny dato. Ericsson (1997) beskriver i *Drift og dyd: Kontrollen av jenter på 50-tallet* hvordan barn – hovedsakelig jenter – ble sett på som medskyldige i overgrep de hadde blitt utsatt for, med den begrunnelse at de selv hadde samtykket til overgrepet, eller hadde fristet eller tatt initiativ overfor overgriperen.

Situasjonene som blir diskutert i rapporten handler til dels om ungdom som selv aktivt inngår relasjoner som voksne og rettsapparatet definerer som seksuell utnyttning eller overgrep. Når det i denne rapporten blir lagt vekt på hvordan ungdom forstår seg selv og jevnaldrende som handlende subjekter, også i relasjoner som kan innebære overgrep og utnyttning, innebærer det *ikke* at rapporten ønsker å fremme et syn på barn og unge som medansvarlige for overgrep. Jeg vil likevel hevde at det er fruktbart å forstå hvordan ungdom fortolker relasjoner hvor overgrep og utnyttning kan forekomme. Med fruktbart siktes det her til at det kan bidra til å øke forståelsen av problemfeltet, og dermed mulighetene for å yte hjelp og beskyttelse til ungdom som er utsatt for utnyttning og overgrep.

Påstanden i denne rapporten er at ungdoms fokus på valg og handlingsrom kan tolkes som en del av deres arbeid med å bli voksne: De kjemper for å bli tilskrevet subjektivitet og ansvarlighet, fordi det er det som skiller dem fra å være barn. En konsekvens av dette kan være at de i noen sammenhenger ser bort fra maktforskjellene som kan eksistere mellom personer med stor aldersforskjell. For de intervjuede ungdommene er spørsmålet om den mindreåriges ansvar og skyld dermed mer sammensatt enn for rettsapparatet, og denne kompleksiteten skal analyseres i de følgende kapit-

lene. Spenningen mellom ungdoms behov for beskyttelse og deres behov for anerkjennelse av subjektivitet og ansvar vil kunne spores som en rød tråd gjennom ungdommens utsagn. Den underliggende teoretiske utfordringen rapporten reiser, er dermed hvordan man kan utforme forståelsesmodeller som på samme tid anerkjenner ungdom som handlende subjekter *og* som subjekter voksne har ansvar for å beskytte.

Rapportens oppbygning

Dette første kapitlet har presentert bakgrunnen for studien og problemstillingene som skal behandles. Kapittel to gir en presentasjon av metoder og utvalg. Kapittel tre skal gå nærmere inn på en drøfting av begrepene som anvendes for å beskrive seksuelle krenkelser. De juridiske definisjonene og anvendelsene av disse står i fokus her. Kapittel fire handler om hvordan ungdom tillegger kjønn og alder betydning for definisjonene av seksuell utnyttning og overgrep. Det legges spesielt vekt på hvordan ungdom tillegger kjønn betydning på en annen måte enn rettsvesenet, og at de dermed ikke oppfatter utnyttning og overgrep som det samme for jenter og gutter.

I kapittel fem, om relasjoner mellom mindreårige og voksne etablert på nett, er temaet hvordan en bestemt kontekst – chattekanaler – påvirker hva ungdommene definerer som seksuell utnyttning eller overgrep, og hvordan de forstår ansvar og skyld i forbindelse med krenkelser som kan finne sted på slike arenaer. En 16 år gammel jentes fortellinger om egne opplevelser av samhandling med voksne på nettet skal illustrere hvordan det som skjer på nettet *både* må ses som bestemte former for barne- og ungdomskulturelle samhandlingsformer, *og* som en form for samhandling som for noen ungdommer kan være risikofylt.

I kapittel seks, om holdninger til bytte eller salg av seksuelle handlinger, er fokuset på hvordan innblanding av penger eller andre goder virker inn på forståelsen av ansvar og skyld i seksuelle relasjoner mellom mindreårige og voksne. I kapitlet undersøkes ungdommenes begrunnelser for å inkludere eller ekskludere prostitusjon/kjøp av seksuelle tjenester i kategorien seksuell utnyttning.

I kapittel sju, som er det siste og avsluttende kapitlet, stilles spørsmål knyttet til balansegangen mellom beskyttelse og ansvarliggjøring. Hensikten med kapitlet er å synliggjøre noen av utfordringene som ungdommenes forståelse av utnyttning og overgrep medfører med tanke på forebygging. Sentrale temaer her er ungdoms forståelse av makt og handlingsrom, og konflikter knyttet til begrepsfesting av seksuell utnyttning.

2 Metoder og utvalg

Nedenfor skal jeg beskrive hvordan undersøkelsen er utført. Målet med studien har ikke vært å kartlegge utbredelse, men derimot å få tilgang til de forståelsesmodellene ungdom benytter når de skal gi mening til de fenomenene som er tema for rapporten. Rapporten er derfor basert på en kvalitativ tilnærming.

Rekruttering og utvalg

Det empiriske materialet rapporten bygger på består av ni fokusgruppeintervjuer med gutter og jenter rekruttert fra grunnkursklasser i den videregående skole. Fem av gruppene var jentegrupper, fire guttegrupper, i en av dem deltok også to jenter. Totalt ble 49 ungdommer, 22 gutter og 27 jenter intervjuet i grupper. Gruppeintervjuene varte mellom 60 og 75 minutter. Videre består materialet av ti individuelle intervjuer, tre oppfølgingsintervjuer fra fokusgruppene og sju intervjuer med ungdommer i alderen 17 til 21 år rekruttert på en kommunal internettkafé. Disse varte mellom 30 og 60 minutter. Jeg har altså totalt snakket med 56 ungdommer. Intervjuene ble i sin helhet tatt opp på minidisk, og alle gruppeintervjuer og sju individuelle intervjuer fullstendig transkribert. I rapporten er intervjuutdragene identifisert ved nummeret på gruppa, og om det er en jente- eller guttegruppe. Informantene er nummerert i forhold til gruppa, ikke til materialet som helhet. Formuleringene fra intervjuene er i størst mulig grad beholdt i sin originale, muntlige form, men små omskrivninger er gjort der dette har vært nødvendig for forståelsen.

På de tre skolene det lyktes å rekruttere informanter fra,⁸ dominerte elever med etnisk norsk bakgrunn, og ingen elever med minoritetsbakgrunn meldte seg til å delta i intervjuene. Minoritetsungdom er derfor svært dårlig representert i denne studien, med unntak av en jente og tre gutter som ble

⁸ Rekrutteringsprosessen tok mer tid enn forventet. På grunn av økonomiske begrensninger, forsøkte vi å rekruttere skoler i Oslo-området. For å unngå sammenblanding med en annen undersøkelse med et tilgrensende tema, prøvde vi å unngå å spørre skoler som var forsøkt rekruttert til denne undersøkelsen. En grunn til at flere skoler takket nei til å delta, kan trolig handle om at det kommer mange forespørsler fra forskningsinstitusjoner, at skolehverdagen er svært hektisk eller at temaet ikke opplevdes relevant.

intervjuet på internettkafeen. Uten at elevene har blitt spurt om sin bakgrunn, gav de inntrykk av å være «vanlige, norske middelklasse-ungdommer». Med unntak av en yrkesfaglig klasse, gikk alle elevene på en form for allmennfaglig studieretning. Før rekrutteringen ble nødvendige konsesjoner innhentet fra Datatilsynet. Vi fikk tillatelse til å rekruttere 16-åringer ved å innhente aktivt, skriftlig samtykke fra dem selv og passivt samtykke fra foreldrene. Et vilkår for konsesjonen var at det skulle være frivillig å delta. Læreren rettet derfor en forespørsel til klassen, og de som var interessert meldte seg til å delta. Denne formen for rekruttering har kanskje gjort at relativt trygge og ressurssterke ungdommer har blitt intervjuet, noe som innebærer at utvalget, også innenfor gruppen det er rekruttert fra, er skjevt. Målet for studien har vært å undersøke hvordan «vanlig ungdom» forstår seksuell utnytting, og hvordan deres forståelse relaterer seg til «voksne» eller offisielle forståelser. Ungdommene er altså ikke rekruttert på grunnlag av egne erfaringer med seksuell utnytting.⁹ Dette innebærer at ungdommene har snakket om fenomener de ofte ikke selv har direkte erfaring med. Dette er et viktig bakteppe når ungdommenes utsagn skal fortolkes.

Den gruppen ungdom denne undersøkelsen tar utgangspunkt i, kan trolig videre karakteriseres med det på mange måter problematiske begrepet «normalungdom». De uttrykker i stor grad kjennskap og støtte til sentrale normer for seksuell atferd, og de har forventninger om at man som ungdom tar ansvar for seg selv og unngår risiko. Resultatene fra denne undersøkelsen kan naturlig nok ikke generaliseres til å gjelde all ungdom. En naturlig videreføring av dette prosjektet vil derfor være å stille noen av de samme spørsmålene til grupper av ungdom man av erfaring vet er i risikozonen for seksuelle overgrep.

Fordi utvalget er så homogent har jeg ikke vektlagt sammenligning mellom gruppene. Jeg har i stedet forsøkt å identifisere forståelsesmodeller (Andenæs 2000) som informantene hadde mer eller mindre felles og som var relevante for problemstillingene. I rapporten bruker jeg i hovedsak materialet fra gruppeintervjuene, og jeg skal her drøfte noen sider ved denne metoden.¹⁰

⁹ Det kan selvfølgelig ikke utelukkes at noen av ungdommene har slike erfaringer, selv om det ikke kom fram i intervjuene.

¹⁰ Nedenfor skal jeg komme nærmere inn på hvorfor jeg i mindre grad har brukt de individuelle intervjuene.

Gruppeintervju som metode

I utarbeidelsen av undersøkelsen har jeg brukt begrepet *fokusgruppeintervjuer* om hovedmetoden som ble anvendt. Fokusgrupper kan defineres som en forskningsmetode som samler data om et tema definert av forskeren gjennom interaksjon i en gruppe (Morgan 1996; Dahle og Skilbrei 2003).¹¹

Tiggeman og Gardiner (2000) drøfter på bakgrunn av egne erfaringer noen av fordelene ved fokusgrupper som metode. For det første gir fokusgrupper tilgang til deltagerens eget språk og egne begreper. Dette skjer gjennom at deltagerne først og fremst snakker til hverandre, og i mindre grad til forskeren. For det andre hevder forfatterne at fokusgrupper gjør det mulig å utforske samhandling mellom deltagerne, og dermed hvordan mening blir konstruert i fellesskap gjennom at meninger brytes mot hverandre. For det tredje hevdes det at gruppedynamikken først og fremst er kontrollert av gruppa, og slik sett er mer egalitær enn en intervjuform basert på individuelle intervjuer.

Erfaringene fra denne undersøkelsen samsvarer godt med disse påstandene. Gruppeintervjuene hadde fra fire til åtte deltakere, i de fleste deltok fem til seks ungdommer. Av praktiske hensyn gjennomførte jeg alle intervjuene alene. Det at intervjueren var i tydelig mindretal gjorde både at intervjueren ikke opplevde å ha full kontroll med intervjuet til en hver tid, og at ungdommene til tider ble mer opptatt av å diskutere med hverandre enn å forholde seg til intervjueren. Dette var spesielt tydelig i de store gruppene. Samspillet og meningsbrytningene mellom deltakerne i gruppene var sentralt i alle gruppene. I flere av gruppene var dynamikken i gruppediskusjonene av en slik art at nye spørsmål ikke ble innført av intervjueren som nye temaer, men som apropos til en diskusjon som allerede var i gang. I noen av gruppene gikk diskusjonen tyngre, og diskusjonen etter hvert spørsmål var avgrenset. På grunn av dette er det uunngåelig at noen av gruppene blir sitert mer enn andre.

Det er i ungdommenes forklaringer til hverandre, deres argumenter for egne og mot andres standpunkter, at den viktigste kunnskapen kommer fram. Søndergaard (1996) betegner dette fenomenet som at informantene intervjuer hverandre. Dette ble spesielt tydelig under diskusjoner av begreper og

¹¹ Betegnelsen på intervjuformen kan i ettertid problematiseres, fordi intervjuene forløp etter en mindre definert regi enn det fokusgruppeintervjuer vanligvis forutsetter. Intervjuene kan kanskje like gjerne kalles gruppeintervju i tråd med Søndergaards beskrivelse (1995: 45).

fenomener ungdommene ikke syntes å ha reflektert så mye rundt på forhånd. Her ble mening bokstavelig talt konstruert i fellesskap under intervjuet.

Når det gjelder Tiggemann og Gardiners (2000) første punkt, fokusgruppeintervjuet som metode for å få tilgang til informantenes eget språk og egne begreper, er det nødvendig med en problematisering. I intervjuene snakket ungdommene i liten grad om egne erfaringer. De snakket derimot om hypotetiske situasjoner og begreper intervjueren ba dem reflektere rundt. Intervjuformen og utvalget ville ha egnet seg dårlig til å be informantene snakke om egne erfaringer i forhold til overgrep. Det de har snakket om er begreper som forskeren har definert som relevante, og som ungdommene har drøftet og gitt innhold til. Det er derfor ikke sikkert at jeg har fått tilgang til ungdommenes eget språk og egne begreper. Dette er kanskje ikke i seg selv problematisk, ettersom målsetningen med studien har vært å undersøke ungdoms forståelser av begreper og fenomener som «voksne» har definert. Det er likevel viktig å være klar over at dette materialet ikke nødvendigvis sier noe om hvordan ungdom snakker om disse temaene i sitt dagligliv. Materialet sier heller ikke noe om hvordan de selv *håndterer* situasjoner der det kan være snakke om seksuelle krenkelser. Mange svarte da også at de ikke vanligvis snakket om disse temaene, og noen påpekte at det er vanskelig å sette seg inn i for eksempel overgrep og utnytting når man ikke har opplevd det selv.

Det blir derfor spesielt viktig å reflektere rundt hvilken status ungdommenes utsagn om utnytting, overgrep og ungdomsprostituasjon skal ha.¹² Først og fremst er det viktig å framheve at det mennesker *sier* at de gjør, ikke er det samme som det de faktisk *gjør*. Denne undersøkelsen er dermed først og fremst en studie av holdninger, ikke av handlinger. Sammenhengen mellom holdninger og handlinger vil alltid være kompleks (Mossige 2001a). Dette gjelder i særlig grad når holdningene er relatert til fenomener man selv har liten erfaring med. Et viktig poeng i denne forbindelse er at ungdommene har blitt bedt om å diskutere prinsipper i tilknytning til fiktive case, og det er også *prinsipper* de har gjort rede for. Det medfører at utsagnene noen ganger kan framstå som mindre nyanserte enn de kanskje ville ha vært dersom de analyserte situasjoner fra sitt eget hverdagsliv. Denne *avstanden* til fenomenene som omtales må være med som bakteppe når vi skal tolke utsagn der andre unge kan bli vurdert i svært kritiske og dømmende ordelag.

¹² Dette kommer jeg også nærmere inn på i kapittel seks, om ungdomsprostituasjon.

Samtidig konstruerer ungdommenes ganske konsistente begrunnelser for hva som er legitime og illegitime grunner til å ha sex, og om skyld og ansvar når utnytting og overgrep forekommer. Ettersom utsagnene fra intervjuene blir omformet til en slik sammenhengende beskrivelse, blir det spesielt viktig å gjøre rede for hvordan jeg har analysert uenighet internt i gruppene, og mellom grupper av ulikt kjønn, slik jeg også skal komme tilbake til nedenfor. Jeg har i analysen av intervjuene ikke gjort en telling av utsagn for og i mot den ene eller den andre påstanden eller målt grad av uenighet i de ulike gruppene. Med utgangspunkt i den store graden av *enighet* om hvilke elementer som er relevante for å vurdere en hendelse som utnytting eller overgrep, har jeg i stedet valgt å bruke disse elementene som et «skjelett» i en modell som beskriver ungdoms forståelse av seksuell utnytting, og framhevet nyansene og uenigheter i denne modellen.

Et kriterium innenfor kvalitativ forskningsmetode er at materialet skal være tett og «mettet»: Når man ikke lenger får vite noe nytt gjennom å fortsette med nye intervjuer, kan man avslutte datainnsamlingen (Søndergaard 1996). Det sier seg selv at det ofte kommer praktiske begrensninger inn som kan medføre at man må avslutte datainnsamlingen før en slik «mettetthet» er oppnådd. Hva gjelder denne undersøkelsen, mener jeg å ha oppnådd tilfredsstillende mettetthet i forhold til de temaene som etter hvert framstod som de mest sentrale i materialet: Spørsmålene i tilknytning til hvordan ungdommene skiller mellom utnytting og overgrep, og syn på ansvar og skyld i relasjoner mellom mindreårige og voksne. Mønstre og opplevelser når det gjaldt bruk av chat var også godt dekket i materialet, det samme gjaldt kriterier for hva som skulle gjelde som salg eller bytte av sex. Historiene som beskriver egne eller jevnaldrendes erfaringer med seksuelle krenkelser, er relativt få i antall ettersom intervjuene ikke var lagt opp slik at ungdommene skulle måtte snakke om egne erfaringer. Disse enkeltstående historiene blir likevel trukket fram som viktige og meningstette eksempler på det ungdommene diskuterer.

Dahle og Skilbrei (2003) problematiserer hvordan bruk av fokusgrupper i politikk og markedsføring ofte har blitt anvendt med et positivistisk vitenskapssyn som bakteppe, og dermed med en antagelse om at «svarene informantene gir står i et en-til-en-forhold til virkeligheten» (ibid.: 18). De påpeker at forskningsprosessen ikke forholder seg slik, og at forskerne må problematisere hvordan intervjukonteksten påvirker det som kommer fram, og hvordan det slik dannes «mange filtre gjennom informasjon og virkelighet» (ibid.). I analysene senere i rapporten skal jeg gjennom

fortolkningene av materialet forsøke å synliggjøre noen av disse filtrene for å begrunne mine egne analyser.

En viktig kontekst i denne undersøkelsen, er at intervjuene har foregått i grupper. Ungdommenes ønske om å framstå på en bestemt måte overfor hverandre – og overfor intervjueren – vil derfor ha stor betydning for hva som kommer fram. Det er ikke sikkert at ungdommene ville sagt det samme, på de samme måtene, om de hadde blitt intervjuet individuelt.

Et annet «filter» som jeg skal trekke fram her er hvordan informantene oppfatter intervjueren og hensikten med intervjuene. Mossige (2001a) hevder at det er nødvendig å være normativ i samtaler med ungdom om temaer som seksuelle overgrep. I intervjuene har jeg imidlertid lagt vekt på å ikke være normativ. Jeg har bedt om begrunnelser for forhold som tilsynelatende er opplagte, og jeg har stilt spørsmål på måter som *kan* ha fått meg til å høres ut som jeg har vært aksepterende til handlinger som samfunnsmessig er uakseptable. På denne måten har jeg prøvd å få ungdommene til å forklare hvorfor de mener en handling faller innenfor eller utenfor ulike kategorier. Denne teknikken medførte også at argumentene som legitimerte ulike standpunkter måtte gjøres eksplisitte, og bidro til å få satt ord på det som ellers ville vært tatt for gitt. I guttegruppene var det også tydelig at informantene var bevisst på at intervjueren var en kvinne. Dette kom til uttrykk blant annet gjennom at noen utsagn om kvinnelig seksualitet ble formulert på en litt nølende måte. Det å være kvinne gjorde det også enklere å stille «naive» spørsmål om hvordan gutter opplever ulike situasjoner, slik at underforståtte holdninger ble gjort eksplisitte.

Både lærere og andre voksne jeg var i kontakt med i forbindelse med rekrutteringen, og noen av guttene som ble forsøkt rekruttert til intervju, gav uttrykk for at dette var et tema som først og fremst angikk jenter. Dette var også tydelig i noen av de individuelle intervjuene med gutter. I forsøkene på å rekruttere jenter til individuelle intervjuer på internettkafeen, kunne temaet bli oppfattet både som noe som ikke angikk den som ble forespurt, eller invitasjonen kunne tolkes som en antydning om at den som ble spurt var spesielt interessant i forhold til dette temaet. Begge deler var lite fruktbare for rekrutteringen. På internettkafeen la jeg også særlig vekt på at jeg var interessert i dette med bytte eller salg av seksuelle handlinger via internett. Dette temaet var svært vanskelig å presentere på en måte som var hensiktsmessig for å rekruttere ungdommer – kanskje fordi det var et tema det var viktig å markere avstand til.

Jeg har i analysen vært spesielt ute etter å identifisere forskjeller og likheter mellom gutters og jenters forståelse av utnytting og overgrep.

Bakgrunnen for dette er blant annet at Mossige (2001a) finner at det er sammenheng mellom enkelte gutters negative holdninger til det som ofte defineres som «likestillingsverdier», en høyere grad av aksept for sex med barn, samt en tendens til å legge skyld på offeret i overgrepssaker. Ønsket om å gjøre analysen av kjønn mer håndterbar var også den viktigste årsaken til at jeg valgte å dele gruppene inn i jente- og guttegrupper. Når det gjelder kjønnsforskjeller, har et viktig funn vært enigheten mellom gutter og jenter om at det er *forskjeller* på gutter og jenter – blant annet når det gjelder hva som oppleves som overgrep eller utnytting. Dette skal jeg drøfte nærmere i kapittel tre. Som metodisk observasjon er det imidlertid verdt å merke seg at i det ene gruppeintervjuet der det både var gutter og jenter tilstede, i større grad fikk fram uenighet mellom kjønnene enn det analysene av rene jente-grupper og guttegrupper viste.¹³

De individuelle intervjuene på internettkafeen var de første intervjuene som ble foretatt og ble en form for uttesting av intervjuguiden. Kvaliteten på intervjuene er derfor sterkt varierende. Under kontakten med minoritets-ungdom med litt ulike ferdigheter i norsk, skjønte jeg også at en intervjuguide som til dels fokuserte på nyanser mellom begreper, og som dessuten viste seg å ta utgangspunkt i en rekke tatt for gitte, «kulturspesifikke» forestillinger – forestillinger som kan knyttes til etnisk norske forestillinger om kjønn, ungdom og seksualitet – ikke var så godt egnet.¹⁴ Ungdommene i dette materialet var også gjennomgående eldre, og poenget med å gi et bilde av ungdom i en bestemt alder ville bli forstyrret av å trekke dette mer begrensede materialet inn. Intervjuene og de uformelle samtalene på internettkafeen har likevel vært viktig som bakgrunn for å beskrive ungdoms erfaringer med å bygge relasjoner på nettet, og for å klargjøre for min egen del hva jeg var ute etter å få vite noe om.

Intervjuguiden

Intervjuguiden ble utarbeidet og endret etter erfaringene fra internettkafeen, og tjente som en huskeliste for temaer under intervjuet. Det innebærer at ikke alle spørsmål er stilt i alle intervjuene, og at spørsmålene heller ikke

¹³ Uenigheten dreide seg om jenta har ansvar for en voldtekt dersom hun har blitt med en mann hjem og innledet seksuell samhandling. Diskusjonen fikk preg av at en gutt syntes å bevisst ville provosere de tilstedeværende jentene.

¹⁴ Som for eksempel at det problematiske med nettmøter først og fremst er spørsmålet om risiko, og i mindre grad om det er akseptabelt at en jente møter en gutt hun har blitt kjent med.

alltid er stilt på samme måte. Formålet med undersøkelsen ble presentert på denne måten:

Denne undersøkelsen handler om ungdom, internett og seksuelle grenser. Det er ikke alltid klart hva som ligger i ord som «seksuell utnyttning», og det er ikke sikkert at ungdom og voksne forstår det samme med disse ordene. Målet med å snakke med dere, er å få vite mer om hva ungdom tenker om seksuell utnyttning, og om dere har tanker rundt det som sies om at seksuelle relasjoner kan etableres via f.eks. internett.

Intervjuet ble deretter innledet med noen generelle spørsmål om hvordan ungdommene bruker internett – nå og tidligere – og hvilke erfaringer de har med å bli kjent med andre på nettet. De ble også spurt om hvordan man kan bli krenket på nettet. I den neste delen av intervjuet fikk de utdelt et ark med en oppdiktet historie om en mindreårig jente og en voksen som blir kjent via internett. Denne historien skal presenteres i kapittel fire. Historien ble deretter brukt som utgangspunkt for en diskusjon rundt ansvar og motivasjoner for slike relasjoner. Det ble lagt særlig vekt på å få tak i hvilken betydning de ulike partenes alder hadde, og hvilken betydning som ble tillagt den unge jentas handlinger. Deretter ble diskusjonen rettet mot «hva hvis jenta hadde fått et tilbud om penger for sex», og dette ble utgangspunkt for spørsmål knyttet til hva som kan defineres som bytte eller salg av sex, og hva som kan være årsakene til at ungdom bytter eller selger sex. Den siste delen av intervjuet handlet om ungdommenes forståelse av hva som skal til for at det er greit at to personer har sex med hverandre, og hva som skal til for at man skal kunne snakke om utnyttning eller overgrep.

Domspremisser og forarbeider til lover

For å synliggjøre premissene som ligger til grunn for rettsvesenets forståelser, har jeg analysert tekster fra revideringen av Seksuallovbruddkapitlet i 2000. Videre har jeg analysert dommer fra Høyesterett og de ulike lagmannsrettene som omhandler tilfeller av seksuell omgang med mindreårige og kjøp av sex fra personer under 18 år. Disse sakene fant jeg ved at jeg i løpet av februar og mars 2004 gikk gjennom Lovdatas¹⁵ lister over dommer fra Høyesterett og fra samtlige seks lagmannsretter med referanse til Straffelovens § 195, § 196 (seksuell omgang med mindreårige, hhv. under 14 og 16 år) og § 203 (kjøp av sex fra mindreårige). Jeg fant her kun saker

¹⁵ www.lovdato.no

med referanse til § 195 og § 196. En tingrettsdom som omhandlet brudd på § 203 hadde jeg fått kjennskap til i en annen sammenheng.¹⁶ Videre søkte jeg i Høyesteretts database, med stikkordene chat, chatting, chattekanal, internett, mindreårig, seksuell utnyttning og seksuelle overgrep. Jeg har også gått gjennom Norsk Rettstidendes saksregister i årgangene 2001, 2002 og 2003. Når dommene ikke har vært tilgjengelige i fulltekst på nettet, har jeg funnet disse i Rettstidende. Noen dommer har jeg også funnet gjennom henvisning i nyere dommer til tidligere behandlede saker. Jeg tar ikke hensyn til hvorvidt dommer fra lagmannsretten er rettskraftige, da det er diskusjonene og argumentene som blir trukket inn i domspremissene som er av interesse i denne sammenhengen. Av de seksten relevante sakene jeg fant (elleve dommer fra Høyesterett, fire fra lagmannsretten, en fra tingretten), omhandlet sju dommer tilfeller der kontakten mellom fornærmede og domfelte *først* hadde blitt etablert via chattekanaler på internett.

¹⁶ Jeg har ikke prøvd å oppspore relevante dommer fra tingretten. Disse er ikke tilgjengelig på nettet og ville medført et stort arbeid å spore opp. Målsetningen med å analysere disse dommene er heller ikke en kartlegging av omfang, men derimot en analyse av domspremissene.

3 Juridiske forståelser av seksuelle krenkelser mot barn

Flere begreper som beskriver seksuelle krenkelser mot barn er sentrale i denne rapporten. I dette kapitlet skal disse begrepene drøftes primært ut fra jussen – lovgivere og rettsvesenets – og, sekundært, med bakgrunn i forskningens definisjoner. Denne gjennomgangen skal tjene som bakteppe for analysen av ungdommenes forståelser av de samme begrepene. Begrepene jeg skal konsentrere meg om er seksuelle overgrep, seksuell utnyttning, kommersiell seksuell utnyttning og barne-/ungdomsprostituasjon. I det følgende skal jeg også se på hvordan lovbestemmelsene på disse områdene er begrunnet i forarbeidene til lovene, og jeg skal analysere hvordan disse begrunnelsene blir anvendt i noen konkrete dommer.

En kort redegjørelse for hvorfor lovverk, forarbeider til lover og domspremisser blir gitt en såpass stor plass her, kan være på sin plass. Lover kan på mange måter sies å gi uttrykk for et samfunns moral, selv om spørsmålet om det er *hensiktsmessig* å bruke straffelover for å uttrykke sentrale samfunnsverdier er kontroversielt (Andenæs 1995; Tham 1999). Når dommer og forarbeider til lover blir analysert her, er det imidlertid nettopp som uttrykk for og begrunnelser for samfunnets moralske og etiske retningslinjer på området denne rapporten omhandler. Til en viss grad kan også rettsvesenets forståelser ses på som *voksne* forståelser, noe som tydeliggjør at det til dels dreier seg om aldersspesifikke holdninger. Samtidig er sidestillingen av rettslige og voksne forståelser ikke uproblematisk, for eksempel så lenge voksne overgripere trosser disse prinsippene.

Definisjoner av seksuelle krenkelser

Begrepet seksuelle krenkelser dekker et vidt spekter av handlinger, fra handlinger man frivillig gikk inn på, men angret på etterpå, til handlinger som er preget av tvang og ufrivillighet og mer entydig må betegnes som overgrep (Mossige 2001a).

Den juridiske definisjonen av seksuelle overgrep mot barn finnes i Straffelovens kapittel 19 om seksuallovbrudd. Formuleringen som blir brukt er «seksuelt krenkende eller annen uanstendig atferd og seksuell handling eller omgang». Grovheten på et overgrep blir vurdert i forhold til ytre,

fysiske kjennetegn, og et samleie blir regnet som et grovere overgrep enn andre handlinger. Loven skiller også mellom overgrep begått av noen som er i slekt med barnet, av noen barnet står i tillitsforhold til eller er under overgriperens myndighetsområde, eller om overgriperen er en fremmed (Nordenstam, Borgen et al. 2003).

Overgrep mot barn innebærer en maktutøvelse overfor barnet (Helweg-Larsen, Bøving Larsen et al. 2000). Overgrep mot barn kjennetegnes ved at den voksne bruker og invaderer barnets seksualitet for å tilfredsstille seg selv, ettersom barn ikke er modne nok til å forstå hva handlingene innebærer (Mossige 2001a). Seksuelle overgrep kan dermed defineres som «involvering av avhengige og utviklingsmessig umodne barn og ungdom i seksuelle aktiviteter som de ikke fullt ut forstår, som de ikke er i stand til å gi et informert samtykke til, eller som bryter med sosiale tabuer og familieroller» (Kempe og Kempe 1984).

I juridisk språk brukes både begrepene overgrep og seksuell utnyttning, og det er ikke alltid gitt om begrepene refererer til identiske eller ulike handlinger. For eksempel brukes seksuell utnyttning noen ganger som et paraplybegrep for ulike former for seksuelle krenkelser eller overgrep, men det er også blitt vanlig å *skille* mellom begrepene seksuelle overgrep og seksuell utnyttning.¹⁷ Med seksuell utnyttning menes da ofte kommersiell seksuell utnyttning, definert som produksjon, distribusjon og oppbevaring av barnepornografi og kjøp av sex fra personer under 18 år (jf. pkt. 567 i Norges tredje rapport til FNs komité for barnets rettigheter 2003, (Barne- og familiedepartementet 2003)).¹⁸ Definisjonen av kommersiell seksuell utnyttning kan være forvirrende fordi den tilsynelatende er myntet på den som tjener på at et barn blir utnyttet. Imidlertid regnes også den som for eksempel kjøper seksuelle tjenester av en mindreårig eller bytter barnepornografiske bilder på internett som medskyldig i den kommersielle seksuelle utnyttningen av et barn – til tross for at vedkommende ikke har økonomisk gevinst av utnyttningen.

Bruken av begrepet *barneprostitusjon* er omdiskutert. Kritikken mot begrepet går særlig på at et barn i en slik situasjon ikke kan forstås på samme måte som en voksen prostituert (Norli 2001).¹⁹ Kommersiell seksuell

¹⁷ I Stortingsmelding nr 39 (2001-2002) om oppvekst- og levekår for barn og ungdom i Norge, blir «seksuelle overgrep og utnyttning» omtalt i pkt. 9.4.5 uten at ordet «kommersiell» blir nevnt.

¹⁸ http://odin.dep.no/filarkiv/179165/Barnets_rettighetert_-_norsk_versjon.pdf

¹⁹ En tilsvarende kritikk finnes mot begrepet barnepornografi, der man i stedet prøver å innføre betegnelsen «dokumentasjon av seksuelle overgrep mot barn».

utnytting blir derfor gjerne brukt om prostitusjonslignende relasjoner når barn og unge er involvert for å tone ned barnet eller ungdommens egen rolle og synliggjøre at det dreier seg om et utnyttings- eller overgrepshold (ibid.). Begrepet barneprostitusjon blir imidlertid fremdeles brukt av FN, og i en av tilleggsprotokollene til FNs Barnekonvensjon (av 20. mai 2000) blir barneprostitusjon definert som «bruk av barn i seksuelle aktiviteter mot betaling eller enhver annen form for motytelse» (Barne- og familiedepartementet 2003).

Definisjonen av barneprostitusjon som bruk av barn i seksuelle aktiviteter mot betaling eller *enhver form for motytelse*, skaper utfordringer når man skal sette grensen mellom hva som er salg eller bytte av seksuelle handlinger og hva som ikke er det. I ECPAT Sveriges (2001) rapport om kommersiell seksuell utnytting av barn diskuteres hvilke fenomener som skal komme inn under definisjonen.²⁰ I rapporten hevdes det at det er viktig at grensen mellom «vanlige» seksuelle overgrep og kommersiell seksuell utnytting dras, og at det er omstendighetene omkring overgrepet som må være veiledende, ikke typen av betaling. Rapporten hevder at *målsetningen* med vederlaget må være den avgjørende faktoren:

Är syftet att locka, övertyga, påverka eller på annat sätt manipulera en mindreårig att ställa upp på sexuella handlingar, så är det fråga om kommersiell sexuell exploatering (ibid.:11).

Med en slik definisjon skiller *kommersiell* seksuell utnytting seg fra andre seksuelle overgrep ved at et eventuelt vederlag i ikke-kommersiell utnytting er en form for betaling for at barnet skal *tie*, og ikke en betaling for den seksuelle handlingen. Det følger dermed at barnets egen fortolkning av hvilken rolle vederlaget hadde må tillegges vekt (ibid.). Et slikt absolutt skille er likevel problematisk, noe jeg skal komme tilbake til i kapittel seks. Skillet mellom kommersiell og ikke-kommersiell seksuell utnytting ble også problematisert i sluttdokumentet fra Verdenskongressen mot kommersiell seksuell utnytting av barn i Yokohama 2001. Flere aktører gikk der inn for å fjerne begrepet kommersiell, og i stedet rette fokus mot alle former for seksuell utnytting (Save the Children 2003).²¹ Både begrepet *kommersiell*

²⁰ ECPAT er en forkortelse for *End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual Purposes*.

²¹ Se også The Yokohama Global Commitment, tilgjengelig på http://www.ecpat.net/eng/Ecpat_inter/projects/monitoring/wc2/yokohama_global_commitment_2001.pdf, under overskriften appendix, «European Countries, Explanatory Declaration on the Yokohama Global Commitment».

seksuell utnytting, og begreper som barne-/ungdomsprostitusjon blir likevel fremdeles benyttet i offentlige dokumenter og i dagligtale.

O'Connell Davidson (2001) definerer seksuell utnytting (*sexual exploitation*) på en måte som presiserer hvordan seksuell utnytting er relatert til andre begreper, som seksuell vold og overgrep (ibid.: 8). Med referanse til betydningen av å *utnytte* som innebærer å ta urettmessig fordel av noen, definerer hun seksuell utnytting av barn som «det å ta urettmessig fordel av en maktforskjell mellom en voksen og en person under 18 i den hensikt å bruke vedkommende seksuelt – enten i vinnings hensikt eller for personlig nytelse.»²² Denne definisjonen tydeliggjør at det er en *asymmetrisk* relasjon som er grunnlaget for å kunne snakke om seksuell utnytting, ikke det kommersielle aspektet. Hennes definisjon innebærer dermed for det første at seksuell utnytting *ikke* kan brukes om seksuelle handlinger som barn med samme makt og status har samtykket til. For det andre kan definisjonen inkludere et begrep som overgrep mot barn (*child sexual abuse*), fordi det er en maktforskjell mellom barnet og overgriperen som muliggjør de seksuelle handlingene. For det tredje kan seksuell utnytting *ikke* automatisk brukes om enhver handling som innebærer seksualisert vold, ettersom «vold kan overskride sosiale, politiske, økonomiske og til og med fysisk ulikhet, mens seksuell utnytting ikke kan finne sted i fraværet av slike ulikheter» (ibid.: 8, min oversettelse).

O'Connell Davidsons definisjon innebærer dermed at seksuell utnytting er et paraplybegrep for seksuelle krenkelser mot barn som er muliggjort ved at den voksne urettmessig tar fordel av maktforskjellen mellom seg selv og barnet for å benytte seg av barnet seksuelt, enten for egen nytelse eller for vinning. I forhold til barn er det aldersforskjell som danner grunnlag for å snakke om forskjell i makt. Man kan slik også si at den voksne *misbruker* sin makt i forhold til barnet, slik artikkel 34 i FNs barnekonvensjon også henspiller på når det snakkes om utnytting og *misbruk*. I definisjonen av seksuell utnytting er det underforstått at barn og unge kan ha samtykket til en relasjon som rettslig eller moralsk defineres som utnytting. O'Connell Davidson framhever at barn ikke nødvendigvis er inkompetente eller i alle sammenhenger ute av stand til å gi et meningsfullt samtykke til å inngå en seksuell relasjon, men at barnets samtykke til, initiativ til eller tilfreds-

²² Min oversettelse. «Those who take unfair advantage of some imbalance of power between themselves and a person under the age of 18 in order to sexually use them for either profit or personal pleasure» i original. Skillet mellom de engelske begrepene exploit og abuse tilsvarer omtrent de norske begrepene utnytting/overgrep.

stillelse ved en seksuell relasjon ikke kan gi grunnlag for å bestemme om det har funnet sted seksuell utnyttning (ibid.: 7).

Men denne forståelsen medfører nødvendigvis at voksne og rettsapparatet kan ha et annet syn på om en relasjon innebærer utnyttning enn det den involverte ungdommen selv har. Der voksne og rettsapparat ser ulikhet i makt som et iboende aspekt ved relasjoner som for eksempel innebærer stor aldersforskjell, kan det tenkes at ungdommens egen opplevelse av makt ikke samsvarer med dette. Makt skal her foreløpig defineres som det å kunne tvinge sin egen vilje på andre (Hennum 2002). Forståelser av makt og maktforskjell er noe jeg i de følgende kapitlene skal se spesielt etter i ungdommenes fortellinger. Jeg ønsker å undersøke hvordan deres forståelse av makt forholder seg til den maktdefinisjonen som ligger til grunn for juridiske definisjoner av overgrep. I det neste avsnittet skal jeg undersøke hvordan rettsvesenet begrunner at alder og aldersforskjell er sentralt i forståelsen av ulikheter i makt, og dermed som betingelse for seksuell utnyttning.

Rettsvesenet om alder og utnyttning

Ovenfor har jeg drøftet definisjonene av begreper som beskriver seksuelle krenkelser mot barn og unge. I det følgende vil jeg ser nærmere på hvordan lovene blir begrunnet fra lovgivernes side og hvordan rettsvesenet anvender disse definisjonene i konkrete saker. Denne drøftingen skal danne et bakteppe for analysene jeg senere skal gjøre av hvilke betydninger ungdommene tillegger alder.

Den seksuelle lavalderen

Den følgende drøftingen er basert på dokumenter publisert i forbindelse med revideringen av seksuallovbruddskapitlet i Straffeloven,²³ og på et utvalg saker fra Høyesterett og lagmannsretter der det er avsagt dom i saker etter §§ 195 og 196, seksuell omgang med mindreårige, og § 203, seksuell omgang mot vederlag med personer under 18.²⁴

Alder står i en særstilling som kriterium for å definere en seksuell handling som et overgrep. Alder er et ufravikelig prinsipp som gjør at andre

²³ Bakgrunnsdokumentene til lovendringene finnes i NOU 1997:23, Ot. prp. nr. 28 (1999–2000), Innstilling 92 (1999–2000), debatt i Odelstinget 13. juni 2000 (<http://www.stortinget.no/otid/1999/o000613-09.html>) og i Lagtinget 16. juni 2000 (<http://www.stortinget.no/ltid/1999/l000616-09.html>).

²⁴ For en nærmere beskrivelse av hvordan sakene er valgt ut, se kapittel 2.

forhold, som kvaliteter ved relasjonen eller konteksten rundt, *ikke* får betydning for hvorvidt relasjonen defineres som et overgrep eller ikke.²⁵ Beskyttelsen som disse lovene gir er videre en absolutt beskyttelse, i den forstand at det er noe den unge ikke selv kan gi avkall på (Helweg-Larsen, Bøving Larsen et al. 2000). Begrunnelsene for den seksuelle lavalderen på 16 år er derfor sentral for å forstå hva det er ved det å være yngre enn 16 som så gjør en person sårbar for overgrep og utnyttning.

Justis- og politidepartementet begrunner den seksuelle lavalder med at personer under en viss alder ikke har et tilstrekkelig bevisst forhold til sin seksualitet. De bør derfor beskyttes mot utnyttning på linje med andre sårbare grupper som står i et avhengighetsforhold eller et underordningsforhold til noen (Justis- og politidepartementet 2000).

Hva alder konkret betyr, ble synlig i diskusjonen rundt forslaget om å senke den seksuelle lavalderen i forbindelse med seksuallovbruddsutvalgets utredning fra slutten av 90-tallet. Flertallet i utvalget gikk inn for å senke den seksuelle lavalder til 15 år med den begrunnelse at det ikke var dokumentert at ungdom over 15 år «har et strafferettslig beskyttelsesbehov på grunn av alderen» (Seksuallovbruddsutvalget 1997). Et mindretall i utvalget gikk imidlertid imot dette forslaget blant annet med den begrunnelse at «unge mennesker under 16 år ikke kan forventes å ha nok personlig erfaring og modenhet til selv å kunne forhindre uønsket seksuell oppmerksomhet» (ibid.: 100). Mindretallet argumenterte videre for at det er behov for å beskytte unges kjønnsfrihet, «særlig for en gruppe barn og unge som er spesielt attraktive for voksne som seksualobjekter» (ibid.). De pekte også på at i de tilfeller hvor seksuelle relasjoner mellom mindreårige og en voksen blir anmeldt, er det fordi handlingene faktisk «er uønsket for den det har gått utover», og at unge i denne situasjonen ikke skal måtte bevise at det *ikke* forelå samtykke (ibid.).

Departementet (i Ot. prp. Nr. 28 (1999–2000) og Justiskomiteen (i Innst. O. nr 92 (1999–2000) (1999–2000)) gikk i den videre behandlingen inn for mindretallets forslag, og la vekt på at selv om ikke alle under 16 år trenger en slik lovfestet beskyttelse mot seksuell omgang, er det viktigst å ta hensyn til den gruppen som faktisk *har* et slikt behov. Justiskomiteen la også vekt på at en senking av den seksuelle lavalderen kan føre til økt sexpress, og at dette ville være uheldig. Under behandlingen av innstillingen i Odelstinget understreket også komiteen at

²⁵ Misbruk av tillitsforhold har til dels en lignende funksjon som overordnet prinsipp, for eksempel i forholdet mellom behandler og pasient.

barn ikke må bedømmes ut fra voksnes reaksjonsmønstre eller voksnes tankegang. Barn skal forstås, behandles og beskyttes ut fra sitt nivå. [...] Det er vesentlig at skyld og ansvar alltid plasseres der det hører hjemme, nemlig hos overgriperen.²⁶

Lovgiverne understreker altså at barns reaksjonsmønstre skiller seg fra voksnes, og at man dermed ikke kan bedømme barns handlinger på samme måte som man bedømmer voksnes handlinger. Det er på dette grunnlaget at barn skal fritas fra skyld og ansvar for utnyttende relasjoner, og at det som finner sted fullt og helt er den voksnes overgriperens ansvar. Det er også viktig å merke seg at begrepet barn her brukes om personer rundt 16 år.

Under revideringen av seksuallovbruddskapitlet ble det videre innført forbud mot kjøp av seksuelle tjenester fra personer under 18 år (§ 203). Bestemmelsen ble innført med den begrunnelse at personer mellom 16 og 18 år²⁷ har et særskilt behov for vern mot seksuell utnyttning. Både departementet og seksuallovbruddsutvalget mente at «kjøp av seksuelle tjenester fra så unge mennesker er enda mer uønsket og mer straffverdig enn kjøp av seksuelle tjenester fra voksne» (Ot. prp. Nr 28 1999–2000, pkt. 10.2.4.). Det internasjonale fokuset på seksuell utnyttning av barn og unge ble også brukt som begrunnelse for å innføre denne bestemmelsen, og det ble referert til at Barnekonvensjonen samt ILO-konvensjonen mot barnearbeid bruker 18 år som grensen for barn (Stenvoll 2003).

Begrunnelsen for å beskytte personer under 16 år mot seksuelle handlinger, og personer under 18 år mot kommersielle seksuelle relasjoner, er altså deres utilstrekkelige modenhet og erfaring til selv å kunne vurdere hva handlingene innebærer og hvilke konsekvenser den kan få. Dette gjør dem underlegne i en relasjon med en voksen, noe som medfører at de lett kan bli offer for utnyttning. Antagelsen som ligger til grunn for lovverket er at mange unge – særlig ungdom som av en eller annen årsak er spesielt sårbare – mangler motforestillinger mot relasjoner som kan være skadelige og/eller innebære utnyttning.

Men frykten for skade er ikke primært knyttet til for tidlig seksuell omgang, men derimot til seksuell omgang i relasjoner med stor aldersforskjell. Et viktig prinsipp for håndhevelsen av § 195 og § 196 er at straff kan være under minstestraff eller bortfalle dersom de to partene er jevnbyrdige i alder og modenhet, noe også O'Connell Davidson framhever i sin

²⁶ Saksordfører for behandlingen av innstilling til nytt Seksuallovbruddskapittel fra Justiskomiteen, Finn Kristian Marthinsen, KrF, i Odelstinget 13. juni 2000.

²⁷ Unge under 16 år er allerede beskyttet gjennom §§ 195 og 196.

definisjon. Det barn skal beskyttes mot, er altså ikke seksuell utforsking, men seksuell omgang med personer som er eldre og som de står i et avhengighets- eller underordningsforhold til (jf. Ot. prp. 28 (1999–2000):2). Det er også viktig å merke seg at jo yngre den fornærmede eller offeret er, jo mer skadelig legger retten til grunn at handlingene er. Dette synliggjøres ved at seksuell omgang med personer under 14 år dømmes etter en annen og strengere lovparagraf enn seksuell omgang med personer mellom 14 og 16 år. Domspremissene fra en konkret sak behandlet av Høyesterett, viser også hvordan aldersforskjellen og den krenkedes alder påvirker hvor alvorlig man ser på overgrepet. I denne saken blir en 19 år gammel mann dømt for å ha samleie med en jente som nettopp var fylt 14 år. Høyesterett uttaler at seksuell omgang ikke nødvendigvis er et alvorlig seksuelt overgrep når fornærmede er i aldersgruppa 14–16 år, men retten finner at forholdet hadde «noe preg av utnyttelse» ettersom domfelte valgte å utøve press for å oppnå sex med en jente han ikke hadde noe kjærlighetsforhold til, og som hadde søkt opphold hos han når hun var på rømmen (Norsk Rettstidende 12/2002: 731).

Desto mer jevnbyrdige de to partene er i modenhet og alder, desto mer vekt tillegges også den fornærmedes samtykke til relasjonen. Underforstått sier retten dermed *ikke* at en 14-åring ikke *kan* gi samtykke til en seksuell handling, men at mindreårige skal beskyttes fra å samtykke til seksuell omgang med personer som er langt eldre enn dem selv.

I en analyse av norske stortingsdebatter om seksualitet og reproduksjon, argumenterer Stenvoll (2003) for at det underliggende prinsippet i denne argumentasjonen er at personer skal beskyttes mot å påføre skade på seg selv; og at debattantene ofte vil beskytte barn og unge mot deres egne valg

fordi de ble antatt å være for lite modne til å fatte de rette valgene, det vil si de valgene som voksne antok *var til barnas eget beste*. De unge måtte beskyttes mot fristelser og potensielle fallgruver, og i denne forstand kan argumentasjonen klassifiseres under diskusjonen om beskyttelse mot selvpåført skade (ibid.: 152).

Stenvoll synliggjør her hvordan den seksuelle lavalderen og lovverket knyttet opp mot denne tar utgangspunkt i oppfatninger om hva som er til barn og unges beste. Tanken om å beskytte barn mot skade er imidlertid *flertydig* i disse debattene, hevder Stenvoll. Beskyttelse knyttes ofte til et ønske om indirekte å beskytte samfunnet mot den skade krenkede barn kan tenkes å påføre samfunnet i framtiden, men også til det å beskytte barn mot skade utenfra, altså fra de som skulle ønske å inngå slike relasjoner med mindreårige (ibid.: 151).

Internett, følelser og penger

Som nevnt i innledningen har Høyesterett de siste årene behandlet flere saker der voksne har blitt dømt for seksuell omgang med mindreårige de har fått kontakt med via internett. Nedenfor skal jeg vise hvordan rettsapparatet forholder seg til disse sakene. Et gjennomgående trekk ved rettsapparatets vurderinger er at kjennetegnene ved internett og chattekanaler som sosiale arenaer, gjør at den voksnes ansvar og plikt til å utvise aktsomhet *blir forsterket*. Et eksempel på hvordan dette kommer til uttrykk er flere dommer der menn i trettiårsalderen blir dømt for sex med jenter på rundt 14 år. I flere av disse sakene har både den voksne og den mindreårige løyet på alder, jenta ved å si at hun er over den seksuelle lavalder. I dommen legger Høyesterett vekt på at det faktisk at *den voksne* har løyet på alder, forsterker den voksnes plikt til å forsikre seg om at ikke jenta har gjort det samme.

Forelskelse og kjærighet kompliserer til en viss grad rettsvesenets håndtering av fenomener som i prinsippet defineres som seksuell utnyttning eller overgrep. Det skal imidlertid mye til for at retten *tror* på kjærighetsforhold med stor aldersforskjell. At relasjonene blir etablert via moderne kommunikasjonsteknologi, svekker troverdighetene til disse relasjonene ytterligere. I en sak fra lagmannsretten blir en mann på 22 år dømt for seksuell omgang med en knapt 13-årig jente. Retten legger her vekt på at

A burde uansett, som voksen mann, klart innsett at et kjærighetsforhold til en knapt 13 år gammel pike ikke var til hennes beste, og straks bryte all kontakt med henne. Han burde og klart ha innsett at et kjærighetsforhold, basert på kommunikasjon på internett, SMS og mobiltelefoner uansett ikke er av slik art at det gir grunnlag for seksuell omgang første gang man møtes personlig. (Dom fra Agder Lagmannsrett (2004).

En annen sak illustrerer hvordan både mindre aldersforskjell, måten relasjonen ble etablert på og hvem av partene som er initiativtaker til den seksuelle relasjonen, bidrar til å påvirke hvordan saken blir vurdert fra et rettslig synspunkt. I en dom fra Frostating lagmannsrett (2004) blir en gutt på 21 *frifunnet* for seksuell omgang med en jente på litt under 14 år. Partene har møtt hverandre i forbindelse med felles venner, og hun har fortalt tiltalte at hun er nesten 16 år. Begrunnelsen for frifinnelsen i den siste saken tydeliggjør hvilke elementer de andre dommene ovenfor *tar for gitt*: Hun er den eneste av dem som har seksuell erfaring, og jenta erkjenner i retten at hun var den aktive part i forhold til å etablere seksuell kontakt. Disse forholdene medfører at relasjonen allikevel ikke blir definert som et overgrep mot henne. Domspremissene i denne saken kan derfor tyde på at de andre dommene *forutsetter* at den mindreårige, passive jenta blir lurt av en eldre

og erfaren mann som har til hensikt å utnytte en mindreårig. Det at *hun* har seksuell erfaring og ikke han, synes ut fra rettens konklusjoner å redusere maktforskjellen mellom dem.

Når det gjelder § 203, seksuell omgang mot vederlag med person under 18 år, har jeg hatt tilgang på dokumentene fra kun en sak.²⁸ Jeg vil gi denne saken en noe bredere presentasjon for å vise hvordan retten begrunner dommen. To menn blir dømt for kjøp av seksuelle tjenester av mindreårige, og i tillegg for brudd på § 196 (seksuell omgang med noen under 16 år) og § 202 (forlede noen til å drive med prostitusjon eller å fortsette med det). Kontakten blir etablert på en chatteside.

En av problemstillingene i domspremissene, er de dømtes villfarelse om jentenes alder. Retten finner ikke at det er formildende at jentene hevdet at de var eldre enn de var. Tvert i mot mener retten at kravet til aktsomhet «skjerpes gjennom måten de dømte kom i kontakt med jentene på.» Retten legger videre vekt på at det – her for den ene av de tiltalte – teller i skjerpene retning at

han kynisk har utnyttet sin overlegne alder og modenhet til å skaffe seg seksuelle tjenester mot vederlag. Omfanget av handlingene X skal straffes for, viser at han ikke har hatt noen betenkeligheter med å utnytte to unge jenter på en prostitusjonslignende måte.

Det er to elementer som er sentrale for retten i denne dommen: Det ene er at de to mennene har benyttet sin «overlegne alder og modenhet» til å skaffe seg seksuell omgang mot vederlag. Retten gjør det tydelig at jentenes samtykke til den seksuelle omgangen ikke er juridisk relevant utover at retten har «merket seg» at de hadde samtykket etter å ha blitt spurt flere ganger om de ville gjennomføre handlingene. Det andre elementet retten legger vekt på, er at de to mennene har påført jentene skade ved å gjennomføre disse handlingene. «De opplever problemer i forhold til andre menn, og har fått et problematisk forhold til sex», uttaler retten. Dette virker eksplisitt straffeskjerpene.

²⁸ Dommen er fra Bergen byrett 12.1. 2001. Jeg har ikke hatt mulighet til å gjennomføre en grundig undersøkelse av hvorvidt det finnes flere saker hvor noen er dømt for kjøp av sex av mindreårige. Et oppslag i Dagbladet, «Kriminalisering av horekunder en fiasko» (30. juni 2003) tyder også på at det ikke er felt et stort antall dommer på grunnlag av den nye lovbestemmelsen.

Oppsummering

Rettsvesenets begrunnelser for dommene synliggjør premisset om at det er aldersforskjellen mellom den voksne og den mindreårige som muliggjør utnyttning og overgrep. Voksne gjør seg skyldige i overgrep ved at de utnytter den posisjonen de innehar som voksne til å etablere relasjoner til mindreårige. Dette samsvarer med at alle begrepene for seksuelle overgrep og seksuell utnyttning bygger på en forståelse av misbruk av makt, og at mindreårige blir involvert i handlinger de ikke har forutsetninger for å forstå fullt ut. Maktforskjellen er innebygd i den utnyttende relasjonen, og det er derfor ikke en forutsetning at det brukes fysisk vold eller andre former for synlig tvang for at det skal være snakk om et overgrep. Selv om utnyttning og overgrep også av rettsvesenet til en viss grad blir forstått som noe forskjellig – ved at man bruker to ulike begreper – argumenteres det også for at det er *det samme*: Det handler om misbruk av makt i en asymmetrisk relasjon. Videre er det tydelig at rettsvesenet først og fremst legger vekt på *likheten* mellom tilfeller av seksuell omgang med mindreårige som innebærer vederlag og tilfeller som ikke gjør det. Dette er i tråd med O’Connells (2001) definisjon av seksuell utnyttning, som baserte seg på asymmetriske relasjoner og det å ta urettmessig fordel av denne.

Ettersom ulikheten i makt er grunnlaget for utnyttning og overgrep, blir dette brukt som begrunnelse for at den unges samtykke ikke er rettslig relevant. I det neste kapitlet skal jeg gå nærmere inn på hvilke betydninger ungdommene tillegger alder i forhold til utnyttning og overgrep, og på hvilke måter disse skiller seg fra de juridiske forståelsene. Videre vil jeg gå nærmere inn på en kategori som jussen ikke gjør et eksplisitt poeng av, men som ungdommene legger stor vekt på: Kjønn.

4 Ungdom om kjønn, alder og utnyttning

I dette kapitlet er temaet hvordan ungdom forstår seksuell utnyttning i relasjon til begrepene kjønn og alder. Målsetningen her er å undersøke hvordan ungdommene forholder seg til de prinsippene rettsvesenet legger til grunn når de definerer seksuelle handlinger som utnyttning eller overgrep.

I første del av kapitlet analyseres hvordan ungdommene definerer seksuell utnyttning og overgrep på et begrepsmessig plan. Intervjumaterialet viser at ungdommene konsekvent skiller mellom utnyttning og overgrep ved å peke på forskjeller mellom handlinger som er gjennomført ved fysisk tvang og handlinger som er frivillige, eller som man i alle fall har medvirket til selv. Med utgangspunkt i denne kategoriseringen av ulike handlinger, undersøker jeg ungdommenes forståelse av kjønn og alder og hvilken betydning dette har for deres forståelse av seksuell utnyttning og overgrep.

Ungdommene deler rettsapparatets fokus på alder og aldersforskjell i relasjoner mellom unge og voksne. Men hvorfor er aldersforskjell, eller seksuell omgang med mindreårige, problematisk i ungdommenes forståelse? Jeg prøver å svare på dette ved å undersøke hvordan ungdommene selv oppfatter målsetningen med den seksuelle lavalderen. I lys av rettsvesenets forståelse av ungdoms utilstrekkelige modenhet på en del områder, ser jeg videre på hvordan de intervjuede ungdommene selv vurderer ungdom i forhold til begreper som modenhet og ansvarlighet.

Jussen er i prinsippet kjønnsnøytral. Hvilke betydning tillegger ungdommene kjønn i forhold til hva som defineres som overgrep eller utnyttning? I kapitlet undersøker jeg hvordan ungdommene vurderer forskjeller og likheter mellom kjønnene på det seksuelle området, og hvordan de vurderer at dette påvirker hva som oppleves som seksuelle krenkelser og hvilke skadevirkninger slike krenkelser får. Innfallsvinkelen til disse spørsmålene var en kort fortelling som skal gis en nærmere presentasjon nedenfor.

Vignetten

I fokusgruppeintervjuene og i de individuelle intervjuene ble informantene presentert for en kort, oppdiktet historie, en vignett, som dannet utgangspunkt for diskusjoner om hva seksuell utnyttning er, og om hvem som har

ansvar for relasjoner der seksuell utnytting kan forekomme. Historien som ungdommene fikk lese var som følger:

En person gir seg ut for å være *Cool_boy18* og kommer inn på et privat rom med *Girlforfun17*. *Cool_boy18* er egentlig en mann på 28 år som ønsker å få kontakt med en jente han kan ha sex med. *Girlforfun17* er egentlig en jente på 15 år. Etter å ha chattet noen uker om musikk og småflørtet litt, sier *Cool_boy18* at han ønsker å møte *Girlforfun17*. Hun sier ja. De avtaler at han skal møte henne i sentrum av byen der hun bor. Møtet fører til en svært ubehagelig situasjon for *Girlforfun17*.²⁹

Historien var bevisst gjort vag. Underveis ble ulike elementer endret av intervjueren: Hva hvis jenta var 13, ikke 15? Hva hvis *hun* var forelsket? Dersom *han* var forelsket? Hva kan hennes motivasjon for å bli kjent med han på chat være? Hva tror de skjer? Hvem har ansvaret for det som skjer? Spiller det noen rolle at hun lyver på alder? At hun har kallenavnet *Girlforfun17*? Hva hvis det var en ung gutt og en eldre kvinne som chattet?

Ungdommene, gutter og jenter, sa at de oppfattet historien som sannsynlig. De fleste begrunnet dette med at de hadde lest om slike saker i avisen. Både kallenavnene (*nicks*), det at *hun* sier at hun er eldre enn hun er, og at *han* sier han er yngre, og at han er ute etter sex, ble også oppfattet som typisk for slike historier. Slik historien ble presentert, mente de fleste at den «ubehagelige situasjonen» kunne være voldtekt. Noen mente imidlertid at det var usannsynlig at de ikke innrømmet sin egentlige alder før de traff hverandre. De fleste var også overbevist om at *Cool_boy* måtte være en mann som ikke har draget på jenter på sin egen alder; en nerd uten annet selskap enn sin egen pc, en mann som burde ha vært på vei mot utdanning og jobb, men som i stedet tilbringer dagen på datarommet i forsøk på å få napp hos unge jenter.

Historien er stereotypisk på flere nivåer og måter. Noen av aspektene ved dette var jeg bevisst da jeg utformet vignetten, andre har jeg sett og blitt gjort oppmerksom underveis i forskningsprosessen. Fortellingen var ment å være et eksempel på en situasjon som – samtidig som den var vag – tydelig henspilte på noe som rettslig sett vil defineres som et overgrep. I de språklige formuleringene er det *Cool_boy* som har blitt tildelt all handlekraft og

²⁹ Vignetten er presentert her for at den skal være tilgjengelig som bakgrunn for intervjuutdragene som er presentert i dette kapitlet. De overordnede metodiske problemstillingene som knytter seg til selve intervjuene og til bruken av en slik historie er grundigere drøftet i kapittel to.

intensjon.³⁰ *Han* kommer inn på rommet, *han* ber om å få møte henne, *han* møter henne – mens *hun* forblir passiv. Disse språklige vendingene var ikke bevisste. Dette sier noe om de underliggende forestillingene som ligger til grunn for at historien ble formulert som den ble.

Det stereotype i historien kommer også til uttrykk på en annen måte. Noe av målsetningen med å la jentas motivasjoner og opplevelser være usagt, var at det skulle være rom for å diskutere dette i fokusgruppene. Men det var også meningen at jeg skulle vri på historien, og stille spørsmål med utgangspunkt i at noe tilsvarende skjedde med en 15 år gammel gutt. Mine forsøk på å introdusere denne vendingen ble færre og mer halvhjertet etter som jeg opplevde at vrien ikke ble oppfattet som sannsynlig av ungdommene. Til dels hadde nok dette med deres egne erfaringer å gjøre; som for eksempel at man som gutt ikke ble kontaktet verken av eldre kvinner eller menn på chattekanaler. Men det kan også ha hatt sammenheng med at en slik situasjon ikke ble oppfattet som en *stereotypisk* situasjon, og at det dermed var mindre å si om den. Når jeg forsøkte å introdusere temaet menn som søker kontakt med unge gutter, var de intervjuede guttene raske til å avfeie muligheten for at kontaktforsøk ville føre fram. Relasjoner mellom gutter og menn ble i liten grad tematisert, og fokuset i intervjuene ble etter hvert ensidig på heterofile relasjoner. Disse erfaringene tyder på at en mer dyptpløyende utforskning og problematisering av kjønnsstereotyper på dette feltet krever et særlig fokus under planleggingen av undersøkelsen.

Ungdommenes definisjoner av utnyttning og overgrep

Nedenfor skal jeg analysere hvordan de intervjuede ungdommene gir innhold til begrepene utnyttning og overgrep. Det å «ha vært med på det selv» er det sentrale når ungdommene skal forklare hva som skiller et overgrep fra noe som ikke er overgrep. Frivillighet og tvang blir på mange måter et motsetningspar som tilsvarer skillet mellom begrepene utnyttning og overgrep. Utnyttning blir forstått som noe man har medvirket til selv, men som allikevel kan være problematisk på ulike måter.

Det følgende utdraget illustrerer hvordan meningsinnholdet i disse begrepene er gjenstand for forhandling i en av jentegruppene. Her får man inntrykk av at jentene resonnerer seg fram til hva begrepene innebærer, og at det de kommer fram til ikke er definisjoner de har klart for seg på forhånd. Selv

³⁰ Jeg skylder en klok utekontakt i Oslo kommune en takk for å ha blitt gjort oppmerksom på dette poenget.

om utdraget viser nøling og nyanser, er det skillet som jentene til slutt trekker konsistent og i stor grad representativ for diskusjonene i de andre gruppene.

Int.: Men er det forskjell på... er seksuell utnyttning og seksuelle overgrep... er det det samme? Eller er det forskjell?

J4: Seksuelle overgrep er vel mer... voldtekt. Det kan være å skjenke en jente, ha sex med henne mens hun sover. Gjøre sånne ting. Mens seksuell utnyttelse...

J1: Da er det mer at han har sex med henne fordi han har lyst til det, uten at hun vet det.

J4: [...] Du kan sitte og få en person til å gjøre ting, si ting, for eksempel «ta av deg toppen» det er kanskje mer seksuell utnyttelse. Når det ikke er fysisk. Ikke fysisk, kanskje litt avstand mellom dem, kanskje ser på hverandre, snakker.

J3: Ja, men overgrep er mer sånn som skjer en gang.

J4: Nei, nei, nei!

J3: Nei, egentlig ikke. Selv om det ikke er sånn kan jeg tenke at overgrep er sånn som skjer en gang, mens utnyttelse er ... en som er sammen med en bare fordi han vil ha sex.

J5: Det betyr også mer at du utnytter den personen, mens overgrep er tvang. Mer sånn, når du overgriper deg på noen, så er det mer tvang, da. Mens hvis du utnytter en 15 åring som aldri har hatt sex før, som er dødsforelsket i han, og så slår han opp for eksempel...

J4: Ja, det er utnyttning

[flere samtykker]

J1: Overgrep, da vil du det ikke selv, mens utnyttning, da vil hun det på en måte litt selv, men er usikker.

J4: Altså de som utnytter kan bare pøse på med komplimenter, og kan bare si «Jeg elsker deg» og «Jeg vil at jeg skal være den første, vi skal gifte oss», bare gi masse forhåpninger, det kan bare gå så langt som å si «Du er kvinnen i mitt liv», bare for å få noe...

(Jentegruppe 5)

Skillet mellom begrepene utnyttning og overgrep som jentene formulerer her, kan være et resultat av at intervjueren med spørsmålet antyder at begrepene viser til forskjellige fenomener. I intervjumaterialet er ikke bruken av begrepene alltid konsekvent. Men i materialet er det likevel tydelig at ungdommene skiller mellom situasjoner der det blir utøvd fysisk tvang, og situasjoner der dette ikke skjer. Betydningen ungdommene tillegger begrepene er heller ikke vilkårlig: Overgrep vekker intuitivt assosiasjoner til noe fysisk, mens

utnytting peker mot noe som på mange måter er mindre konkret. I det følgende vil jeg argumentere for at ungdommenes skille mellom overgrep som fysisk tvang, og utnytting som noe annet, peker mot sentrale trekk ved ungdommenes egen forståelse av maktrelasjoner og betydningen av samtykke.

Overgrep er lik voldtekt, men hva er utnytting?

Det er et gjennomgående trekk ved intervjumaterialet at begrepet voldtekt blir brukt som et synonym for overgrep, og at ungdommene virker mer kjent med voldtektsbegrepet.

Et eksempel på et overgrep som blir trukket fram i utdraget over, er det å ha sex med en bevisstløs jente. Ordet tvang er sentralt, og jenta som hevder at et overgrep er «sånn som skjer en gang» refererer trolig til en stereotypisk voldtektssituasjon, der en jente blir overfalt et mørkt og folketomt sted. En gutt definerer voldtekt på følgende måte:

G1: Voldtekt... Jeg vet ikke hvordan man definerer det, men det er lik-som samleie uten at den andre parten samtykker, ikke sant. Og... så lenge den andre parten samtykker, er det ikke voldtekt, men jeg synes det kan være like alvorlig, og kanskje mer, du kan bli mer skadet av å finne ut at du har blitt lurt liksom. Du har blitt utnyttet seksuelt av en annen person...

Her er det altså samtykket som skiller voldtekt/overgrep fra utnytting, men denne gutten mener at det ikke nødvendigvis er mindre alvorlig å bli seksuelt utnyttet. Utnytting kan slik defineres som en hendelse som kan oppleves som skadelig eller vond, men som skiller seg fra et overgrep ved at det ikke handler om fysisk tvang. En gutt uttrykker det slik: «Du bruker jo ikke makt når du utnytter en person. Men du bruker makt når du voldtar en person.» Jenta i utdraget over mener at det å få en jente til å kle av seg – trolig uten at hun egentlig vil det – er et eksempel på seksuell utnytting, og ikke et overgrep. Det er avstanden, fraværet av fysisk tvang som gjør at det ikke helt «kvalifiserer» til å kalles et overgrep. Skillet mellom utnytting og overgrep handler dermed også om hvor vidt man hadde mulighet til å komme seg unna:

G1: Hvis det er en voldtekt, da er det fysisk, da stritter du i mot, da er det ikke noe du kan gjøre. Men hvis du blir manipulert til å ha sex, da kan du alltid trekke deg på en måte. Hvis han ikke lurer deg trill rundt, veit ikke.

Int.: Men hvis du blir lurt trill rundt... Hvis en 15-åring har sex med en 28-åring da, for eksempel. Frivillig, fordi hun trodde at han var forelsket i henne, for eksempel?

G1: Det er jo ikke det samme som voldtekt. For hun har jo et valg fremdeles.

Int.: Vil du si at det ikke er like alvorlig, da, med utnytting som med voldtekt?

G1: Ikke like alvorlig, men ganske alvorlig det og.

(Guttegruppe 4)

Det kommer altså fram ulike synspunkter på om skillet mellom utnytting og overgrep også tilsvarer et skille i alvorlighetsgrad. Noen mener at det kan være like alvorlig å bli seksuelt utnyttet som å bli voldtatt eller utsatt for et overgrep, fordi det kan være en krenkende opplevelse å ha blitt lurt. Andre mener at å bli utnyttet ikke er så alvorlig, man kan rett og slett bli sterkere av det.

Hvilken rolle spiller så partenes følelser for hverandre i ungdommenes øyne? I likhet med rettsvesenet stiller de seg i hovedsak sterkt tvilende til om det kan oppstå et reelt kjærlighetsforhold mellom to parter med så stor aldersforskjell som i den historien de blir presentert for. De fleste er også svært skeptiske til at man kan bli forelsket i hverandre via nettet. Men at følelser spiller en rolle for hvordan relasjonen blir vurdert, kommer klart til uttrykk hos en jente som etter å ha fått forklart hva Barnekonvensjonen sier om seksuell utnytting spontant utbryter: «Ingen følelser med i bildet?». Hvis to parter har følelser for hverandre, synes ungdommene at det er vanskelig å definere noe som utnytting.

Int.: Men hvis en ung gutt ligger med en jente på 35, utnytter hun ham da?

J2: Sannsynligvis.

J3: Det kommer litt an på ... hva de føler overfor hverandre. Hvis begge to er forelsket i hverandre så er det ikke utnyttelse. Da er det bare ekkelt.

[Knising og latter]

Int.: Men hvis.. den unge er 15 år, er det utnyttelse uansett, når det er så stor aldersforskjell?

[pause]

J2: Altså, hvis du er under den seksuelle lavalder...

J4: De fleste vet at den seksuelle lavalder er 16 da, så for eksempel hvis det er en mann som er mye eldre og det er en jente på 15, så vet han det da egentlig.

J2: Hvis han er skikkelig forelska i henne, så greier han å vente til hun er 16 år. For ellers er det straffbart.

(Jentegruppe 4)

I dette utdraget er betydning av kjønn og alder i forhold til følelser tvetydig. Hvis «begge to er forelsket», er et utsagn som kan tolkes slik at vurderingen her er uavhengig av kjønn. Men ettersom utsagnet refererer til en relasjon mellom en ung gutt og en eldre kvinne, er det mulig at forelskelse i sterkere grad utelukker at det dreier seg om utnytting. Dette understrekes i neste del av utdraget, der en jente påpeker at dersom en mann er «skikkelig» forelska i en jente, greier han å vente til hun er «lovlig». Følelser synes dermed også å være kjønne.

Mindre tvetydig er en situasjon der den ene parten er forelsket mens den andre ikke har følelser, men bare er interessert i sex. Det vil være et klart eksempel på utnytting, uansett om det er den voksne eller ungdommen som er forelsket. Jenter kan også handle målrettet på denne måten og utnytte en gutt som er forelsket i henne, selv om de fleste mener at det ikke er så vanlig. Den vanligste formen for seksuell utnytting blant ungdom er «at folk blir lurt til å tro at den som utnytter liker personen,» sier en gutt. En jente sier at «seksuell utnyttelse, det er vel for eksempel sånn som her da, hvis hun var kjempeforelsket, mens han bare vil ha seg noe, så utnytter han hennes kjærighet til å ha sex med henne.» Seksuell utnytting kan altså handle om at den ene parten kan bli lurt ved at det er manglende samsvar mellom de ulike partenes intensjoner med forholdet.

Medvirkning og frivillighet

Det dominerende synet blant ungdommene, både gutter og jenter, er at så lenge det ikke forekommer fysisk tvang, og så lenge personen er en ungdom og ikke et barn – kan en hendelse ikke defineres som overgrep. Dette skarpe skillet mellom situasjoner som innebærer fysisk tvang og situasjoner som ikke gjør det, gjør at ungdommene ofte forbinder det å *ikke* ha blitt tvunget med at man har vært delaktig eller at handlingen har vært frivillig.

Ungdommene er enige om at utnytting lettere kan skje dersom en person er eldre og den andre er ung og mangler erfaring. For dem blir likevel overgrep et mer entydig begrep enn utnytting. Der overgrep er utvetydige på grunn av tvang og fysisk vold, blir utnytting vagere på grunn av fraværet av slike elementer. I forbindelse med begrepet utnytting kompliseres forståelsen av den mindreåriges eget ansvar: Å bevege seg mot voksenalder medfører at man i større grad skal bli i stand til å vurdere situasjonen; man er ikke lenger så lett å lure. Skillet mellom overgrep og utnytting beskriver dermed forskjellen mellom krenkelsessituasjoner der man er *uskyldig* fordi man har sagt klart nei og blir utsatt for tvang, og situasjoner der krenkelsen er mer

utydelig, fordi den mindreårige ikke har sagt nei, og på en eller annen måte har hatt en rolle i det som skjer.

En jente som forteller om en venninne som har møtt en person fra chatten, gir uttrykk for en slik forståelse: «Jeg kjenner en, hun ble ikke utsatt, men hun ble med på ting frivillig.» Jenta vet ikke så mye om hva som skjedde under møtet, men det sentrale er likevel hennes forståelse av at dersom du har vært med på noe frivillig, kan man ikke si at man har blitt *utsatt*, for eksempel for et overgrep. Noen gutter formulerer seg slik:

G2: Når hun har møtt han, sett han og skjønt at han er eldre, og hun vet at hun er under lavalder, og man går ut i fra at hun ikke har fått i seg noe dop eller noe, så ... synes jeg det i hvert fall skal være... og de har frivillig sex, så synes jeg det blir litt drøyt og si at han manipulerte henne i seng, for da er det liksom... Da får du det inn med teskje, mener jeg. Da er det like mye hennes egen feil, mener jeg.

(Guttegruppe 4)

Her legger gutten stor vekt på at den 15 år gamle jenta har forstand, og at forstand utelukker at hun kan ha blitt manipulert. Det kategoriske skillet mellom frivillige og tvungne handlinger viser videre at ungdommene tror sterkt på muligheten til å kontrollere en situasjon slik at man kan unngå et overgrep.

Int.: Men hvis de hadde møttes, og de kanskje hadde flørtet litt, og det kanskje lå i luften, en forventning om et eller annet. Hvis hun møter han og ser at han er 28 år. Hvordan tror dere hun ville håndtere den situasjonen? Tror dere hun ville føle seg presset til å være med på noe?

J1: Man trenger jo ikke si at man er den. Man kan jo bare gå forbi.

J2: Hvis du ikke liker han, så kan du bare gå.

Int.: Hvis de møtes på et sted det er helt åpenbart at det er de som skal møtes?

J2: Du kan fortsatt bare gå...

Int.: Dere tror ikke hun kan føle seg presset?

J2: Hun har valgt det selv

J3: Det kan jo hende at hun ikke tør å gå...

Int.: Hva kan være grunner til at hun ikke tør å gå da?

J3: At hun kan være redd for hva han kan gjøre... At han plutselig tar tak i henne...

(Jentegruppe 1)

Ungdommene hevder altså at jenta bare kan gå, og at hun har valgt det selv. Den eneste grunnen til at hun kan tenkes å ikke kunne gå, er frykt for en fysisk trussel, «at han tar tak i henne», noe som igjen viser at tvang først og fremst blir knyttet til noe fysisk.

Noen av eksemplene som ungdommene knytter til begrepet utnyttning, kan synes av liten relevans for temaet seksuell utnyttning av barn og unge. Når ungdommene for eksempel knytter begrepet til forhold mellom jevnaldrende og det at to personer kan ha ulike forhåpninger til et forhold, dreier det seg jo ikke om seksuelle overgrep eller utnyttning i en juridisk forstand. Jeg vil likevel hevde at ungdommenes drøftinger av dette begrepsmessige skillet er viktig fordi det synliggjør på hvilke måter deres forståelser skiller seg fra de prinsippene som rettsvesenet baserer seg på. Som vist er ikke den unges samtykke av betydning for rettsvesenet, mens dette er helt sentralt for ungdommene. Utnyttning blir altså et begrep som for dem ofte betegner en mindre alvorlig hendelse enn et overgrep. I situasjoner de definerer som «utnyttning» kan det også bli vanskelig å plassere skyld på den andre, og eldre parten. En problemstilling som følger fra dette blir dermed hvordan denne kategoriseringen påvirker opplevelser av skam og skyldfølelse for krenkelser man har blitt utsatt for. Dette spørsmålet er en viktig bakgrunn for analysene i de neste kapitlene, og vil bli tatt opp igjen i den avsluttende diskusjonen.

Alderens betydning for seksuell utnyttning

Den danske undersøkelsen av 15-åringers erfaringer med overgrep som ble presentert i innledningen, viste at det var et markant skille mellom omfanget av erfaringer med hendelser som juridisk var definert som overgrep, og de erfaringer som ungdommene selv rapporterte at de sikkert eller kanskje opplevde som overgrep. Ungdommene rapporterte altså langt færre hendelser som overgrep enn det deres faktiske erfaringer skulle tilsi. Dette manglende samsvaret kan peke mot at ungdommene ikke definerer som et overgrep det de selv opplever å ha medvirket til, slik det begrepsmessige skillet mellom utnyttning og overgrep jeg har referert til ovenfor viser. Men det kan også peke mot at ungdommene ikke tillegger aldersforskjell den samme betydningen som rettsapparatet, for eksempel ved at de ikke ser aldersforskjell som en forskjell i makt – som dermed danner grunnlag for en ulikeverdig relasjon som innebærer et overgrep. For å forklare hvorfor ungdommene legger noe annet i utnyttning og overgrep enn rettsapparatet, må vi altså undersøke ungdommenes forståelser av alder og modning.

Ungdommenes fortellinger om alder viser at deres selvforståelse er nært knyttet til skillet mellom barn og ungdom, og til deres egen bevegelse mot voksenliv. Dette er en viktig bakgrunn for at de tillegger jevnaldrende ansvar på en annen måte enn det lovverket gjør. En gutt på 16 sier om følgende om hvorvidt det er sannsynlig at jenta i vignetten møter noen hun har blitt kjent med på internett:

Det spørres på jenta, hvor smart hun egentlig er... Jeg hadde ikke møtt noen... over internett, som jeg hadde prata med bare en eller to ganger, liksom. *Men nå er ikke jeg 15 år, altså.* [Guttegruppe skole 2, min kursiv]

Skillet mellom 15- og 16-åringer som mange av ungdommene påpeker, kan til dels knyttes til modning generelt, men også til den seksuelle lavalderen.

Den seksuelle lavalder som beskyttelse

Å bli 16 år innebærer også at man kommer over den seksuelle lavalderen, og de fleste tillegger denne grensen stor betydning.³¹ Både jenter og gutter gir uttrykk for en forståelse av at den seksuelle lavalderen har til hensikt å beskytte ungdom mot seksuelle relasjoner de ikke er modne for, og de fleste uttrykker i intervjuene at de synes det er bra at den finnes. En jentegruppe kommenterer den seksuelle lavalderen slik:

J2: For at vi skal være voksne nok til å ta ansvar for det.

J5: Og for at vi skal ha kommet litt lengre i tankegangen til å ... jeg begynte på skolen et år for tidlig, så jeg er bare 15 år. Men jeg merker stor forskjell fra jeg var 14 til jeg var 15 år. Jeg har blitt mer moden. Jeg skjønner mer hva det går ut på. For eksempel hvis du har sex med en du ikke har et forhold til så er det dumt for deg. At du faktisk har brukt opp en ting i livet ditt som ikke skal brukes når du er 12-14.

J2: Da vil du helst bare hatt sex, liksom. «Se, jeg er stor og voksen!»

J5: På en måte synes jeg at det er dumt at den seksuelle lavalderen er 16, på den andre siden synes jeg det er bra, for da vet du hva du driver med.

(Jentegruppe 1)

³¹ Det at ungdommene legger vekt på denne grensen i intervjuene trenger ikke bety at den seksuelle lavalder har betydning for de faktiske beslutningene som blir tatt i forhold til deres egen seksuelle debut. Ettersom intervjuformen har vært gruppeintervju, ble informantene ikke spurt om de har debutert seksuelt.

Den seksuelle lavalderen markerer i følge ungdommene en grense mellom når man kan ta ansvar og når man ikke kan. Lavalderen skal i følge dem først og fremst beskytte ungdom mot å forspille noe som skal være spesielt *før* de er gamle nok til å vite å sette pris på det. Mange av jentene nevner også at loven skal beskytte dem mot å bli gravide mens de er så unge at de både vil ha vanskelig for å ta seg av et barn og risikerer å gå glipp av studier og ungdomstiden. På spørsmålet om det kan være *skadelig* å ha sex for tidlig, svarer en jente at «Det kommer an på om man bruker riktig beskyttelse», og gir slik uttrykk for en forståelse av skade som er fysisk. Andre legger vekt på at det kan bli en «traumatisk opplevelse», og at hvis man har dårlige opplevelser kan det medføre at man ikke lenger stoler på gutter. Å bli klar for å ha sex handler også om å bli litt mer sikker på seg selv, vite at du vil det selv og at det ikke bare er kjæresten din som vil.

Et par jenter peker på at den seksuelle lavalderen skal beskytte ungdom mot overgrep og utnytting fra personer som er eldre. Hovedinntrykket er likevel at ungdommene fokuserer på at den seksuelle lavalder skal beskytte dem mot for tidlig seksuell *utforsking*. Ungdommene ser altså i den seksuelle lavalderen en kontroll av dem mer enn en beskyttelse mot andre. Dermed blir det å komme over den seksuelle lavalder forstått som en ervervelse av en ny rettighet – i likhet med rett til å kjøre bil, rett til å stemme, rett til å drikke alkohol – heller enn en oppheving av et beskyttelseselement.

Fysisk modning og livssituasjon

Ungdommene forstår modning på andre og til dels mer konkrete måter enn rettsvesenet. Et aspekt der ungdommene skiller seg fra rettsvesenet, er i vektleggingen av *fysisk* modning, også for ungdom som er langt inn i puberteten. I de entydig negative reaksjonene på et forhold med så stor aldersforskjell som i historien ungdommene fikk presentert, var det en form for fysisk vemmelse som var den dominerende reaksjonen. Både gutter og jenter brukte svært ofte et ord som «ekkel»:

J3: Jeg tror det ville være ekkelt for meg å være sammen med en som var skikkelig gammel.

[...]

Int.: Hvis begge to har lyst på sex, men den ene er så vidt over den seksuelle lavalder, og den andre er 25?

J2: Da synes jeg det er ekkelt.

(Jentegruppe 1)

G2: Hvis kameraten min hadde gjort det, hadde jeg slått han rett ned. Det er kvalmt.

Int.: Hva er det som er kvalmt? Du sa at hun ikke var ferdig utvikla en gang... Er det liksom?

G1: Alt... Han er jo ganske svær da.

Int.: Fysisk større enn henne liksom?

G1: Alt sammen, liksom. Hårete og...

G3: Jeg synes det er bare ekkelt jeg altså.

(Guttegruppe 3)

Et forhold mellom en jente som ikke er ordentlig utviklet enda og en voksen mann vekker ubehag som er nært knyttet til forestillingen om pedofili. Selv om en formell definisjon av pedofili viser til det å tenne på prepubertale barn, blir «pedo» og pedofil hyppig brukt om relasjonen i vignetten.

Et annet aspekt som blir vektlagt i drøfting av relasjoner med stor aldersforskjell er at de to partene har så ulik livssituasjonen:

Int.: Hva er det som gjør at... når en person er 16 og en person er 23... Hva er det liksom som er så rart da?

J4: De lever liksom i forskjellige liv. For eksempel alle de som er 16, 17, 18, 19, de går på skole. Men når du er 24, som regel så bor du ikke hjemme, du har ditt eget liv, du har opplevd mer, vi har ikke opplevd russetiden en gang og det er seks år siden de har hatt det. Ikke sant, vi har innetid og grenser og sånn, mens de er mye mer erfarne og lever et helt annet liv, så det passer egentlig ikke sånn.

J3: Du har blitt voksen når du har blitt 21, ikke sant, da kan du kjøpe sprit og du kan ...

Int.: Er dere enig i det, at man er på forskjellige stadier...

J4: ... i livet, de skal finne ut hva de skal bli, mens vi skal prøve å oppnå bra karakterer på skolen, men vet kanskje ikke hvor vi står hen enda.

Det at flere grupper tar opp problemstillingen rundt det å være i ulike livsfaser, taler for at nettopp opplevelsen av at ungdom og selv unge voksne lever ulike liv, er viktig. De er opptatt av at en slik relasjon blir vanskelig på grunn av *forskjellighet*, ikke på grunn av de ulike partenes posisjon og ulike status i forhold til hverandre.

Dersom en relasjon med stor aldersforskjell har blitt etablert på nettet, framstår den som mindre troverdig for ungdommene, slik det også var tyde-

lig i dommene fra Høyesterett. En gutt forteller det følgende om forskjellen på relasjoner etablert på og utenfor nettet:

G1: Venninna mi [*Han sier ikke hvor gammel hun er, men vi får inntrykk av at hun er på hans alder*], hun har kjæreste på 32.

Int.: Er det unormalt?

G1: Det synes jeg er unormalt, men hun både sier og tror at han ikke utnytter henne... Jeg har sett han, han virker ganske grei og, men jeg synes det er litt rart når du er 32 og er du liksom akkurat over den der at du har lov til å ha sex.

G2: Og det er på en måte siden ... Hvis de har møtt hverandre, er det litt annerledes, men når en 28-åring, som er såpass gammel, som bør være godt på vei med utdanning, [...] og så sitter han på chattekanal og snakker med tenåringer, det er klart, da er du såpass kort. Men derimot sånn, det er jo mange 28–29 år gamle gutter, som har kommet seg i jobb, og som faller for jenter på rundt 20 år da, og som kanskje til og med gutten har et barn og sånn, men allikevel, da møtes de naturlig, og da kan jo... Du kan ikke si det er noe med alder, det er mange som har vært gift i 60 år og det er 13 år forskjell på dem... (Guttegruppe 1, mine kursiver)

I dette utdraget er det altså måten en voksen mann bevisst oppsøker en ungdomsarena på som gjør at guttene tror *mindre* på en slik relasjon enn et forhold med stor aldersforskjell der partene har møtt hverandre «naturlig». Likevel er det alltid en grense for hva som er en «normal» relasjon, betinget av fysisk modning og av livssituasjon. Dette peker mot grensen ungdommene trekker mellom det å være barn, og det å være ungdom.

Skillet mellom barn og ungdom

Ungdommenes innvendinger mot relasjoner med stor aldersforskjell er, som vist over, rettet mot forhold som på mange måter er mer konkret og fysisk enn den abstrakte og prinsipielle maktforskjellen som rettsvesenet legger til grunn når de drøfter forskjell i alder. Vektleggingen av det konkrete – som ulik livssituasjon og det «ekle» – synes å gjøre at makt og maktforskjeller blir mindre synlige. Men dette gjelder først og fremst når det dreier seg om ungdom. Når det er snakk om barn, mener ungdommene at det vil være enklere for den voksne å få viljen sin og kontrollere og utnytte den som er yngre.

Int.: Er det altså en forskjell hvis det er noen som er så ung at...

J2: Ja, det er en grense mellom barn og ungdom.

[flere uttrykker enighet]

Int.: Tolker jeg dere riktig hvis 15 og 17 åringer er ungdommer?

J2: Ja, da vet du mer hva du gjør. 15 år er kanskje litt den laveste alderen. Når du går ned i 12–13-års alderen ... de tenker som barn, de er naive av natur.

J3: Det er mange som veit hva de går til.. når de er 15 eller 13 også.

J1: Det er enklere å utnytte en 13-åring enn en 16-åring.

(Jentegruppe 1)

Ungdommene peker her på det de mener er en klar forskjell mellom det å være barn og det å være ungdom. Det som kjennetegner barn er deres naivitet, de forstår ikke konsekvensene av det de gjør, mens det å være ungdom kjennetegnes nettopp av at man i større grad *vet hva man gjør*. På grunn av denne forskjellen er det enklere å utnytte et barn enn en ungdom. Utdraget nedenfor viser at ungdommene knytter det å bli ansvarlig til det at man har utviklet forstand.

Int.: Hvordan er det der. Når er det liksom man blir ansvarlig?

G1: Veit ikke...

G2: Det er forskjellig fra person til person. Men det er klart man har jo ikke like mye vett i skallen når man er 13 som når man er 17.

(Guttegruppe 3)

Når man har utviklet forstand blir man også ansvarlig. Ungdommene legger videre stor vekt på at det er individuelle forskjeller mellom ungdommer på samme alder, og at det også av den grunn er problematisk å snakke om et prinsipielt ulikeverdig forhold i en relasjon mellom en ungdom og en voksen.

J3: Det kommer veldig an på personene. Du kan finne en veldig moden 16-åring, og en veldig barnslig 16-åring. Det er veldig stor forskjell på folk.

(Jentegruppe 1)

16-åringenes tendens til å tilskrive den unge en stor del av ansvaret for en utnyttende situasjon, kan tolkes som at de med dette ønsker å framheve *seg selv* som ansvarlige. Ettersom de befinner seg i en fase der de er midt

mellom å bli sett på som unge tenåringer og eldre tenåringer, blir denne markeringen spesielt viktig.³²

Oppsummert kan skillet mellom ungdommene og rettsvesenets syn på alder og aldersforskjellen i forhold til seksuell utnyttning, uttrykkes slik: Rettsvesenets perspektiv er prinsipielt og tar utgangspunkt i den asymmetriske relasjonen som grunnlag for utnyttning og overgrep, slik jeg viste i forrige kapittel. Ungdommene forstår utnyttning som i større grad situasjons- og personavhengig, som noe som må *begrunnes* i den konkrete relasjonen. De omtaler i liten grad aldersforskjellen i seg selv som en maktforskjell, så lenge det dreier seg om ungdom og voksne. Når det gjelder barn, mener imidlertid også de at det er en prinsipiell forskjell i makt. Begrunnelsen er at man som ungdom har utviklet mer forstand enn et barn, og derfor i større grad er i stand til å vurdere situasjonen og ta ansvar for sine handlinger og dermed også for relasjoner man inngår i. Ungdommene framhever altså den kvalitative forskjellen mellom det å være barn og det å være ungdom.

Kjønn og sårbarhet

Hvilken betydning har kjønn for forståelsen av seksuell utnyttning? Rettsvesenet og ungdommene svarer tilsynelatende ulikt på dette spørsmålet. Rettsvesenet unnlater å tematisere kjønn ettersom aldersgrensen som er fastslått i lovverket gjelder for begge kjønn. Lovverket skal naturlig nok i prinsippet være kjønnsnøytralt og gi begge kjønn samme rett til beskyttelse. Ungdommene på sin side er mer opptatt av at forskjeller mellom gutter og jenter innebærer ulik risiko for og ulik oppfatning av hva som er seksuell utnyttning og overgrep. Nedenfor skal jeg drøfte noen slike relevante forskjeller.

Materialet er på dette feltet preget av en slående *enighet mellom* gutter og jenter om at det er *forskjeller* mellom gutter og jenter når det gjelder hva man oppfatter som seksuell utnyttning og hvordan det oppleves. Sitatene fra gutter som jeg benytter i denne sammenhengen, er hovedsaklig hentet fra guttegruppe 1 der disse problemstillingene var gjenstand for spesielt mye diskusjon.

³² Det kan virke som synet på hvor grensen for å være ansvarlig skal gå er avhengig av ungdommenes egen alder. Noen av de eldre ungdommene, mellom 18 og 20 år, som er intervjuet på Internettkafeen, var mer tilbøyelige til å mene at alle rundt 15-16 år er naive og lette å utnytte.

Fysisk forskjellighet

De fysiske forskjellene mellom kvinner og menn er en viktig del av ungdommenes forklaringer på hvorfor utnyttning og overgrep oppleves forskjellig for jenter og gutter. De legger vekt på at en mann er større og sterkere, og at en mann dermed er mer truende for en kvinne enn omvendt. Flere av guttene gir uttrykk for at de ikke helt forstår *hvordan* en gutt kan bli utsatt for et seksuelt overgrep, spesielt ikke av en kvinne: En gutt går med på at det kan forekomme « [...] men, jeg skjønner ikke åssen det skal gå an på en måte.» En annen sier med referanse til en sak i media der en mann har blitt voldtatt av en yngre kvinne:

Det er liksom mer brutalt når det skjer andre veien. Det skjedde mens han sov, ikke sant. Du får deg et sjokk når du våkner, men det er ikke noe som går mentalt utover han. Sånn sett.

(G2, guttegruppe 1.)

Her hevdes det altså at det ikke går mentalt utover en mann eller gutt å ha blitt utsatt for et overgrep av en kvinne, «selv om han får seg et sjokk når han våkner». At en mann forgriper seg på en gutt er imidlertid noe de ser på som en klar krenkelse:

Int.: Men er det ikke skadelig for gutter da, på en måte?

G2: Det spørres på situasjonen

G4: Jo, hvis en blir voldtatt mot sin egen vilje. En ville jo tatt det sikkert innpå seg. Det spørres jo hvis det hadde vært av en kvinne.. men det tror jeg ikke... så klart er ikke det så fælt som å ha fått et overgrep av en mann, eller at en mann hadde overgrepet en gutt.

Int.: Hvorfor det?

G4: Det blir jo annerledes. Du skjønner jo det.

[Latter]

Int.: Forklar meg det?

G3: Jeg vil si at...

G4: Jeg har ikke noe direkte svar på det egentlig annet enn at det å bli tatt i ræva, liksom. Av en mann. Det føles litt verre enn å bli dytta ned i en sofa av ei kjerring, uten din egen vilje, liksom. Det ... det er det jeg har å svare på det. Det må føles mye verre.

G3: Hvis det hadde vært pappa, ikke sant. Først hadde jeg skutt han og så hadde jeg hengt meg sjøl. *[Latter]* Helt seriøst. Jeg kunne ikke ha levd med å vite at jeg hadde hatt en pikk i rumpa, altså. *(Guttegruppe 1)*

Flere lignende eksempler fra andre gutteintervjuer tyder på at en eldre manns seksuelle handlinger overfor en mindreårig gutt lettere knyttes til incest enn til pedofili, slik eksemplet over også viser. At det kan forekomme relasjoner mellom unge, homofile gutter og voksne menn som er tvetydige på samme måte som relasjonene mellom unge jenter og menn, er heller ikke en nærliggende forestilling verken hos gutter eller jenter. Det følgende eksempelet illustrerer hvordan sannsynlige relasjoner blir konstruert av en jente:

Int.: Hvis en gutt får tilbud om penger for sex da?

[*litt fnising*]

J1: Det er vel det samme det.

J2: Jeg tror jeg synes det er det samme. Jeg tror ikke det er noen jenter som ville tilby en gutt penger for sex.

Int.: Enn hvis en mann tilbyr en gutt penger for sex, da?

J2: Ok, det er ekkelt. Det tror jeg ingen gutt ville gått med på uansett, hvis det ikke er en liten, usikker gutt som ikke tør å si nei fordi mannen er så stor og farlig. Jeg kan tenke meg at en 5 år gammel gutt ville gått med på det med en 50 år gammel mann, for da ser du opp til den personen og du har ikke egne meninger, nesten. Du skjønner ikke hva du gjør, og du vil ha penger og du tør egentlig ikke å si nei, men om det er en 15 år gammel gutt, da tror jeg han ville sagt nei.

(*Jentegruppe 3*)

I dette utdraget utelukker jentene at kvinner kan tilby en gutt penger for sex. De utelukker også at en gutt som er ungdom ville takke ja til et tilbud om penger for sex fra en mann. Det er bare dersom det er snakk om et barn, som ikke selv har egne meninger, og som ikke tør å si nei, at en gutt kan gå med på å ha sex for penger med en mann.

Mental og sosial forskjellighet

De fleste ungdommene hevder at seksuell utnytting er mer alvorlig for en jente enn for en gutt. Begrunnelsen er at gutter «tar lettere på det med sex enn jenter», og at jenter er mer følsomme. Dette kommer til uttrykk blant annet i hvordan guttene mener at den seksuelle debuten oppleves annerledes for jenter enn for gutter.

G1: [Jenter er] mer følsomme, lettere for å angre.. Litt den veien der. Tenker litt annerledes.

G2: Nei, men...

G3: [til G2] Si det du vil si!

G2: Nei

Int.: Hva tenker du på?

G2: [nølende] Det er sånn første gangen er jo.. den er jo litt sånn annerledes for jenter enn for gutter.

G3: Ja.

Int.: Tror dere det?

G2: Nei, ikke sånn da, men... skal vi se... nei, men altså... Man har hørt sånn at for jenter, første gang så er det vondt for jenter, at det er sånne ting som blir bedre etter hvert og sånne ting. *Mens for gutter så er det jo så og si likt hele tida.*

(Guttegruppe 1)

I denne guttens fortelling er altså sex mer spesielt for jenter, de er mer følsomme og tenker annerledes enn gutter. Den første gangen er spesiell på en negativ måte, og så blir det bedre etter hvert. For gutter derimot er sex «så og si likt hele tida», og en negativ eller en positiv opplevelse til eller fra spiller ikke så stor rolle. Bare følsomme gutter kan oppleve at de blir seksuelt utnyttet, hevder guttene selv.

Int.: Men hvis en gutt da har forhåpninger til at det skal bli et forhold med en jente, men hun har ikke det. Men de ligger sammen. Vil en gutt da føle seg utnyttet?

Flere: Nei.

[*latter*]

Int.: Er det helt sikkert?

[*flere drar på det*]

G4: Det kan hende han føler seg utnyttet hvis det skjer, men da er det sånne gutter som er ekstremt følsomme. Veldig følsomme sånn, liksom.

(Guttegruppe 1)

Selv om jentene kan synes mer tilbøyelige til å hevde at gutter også kan oppleve å bli seksuelt utnyttet, mener også de at dette er spesielt følsomme eller svake gutter.

Int.: Kan gutter bli seksuelt utnyttet?

Flere: Helt klart.

J5: *Hvis du finner en svak gutt. Og du har lyst på sex og du ikke kan få det av noen andre, og hvis han for eksempel er en person som ikke har*

så mye status, ikke så mye likt, og du veit at han kan jeg få veldig lett, så er det bare å ...

Int.: Men, det er ikke sann at det er gutten som er heldig fordi han får sex?

J1: Nei, jeg tror han føler seg litt vraka hvis jenta etterpå gir totalt faen i han.

J5: *Det kommer jo an på hvor følsom han er, om det er første gang...*

J1: Jeg tror uansett at det svir litt, selv om de ikke viser det så veldig til hele verden.

J2: Hvis du elger deg innpå en gutt bare for å få sex, og han er jomfru og du tar jomfrudommen hans, da tror jeg han hadde følt seg skikkelig brukt.

(Jentegruppe 1, mine kursiver.)

Svake og følsomme gutter, som ikke har så mye status eller som ikke er særlig godt likt, kan oppleve at de har blitt seksuelt utnyttet av en jente. Eksemplet ungdommene drøfter her er ikke seksuell utnyttning eller overgrep i en strafferettslig forstand. Men måten de forstår kjønnsforskjeller på har relevans for hvilke situasjoner som blir forstått som alvorlige krenkelser. Det viser følgende utdrag om hvorfor det er forskjell på hvordan gutter og jenter ser på seksuell utnyttning:

G5: Jenter ser på det annerledes

Int.: Hvordan da?

G3: Det blir helt annerledes, synes jeg.

G5: Jo, for at de ser det mye mer som pedofili og hele den biten der. De ser ikke på at hun ville det, men det er sann at han skal ikke gjøre det fordi han er så mye eldre. [...]

Int.: Men er det forskjell hvis det var en gutt på 17 og en jente på 28?

G3: Guttene tar ikke så mye skade av det.

G4: Jeg har rota med en på 25 år. Jeg tok ikke det som utnyttning, ikke sant.

[...]

G3: Altså guttene er liksom... vi tar liksom litt lettere på det, ikke sant. «Gjorde det med hu. Kult» - og så gå videre. Mens jentene...

G5: ... kan angre mer.

(Guttegruppe 1)

Guttene hevder også at jenter lettere definerer og opplever en situasjon som seksuell utnytting. Dette kommer av at jentene «ser på det annerledes». Denne andre måten å se det på handler om at man ikke tar i betraktning at en jente «ville det», men at en eventuell mann som ønsker å ha sex med en yngre jente ikke *skal* gjøre det, fordi han er eldre. «Pedofili og hele den biten der» kobles her altså til mindreårige jenter og eldre menn, ikke til eldre menn og unge gutter.

Jenter angres oftere på sex enn gutter, mener både guttene og jentene i dette materialet. Hva handler egentlig anger om og hva slags forbindelse har det til utnytting? I en undersøkelse av 450 skoleelever rundt 19 år fant Krange og Pedersen (1999) at noe flere jenter hadde opplevd å angre på seksuelle handlinger de frivillig hadde deltatt i. Angreerfaringene var knyttet til opplevelser som «brøt med de idealer ungdommen hadde for egen seksualitet» (ibid.: 51). Det var imidlertid en viktig forskjell mellom kjønnene i hva dette bruddet innebar: For guttene handlet det om å ha presset jenter til sex, mens for jentene handlet det om krenkelser og overgrep. Dette kan trolig knyttes til at jenter og gutter har ulike erfaringer på dette området. Men det kan også handle om at situasjoner blir tolket på ulike måter. En 16 år gammel gutt forteller i et av gruppeintervjuene at han som 14-åring hadde sex med en kvinne som var 20 år eldre. En annen guttegruppe blir bedt om å kommenterer en tilsvarende relasjon på denne måten:

G3: Ja, det er altså... folk synes det, eller jeg synes i alle fall, at det er mye verre at eldre menn ligger med folk som er under 20. Jeg synes det er mye verre enn at damer på 40 år ligger med folk på 20.

Int.: Hva er det som gjør at det er verre?

G3: Eh.. jeg veit ikke.

G4: Jeg kan tenke meg at det som gjør det verre er, på sånne ære-ting da, så er det på en måte to ting: Altså en klassiker er at gutter er det sterke kjønn, og jenter er det svake. Og det blir delt sånn. Men når man er eldre, så er man en sterkere person enn når man er yngre. Og det veier seg litt opp da, for en jente har begge minusene da i forhold til en eldre mann, men når det er en eldre dame og en ung gutt, så da går det litt i null. Men kanskje gutten blei stille om det. Var det en fin jente så kanskje han hadde sagt noe om det til venner og sånn, hvis han gjorde det og det var noe han var stolt av så ville han ha sagt det til flere, men ... Hun jenta hadde nok hatt veldig problemer med å si det, for hun hadde hatt begge minusene på sin side.

(Guttegruppe 4)

G4 i denne guttegruppa skiller seg ut i materialet med den abstrakte måten han analyserer makt på både i forhold til kjønn og alder. Utdraget over viser hvordan han argumenterer for at en relasjon mellom en eldre mann og en ung kvinne er mer alvorlig enn en relasjon mellom en eldre kvinne og en ung mann. Men han trekker også inn hvordan den unge gutten kunne ha vært stolt av det, dersom det var «en fin jente», mens en jente ikke kunne fortalt om det, «fordi hun hadde hatt begge minusene på sin side». Spørsmålet blir dermed hvorfor man ikke kan fortelle om en opplevelse der man har vært i en underordnet posisjon, slik gutten påstår? I guttegruppa der den ene gutten har en slik erfaring, blir dette utdypet slik:

G3: Jeg tror ikke en jente kunne sitte i min stol og si «Jeg gjorde det med en så og så gammel. Jeg synes det er litt sånn at jeg blei litt sånn utnytta, men det var det beste noen gang.» Det tror jeg ikke ei jente kunne sitte her og si, jeg veit ikke helt hvorfor, men hun kunne ikke det, egentlig.

Int.: Hvorfor det?

G5: Jo for de skjønner at «Han var gammel, det skulle jeg kanskje ikke ha gjort.» For det er liksom ... jeg veit ikke, men du føler ikke at du blir utnytta på samme måte av en eldre kvinne som gutt enn du gjør som jente.

Int.: Hva er grunnen til det?

G5: Det er bare sånn det har blitt. Jeg tror ikke det er noe svar på det.

G3: For at jentene dem kan ... På X [*navn på sted i nærheten*] er det ei jente som har ligget med to gutter som er ganske mye eldre enn henne. Og hu blir kalt for fellelølet. Etter to ganger. Men guttene, hvis dem har gjort det med ganske mange da... det er vanlig da... Jeg synes det er teit.

(*Guttegruppe 1*)

Guttene kobler her seksuell utnytting til rykte på en ganske intrikat måte. Med henvisning til sosial sedvane, «det er bare sånn det har blitt», mener han at gutter ikke føler at de blir utnytta på samme måte av en eldre kvinne som en jente ville føle det med en mann. Det gutten her framfører er et nesten «sosialkonstruktivistisk» argument om at det ikke objektivt sett er mer eller mindre skadelig for en gutt enn for en jente å ha en relasjon til en eldre person, men at måten en selv og samfunnet vurderer disse relasjonene på, gjør at det også *oppleves* annerledes for gutter og jenter. Både gutter og jenter er opptatt av at det å involvere seg i seksuelle relasjoner har ulike sosiale konsekvenser for jenter og gutter. Jenter blir kalt for «luddere» eller

« horer » hvis de har ligget med mange gutter, mens for guttene er det prestisjefullt å ha ligget med mange jenter. Å bli seksuelt utnyttet handler for en jente derfor *også* om å ha deltatt i handlinger som kan gi henne dårlig rykte, og at noe av krenkelsen i opplevelsen også er koblet til dette. Gutter kan tillate seg å tenke « mer på at det er godt og at de har lyst til å gjøre det og sånn », som noen jenter uttrykker det. Dette tyder på at tradisjonelle kjønnsrollemønstre fremdeles står sterkt blant ungdom.

Hvis man skal tolke ungdommenes utsagn i retning av en prinsipiell forskjell mellom gutter og jenters *makt* på det seksuelle området, må denne maktrelasjonen også forstås i relasjon til at samfunnet kategoriserer jenter og gutters handlinger på ulike måter. Makt finnes altså ikke bare i relasjonen mellom gutten (eller mannen) og jenta. Guttene er klar over at de kan « gjøre ganske mye før du blir kalt ludder, liksom », mens både gutter og jenter vet at jenters handlefrihet på det seksuelle området er sterkt begrenset av trusselen om denne kategoriseringen. Dette viser at seksuell utnyttning ikke er et « nøytralt » begrep for ungdom på samme måte som det er for voksne og rettsapparatet. For rettsapparatet er ikke det å ha blitt seksuelt utnyttet forbundet med en egenskap ved offeret for utnyttningen. For ungdommene derimot, er det å ha inngått i en utnyttende relasjon, som man ikke ble tvunget inn i, noe som sier noe om den mindreåriges egenskaper som person: Evnen til utvise forstand, til å forvalte sin seksualitet og sitt rykte på en god måte. Sentralt er det også at dette først og fremst gjelder jenter; utnyttning er noe som først og fremst rammer dem, både som ofre for voksnes handlinger og kanskje senere i omgivelsenes kategorisering av henne. Dette kan gjelde hvis en jente har blitt voldtatt, som når en av jentene i et gruppeintervju forteller at en voldtatt jente fikk slengt « hore » etter seg. Men det gjelder også i høy grad i vurderingen av en jente som har møtt noen på nettet eller som har tatt imot penger for sex. Dette skal jeg komme nærmere inn på i de to neste kapitlene.

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg prøvd å vise hvordan ungdommene nyanserer rettsvesenets forståelse av forskjell i alder mellom en mindreårig og en voksen som grunnlag for å definere en relasjon som et overgrep eller som seksuell utnyttning. Rettsvesenets vekslende mellom begrepene utnyttning og overgrep innebærer ikke en differensiering mellom mer og mindre alvorlige krenkelses. Dette skiller seg fra måten ungdommene skiller mellom de ulike begrepene på. For ungdommene brukes begrepet overgrep om seksuelle handlinger

der fysisk tvang er involvert, mens utnyttning blir brukt for å skille mellom tvangssituasjoner og situasjoner der man i en eller annen grad «er med på det selv». En årsak til ungdoms og rettsapparatets ulike forståelser av overgrep kan være å finne i hvordan ungdom vurderer sin egen og jevnaldrendes modenhet og forutsetninger til å gi samtykke. Ungdom setter et skarpt skille mellom barn og ungdom, og mener at så lenge en person ikke er et barn, er man i stand til å vurdere situasjoner, og må dermed også må ta ansvar for egne handlinger.

Ungdommenes diskusjoner viser at både kjønn og alder er viktige kategorier for å beskrive hva som definerer utnyttning og overgrep. Disse kategoriene definerer allikevel ikke prinsipielt en relasjon som et overgrep eller som utnyttning. Dermed hevder ungdommene at det å være ung, i betydningen å være under den seksuelle lavalder, *ikke* fratår en person ansvar dersom han eller hun inngår i en relasjon som i rettslig forstand innebærer utnyttning.

Kjønn spiller også en viktig rolle for hva som skal defineres som seksuell utnyttning og hvem som er sårbare for slik utnyttning. Utnyttning og overgrep blir forstått som noe som først og fremst kan ramme jenter. Jenter blir forstått som mer sårbare psykisk – ved at de tar mer skade av overgrep – og sosialt, ved måten seksualitet er viktig i kategorisering av jenter. Ungdommenes drøftinger viser dermed at tradisjonelle forestillinger om kjønn er sentrale for deres fortolkninger av hva utnyttning og overgrep er.

5 «Nettmøter»: Relasjoner mellom mindreårige og voksne etablert på Internett

Dette kapitlet analyserer de intervjuede ungdommenes holdninger til og forståelser av relasjoner mellom mindreårige og voksne som blir etablert via chattekanaler på internett. Denne formen for relasjoner skal være innfalls-vinkel til en analyse av hvordan ungdom fortolker slike relasjoner i forhold til utnytting, med spesielt fokus på hvordan chattekanaler *som kontekst* påvirker denne forståelsen. Gjennom analysen vil jeg forsøke å utdype og nyansere forståelsen av seksuell utnytting som jeg introduserte i forrige kapittel.

Kapitlet er todelt. Den første delen utforsker hvordan ungdommene gir mening til dette fenomenet. Jeg skal her både drøfte hvordan ungdommene forholder seg til dette temaet på et generelt plan, men også gi en nærmere beskrivelse av *en* jentes erfaringer med å prate med voksne på nettet. Målsetningen med denne gjennomgangen er å drøfte hvilke meninger samhandling med voksne på nettet kan ha for ungdom, og på hvilke måter denne aktiviteten kan medføre risiko for utnytting.

I den andre delen ser jeg på hvordan ungdommene vurderer hvem som er ansvarlig dersom et overgrep finner sted i forbindelse med et møte mellom en voksen og en ungdom, der kontakten har blitt etablert på nettet. Det empiriske materialet her er de generelle diskusjonene omkring kontakt-etablering på nettet, og omkring vignetten som ble presentert i kapittel fire. Spørsmålene som dette kapitlet tar for seg er følgende: Hvordan forholder ungdommene seg til den mindreåriges initiativ og samtykke i en internett-kontekst? På hvilke måter skiller dette seg fra rettsvesenets prinsipper? Hvilken betydning tillegges kjønn og alder for fordeling av ansvar og skyld i denne sammenhengen?

Digitale medier: Nye betingelser for utnytting?

Det er åpenbart trekk ved internett som sosial arena – slik som mulighet for anonymitet og til å framstille seg selv som enn annen enn den man er – som gjør samhandling på nettet risikabel, kanskje særlig for barn og unge. På den

andre siden kan man tolke nettmøter som *mindre* risikofylte enn andre møter, nettopp fordi man kan være anonym og ikke er fysisk til stede i rommet der man møtes. En konsekvens av denne siste forståelsen er at maktrelasjoner kan bli utydelige og uforutsigbare i samhandling på nettet. Den fysiske personen eller personene bak et kallenavn kan for eksempel ha en annen sosial posisjon; annet kjønn og alder, enn det som går fram av samtalen. Spørsmålet om hvem som har makt på nettet blir derfor avhengig av hvorvidt de egenskapene en person har i det virkelige liv også former samhandlingen som foregår på nettet.

Selv om det finnes en del kunnskap om omfanget av ungdom som møter noen i virkeligheten som de har blitt kjent med på internett, har vi lite kunnskap om omfanget av straffbare relasjoner mellom mindreårige og voksne som blir etablert på internett (Potter og Potter 2001). Rettsvesenets behandling av flere sedelighetssaker der voksne har etablert relasjoner til mindreårige jenter på nettet, gir imidlertid indikasjoner om at dette faktisk foregår i et visst omfang. Den følgende gjennomgangen skal gi en kortfattet beskrivelse av noe av den kunnskapen som finnes på dette feltet.

En dansk rapport om barn mellom 12 og 14 års bruk av chat viser at av utvalget på nesten 1000 barn, har mellom 14 og 17 prosent av barna ofte opplevd å få seksuelle forespørsler på nett eller å møte grovt seksuelt språk (Thygesen og Børnerådet 2003). I en undersøkelse basert på 1310 elever i ungdomsskoler og videregående skoler på Østlandet, finner Torgersen (2004) at en tredjedel av ungdommene hadde møtt noen i virkeligheten som de først hadde møtt på internett. Undersøkelsene viste at dette var mest utbredt blant gutter på ungdomsskolen og blant jenter på videregående. Undersøkelsene kan ikke si noe om disse møtene er ubehagelige eller risikofylte for ungdommene. En undersøkelse fra 2003, gjort av SAFT³³, viste imidlertid at 17 prosent av ungdom mellom 9 og 16 år som hadde chattet, hadde møtt noen de først snakket med via internett og at to prosent sa at de hadde blitt utsatt for noe de opplevde som ubehagelige på slike møter (SAFT 2003). I en tilsvarende kanadisk studie beskrives de fleste negative opplevelsene som «ufarlige hendelser», men ni prosent av jentene og fem prosent av guttene som rapporterte slike negative erfaringer, fortalte at det handlet om vold eller seksuelle tilnærmelser (referert i Torgersen 2004: 53).

³³ SAFT står for Safety, Awareness, Facts and Tools, og er et europeisk prosjekt initiert og ledet fra Norge. Prosjektet har som mål å øke oppmerksomheten rundt trygg bruk av Internett for barn og unge. Kilde: http://www.saftonline.no/tema_norge/1255/.

Torgersen finner i sitt materiale at både gutter og jenter som hadde deltatt i nettmøter skilte seg ut fra andre ungdommer på noen områder. Guttene på ungdomsskolen var kjennetegnet av utagerende atferd, rus, depressivitet og av dårlige relasjoner med foreldrene. Jentene på videregående som hadde hatt nettmøter skilte seg mindre ut. De skulket imidlertid skolen noe oftere enn andre jenter, de var oftere borte om natten uten at foreldrene visste det, og de drakk oftere enn andre jenter (ibid.: 55–56). To amerikanske undersøkelser rapporterer lignende funn (Tiggemann, Gardiner et al. 2000; Mitchell, Finkelhor et al. 2001; Wolak, Mitchell et al. 2003). I den ene undersøkelsen fant man også at ungdom som drev med «risikoatferd» på nettet, hadde større sjanse for å få seksuelle forespørsler når de chattet. Risikoatferd ble definert som å gi fra seg personlig informasjon, selv komme med seksuelle kommentarer, plage andre, snakke om sex med noen man aldri hadde møtt personlig, oppsøke pornografiske sider på nettet. O'Connell (2003) hevder at det er en sammenheng mellom det å selv ha psykiske eller sosiale problemer og å bli offer for voksne som søker kontakt med mindreårige. Hun hevder at pedofile og tenåringer som har seksuell interesse for barn tar i bruk bestemte teknikker for å identifisere sårbare barn og vinne deres tillit. Hun bruker begrepet *online grooming practices* om strategier pedofile bruker for å etablere relasjoner til barn på nettet.

Det kan altså synes som risikoen for å få seksuelle oppfordringer fra voksne øker med en atferd som kanskje kan betegnes som spenningssøkende og grensetestende, men at risiko også er forbundet med det å selv oppleve psykiske eller sosiale problemer.

Ungdommenes erfaringer med chat

Inspirert av Hernwall (2001) og Tingstad (2003) prøver jeg i tilnærmingen til ungdommenes erfaringer med chat, og til temaet relasjoner mellom mindreårige og voksne etablert på chat, å gripe meningsdimensjonen ved ulike fenomener slik de framstår for barn og ungdom. Jeg bruker altså et barne- og ungdomskulturelt perspektiv i analysen. Gjennom denne tilnærmingen prøver jeg å begrunne hvorfor barn og unge noen ganger kan tillegge møter på chat andre meninger enn voksne. Også her er den livsfasen som ungdommene befinner seg i en viktig kontekst for tolkningene. Når det gjelder ungdom, er denne livsfasen sterkt preget av samhandling og identifikasjon med jevnaldrende. Behovet for å skape skiller mellom særlig de som er yngre og ens egen aldersgruppe, er trolig en viktig bakgrunn når vi

skal forstå hvordan ungdom snakker om det å chatte, og om hvordan de vurderer jevnaldrende handlinger i en slik kontekst.

Allmenne erfaringer

Den følgende korte drøftingen av erfaringer fra chat som ungdommene definerer som «vanlige», er ment som en kontekstualisering av problemstillinger som mer direkte knytter seg til seksuell utnyttning. Intervjumaterialet viser at det er stor variasjon i ungdommenes opplevelser av chattekanaler. Av ungdommene på 16–17 år er det få som sier at de er ivrige til å chatte på det som blir regnet som «vanlige», åpne chattekanaler. Disse kanalene er kjennetegnet av åpne rom, der alle som har logget seg inn kan se hva alle skriver. Men det er også mulig å klikke på enkelpersoners kallenavn for å invitere dem til en privat samtale. Mange av ungdommene fortalte at de hadde chattet mye tidligere, men at de etter hvert har mistet interessen for det å bli kjent med mennesker på denne måten. De ble lei av at man aldri kan vite om personen snakker sant. En annen viktig grunn til at de nå chatter mindre er at de har mindre tid: Skolen krever mer, og etter som de blir eldre får de også anledning til å være mer ute om kvelden og treffe venner på denne måten. De trenger ikke lenger bruke chattekanaler for å bli kjent med andre. De av ungdommene som hadde nylige erfaringer med å chatte, innrømmet det ofte motvillig, og gav uttrykk for at de var flau over det. Det gjaldt også ofte ungdommene på internettkafeen.³⁴

Til tross for at chatting er en relativt ny aktivitet, tyder materialet på at ulike måter å chatte på allerede blitt knyttet til ulike aldersgrupper. Chattingen som Tingstad (2003) beskriver blant 11–14-åringene og som Hernwall (2001) observerer blant 8–13-åringene, skiller seg ganske markant fra hvordan 16-åringene beskriver at de bruker denne teknologien nå. Intervjuene viser at ulike måter å anvende nettet på kan forstås som en markør for modning, og det å ta avstand fra «yngre» måter å chatte på er viktig for å posisjonere seg selv som eldre. Tingstads argument om at denne måten å

³⁴ I stedet bruker de fleste *msn messenger*, en programvare som gjør at de kan chatte med venner de selv har lagt til sin egen venneliste. Selv om ungdommene også kaller dette for chatting, understreker de at dette skiller seg helt fra chatting i åpne chattekanaler, fordi man på msn bare snakker med personer man *kjenner fra før*. Chatteprogrammet mIRC var heller ikke særlig utbredt i disse miljøene lenger. Av ungdommene som ble intervjuet på internettkafeen, var det flere som fremdeles var ivrige chattere, selv om de fleste av disse ungdommene var mellom 16 og 20 år. Flere av ungdommene her var minoritetsungdommer som brukte chattekanaler til å snakke med andre med samme etniske bakgrunn.

kommunisere via chat på mest av alt er en fortelling om å være et barn og å bli ungdom, synes derfor å være relevant her. Tingstad mener at barndommen blir «parkert» i chatterommene, blant annet gjennom at det blir skapt strenge distinksjoner mellom hvilke temaer man kan og ikke kan snakke om, og gjennom å bruke alder som en viktig kategori for å ekskludere eller inkludere (Tingstad 2003: 130). Bjørnstad og Ellingsen (2002) finner også at ungdommene endrer måten å bruke chattekanaler på ettersom de blir eldre.

De intervjuede ungdommene, både gutter og jenter, vet godt at det finnes voksne som prøver å få kontakt med ungdom på chattekanaler. Det er imidlertid nesten bare jenter som har erfaringer med å bli kontaktet på denne måten. At kjønn er av stor betydning for hvilke opplevelser man får i en chattekontekst, illustrerer dette utdraget fra et av gutteintervjuene:

G3: [...] For en stund siden, når jeg chatta, det var sikkert i 5., 6. og 7. og sånn. Men for noen år sida, så var jeg, når jeg hadde fått ny bærbar pc hjemme [...], men ja så stakk vi hjem til meg. Og så satt vi og hadde ikke noe å gjøre, ikke noe på tv, ikke noe, og så gikk vi inn på sånn chattekanal, og så kalte vi oss Linda 17 eller et eller annet sånn,

Int.: Hvor gamle var dere da?

G3: Nei, det var for et år sia eller noe. Jeg husker ikke når det var

G4: 14–15 år, da?

G3: Ja, noe sånt noe. Og så kalte vi oss det på tull. Eller først så kalte vi oss et eller annet *annet*, og da var det ingen som ville prate. Da kalte vi oss Linda 17, og så «pling, pling» [*Han lager en lyd som illustrerer at det popper opp vinduer for privat chat*] – kom det folk hele tida som ville prate.

Int.: Hva ville de prate om?

G3: Nei, dem ville ikke, det var noen som ville møtes og sånn med en gang, men det var noen som sa bare «Hei, hvem er du?» og sånn. Og så avtalte vi med alle at vi skulle møtes. Og så dreiv vi og sa falskt sted og sånn: «Møt meg der og da», og sånn. Og så dreiv vi og kødda med det.

(Guttegruppe 2)

Både gutter og jenter er klar over at jenter lettere blir kontaktet av andre på de fleste chattekanaler, og de synes å oppfatte dette som en nærmest uunn-gåelig erfaring. For mange jenter er denne siden ved chattekanaler noe som har medvirket til at de ikke lenger har interesse av å bruke tid på denne aktiviteten.

Men også alder påvirker hvilke erfaringer man har med å få kontakt: Jentene forteller at de, da de var yngre, som oftest la til noen år på alderen for å få kontakt med eldre gutter på chattekanaler. Men dette var ikke noe som var spesielt for det å chatte:

Int.: Men er det vanlig at jenter gir seg ut for å være eldre når de er på chat?

[flere] Ja.

Int.: Hva er poenget med det?

J2: Det er sikkert... For før når jeg var i utlandet, når jeg 13–14, når jeg ble kjent med nye, så sa jeg alltid at jeg var 16, liksom. Hvis det var en pen gutt som kom bort og sa «Hei, åssen går det, bli med bort å bade og sånn», så var det... Når jeg ser at han er 17 år og sånn, så kunne ikke jeg si «Jeg er 13 år». Da sa jeg alltid, «Jeg er 16, jeg blir 17 snart» og sånn.

Int.: Ok, så det er ikke bare noe som er spesielt for chat altså?

J2: Nei, jeg har alltid gjort det jeg. Forrige året, da ble jeg kjent med noen, da sa jeg at jeg var 16, og da *var* jeg det. Det er alltid den alderen jeg har vært. Men...

J1: Men det er ikke sånn... Du lyver kanskje ikke for folk hvis det er i området. Men hvis du er i utlandet.

J1: Ja, det er det jeg tenker. Når du møter en engelsk gutt i Rhodos for eksempel, da, ja, da tenker jeg «Jeg kommer aldri til å møte han igjen uansett», om jeg driter meg ut for han kommer jeg aldri til å ha noen konsekvenser for meg»

J5: Uforpliktende

J1: Han kan jeg bare... bli med akkurat den dagen, men neste dag er det ikke sikkert at jeg ser han mer, så da kan jeg si at jeg er 16 år sånn at jeg har det litt gøy den dagen. Ikke sant.

Int.: Men gjør gutter det samme? Sier de at de er eldre på chat, eller ellers i livet?

J1: Gutter? Jeg tror ikke det. Vi jenter er mer sånn, vi vil være store, mens gutter tror jeg har innsett hvor gamle de er.

(Jentegruppe 2)

Tidlig i tenårene opplevde jentene det som håpløst å skulle si til en 17 år gammel gutt at man var 13 år. Det er verdt å merke seg at en av jentene i dette utdraget forteller at da hun i fjor, *var* hun for første gang faktisk 16 når hun sa at hun var det: «Det er alltid den alderen jeg har vært». Måten samhandlingen på chattekanaler foregår på gjør det lett å lyve: Det er ufor-

pliktende, man kan gå ut fra at man ikke møtes igjen, og man vet ingenting om hverandre. Men dette er altså ikke unikt for chattekanaler; det gjelder alle arenaer der man ikke risikerer å bli nådd igjen av sine egne, oppdiktede historier. Fokuset på alder er likevel ekstra tydelig på chattekanaler, blant annet gjennom det obligatoriske åpningsspørsmålet: ASL? (Age, sex, location?) som i så stor grad legger rammen for samhandlingen.³⁵ Jentenes ønske om å komme fri fra andres kategorisering av dem som barn, gjennom å presentere seg som eldre enn de er, kompliserer grensedragningen mellom barndom og ungdom. Problemfeltet som diskuteres her handler derfor trolig om at unge jenter i tidlig puberteten bevisst søker mot eldre gutter, fordi de jevnaldrende guttene oppleves som barnslige. Fra voksnes synspunkt havner de dermed lett i ulikeverdige relasjoner der risikoen for utnyttning er til stede.

I den konstruerte historien ungdommene fikk presentert fikk den ene personen navnet *Girlforfun17*. Navnet var laget for å ligne på navn jeg hadde sett i bruk på chattekanaler, og jeg var interessert i få vite om ungdommene mente dette var et sannsynlig navn.

Int.: Hvorfor tror dere hun her kaller seg for «Girlforfun»?

G5: Jo... får jeg svare på det. For at gutter... jeg synes det er faktisk ganske artig navn, synes jeg.

Int.: Så hvis du hadde vært en chatter da...

G5: Så ville det kanskje være en jente jeg ville gått inn på. For hun høres skikkelig sånn... uuhh.

Int.: Hva betyr «uuhh» i den sammenhengen her? Betyr det liksom...

[...]

G4: Sånn derre antageligvis seksuell [uhørlig], det er det jeg tenker på da.

Int.: Altså en jente du kan leke med?

G4: Ja, hvis det er det du...

Int.: Ja, men en 15-åring... En 15-årig jente. Tror dere hun tenker over det hun signaliserer?

G3: Ja, på en måte.

G4: Jeg tror at hun tenker mest på at flest mulig gutter skal komme innpå.

G5: Når.. målet er at flest mulig helst litt eldre gutter skal...

³⁵ Tingstad påpeker at de yngste chatterne ofte ikke vet hva ASL betyr, men at de vet hva de skal svare når de blir spurt (Tingstad 2003: 169).

- G2: Det er målet for flest mulig også da, at... ha et kulest mulig nick...
- G5: Men jenter skal liksom ha et nick som skal fange opp gutter som er interessert i jenta.
- G3: Hadde jeg vært en 28 år gammel gris liksom hadde jeg gått inn på *Girlforfun* i stedet for «No sex», liksom. Det er jo logisk det.
- G: «Boring girl without fun» [*latter*]
- G4: 28-åringer er opptatt av sex, er det det du mener da, eller?
- Int.: Men betyr det.. tror dere det gjør at jenter velger den type navn...
- G3: Jeg synes dem steller seg litt opp til det sjøl... Sånn som hun er jo ikke så veldig lur, når hun skriver sånn og vil møte eldre gutter.
- G4: Da tenker hun litt på det sjøl også, liksom.

(*Guttegruppe 1*)

Både gutter og jenter er enige om at jenter velger kallenavn, *nicknames*, som skal appellere til gutter, særlig eldre gutter. Tingstad (2003) understreker også betydningen av det å finne et bra navn. De fleste er også enig om at jenter med dette bevisst spiller på «sex», selv når de er unge.³⁶ De mener imidlertid at bevisstheten om dette øker med alderen, slik at en 15-åring er mer bevisst dette enn en 13-åring. Dette skal jeg komme tilbake til nedenfor. Et spørsmål som følger av denne diskusjonen om valg av navn er hvordan det har blitt slik at et navn må ha seksuelle undertoner for å fungere som et attraktivt, i betydningen «kontaktgenererende» navn. En del av svaret ligger trolig i at både ungdommene i 16-årsalderen og de litt eldre ungdommene på internettkafeen, er enige om at hovedpoenget med å chatte, særlig i private rom, er å flørte. For de intervjuede ungdommene vil det si at man ønsker å tiltrekke seg personer av motsatt kjønn. Flere av guttene nevner at dersom en gutt eller mann klikker på deres navn, avviser de han kontant. De ønsker ikke å gå inn i dialog med noen de antar kan være homofil. Det er altså en heterofil flørtekontekst som er rammen rundt den formen for chatting de fleste har erfaringer med, og det kan synes som om dette legger noen betingelser for hvordan selvpresentasjonen tar form.

Et annet tema som ble diskutert i intervjuene er hvorvidt man kan bli krenket eller såret av noe en person sier til en på nettet. De fleste mener at man ikke kan bli krenket på nettet; nesten uansett hva noen sier. «Jeg vil

³⁶ Flere mente imidlertid ikke at dette navnet var «sexy», slik jeg brukte begrepet; m.a.o. sexy i betydningen «spille på sex». Et navn som «spiller på sex», slik som *Girlforfun*, eller *Girlforyou*, ble betegnet som «teit» eller «billig», mens et sexy navn i deres begrepsapparat betydde et «fint» navn.

ikke si at det går an å krenke noen på nettet. For du vil aldri være deg selv 100 prosent. Det er det ingen som er, ikke sant?», sier en gutt. En 20 år gammel jente fra internettkafeen ser tilbake på hvordan hun opplevde å være på chattekanaler som 13–14-åring:

Int.: Men... kan du huske... var det sånn at man reagerte... kunne man bli såra eller lei seg på grunn av sånne kommentarer på nett?

J: Nei, det var bare sånn man klikka bort.

Int.: Men var det noen typer kommentarer som kunne være sårende...

J: Nei. Ikke som jeg kan huske. Men jeg husker at det var noen sexkanaler. [...] Og fra de kanalene så hendte det at det kom noen inn på privatchatten og spurte om du ville ha sex eller om du var kåt og sånn. Så det var sånne ting da. Det blei bare sånn at du bare klikka det bort. Tenkte ikke noe på det liksom.

[...]

Int.: Hva er det som gjør at det ikke betyr noe på internett eller chat?

J: Det blir mer ufarlig liksom. På en måte. Eller det er ikke... Hvis du får en sånn kommentar er det bare å klikke den bort. Hvis den personen fortsetter å plage deg så kan du skrive en kommando og «banne»³⁷ den personen. Jeg husker når vi satt flere jenter og satt og chatta, fortsatte vi og kødda bare tilbake. Ikke visste vi om personen var seriøs på det eller den også bare kødda. Men vi bare fortsatte å spille på det og hadde det kjempemorsomt.

Int.: Hva kunne dere si da, «Ja, selvfølgelig vil jeg ha sex med deg» og sånn?

J: Ja sånt, og «La oss møtes der og der klokka da og da». Men det var bare morsomt, ikke sant.

Krenkelser på nettet blir oppfattet som ufarlige, fordi det er så lett å stenge personen ute, eller bli kvitt vedkommende. Ungdommene sier at de bare begynner å le, lukker vinduet eller eventuelt stenger personen ute. Det er også lett å si noe stygt tilbake. Noen har erfaringer med å ha blitt smigret eller på annen måte berørt av en person de har chattet med, særlig dersom vedkommende sier mye pent til dem. Flere av ungdommene mener likevel at det særlig er personer som ikke er vant til å ha venner, til å ha kjærester og lignende, som kan bli forelsket eller knyttet til andre på nettet. Mange mener

³⁷ Det engelske ordet «to ban», betyr her å forby eller bannlyse noen fra en kanal. Ulike kanaler har ulike metoder for å iverksette dette over et kortere eller lengre tidsrom.

også at det er slike ungdommer som lett kan bli utnyttet via nettet. Disse påstandene skal diskuteres videre nedenfor.

Unge som oppsøker voksne arenaer på nettet

En vanlig oppfatning om samhandling mellom voksne og ungdom på nettet, er at ungdom er passive ofre for voksne som trenger seg inn på barn og unges arenaer. Nedenfor skal jeg vise at selv om mange har erfaringer med påtrengende voksne, benytter også unge selv aktivt «voksne arenaer» på bestemte måter – som for eksempel for å få mer kunnskap om seksualitet, eller rett og slett oppleve spenningen ved å befinne seg på en «forbudt» arena. Målsetningen med å vise hvordan ungdom selv kan være deltakere i en seksualisert samhandling er *ikke* å hevde at dette fritar voksne fra ansvar dersom krenkelser finner sted. Et viktig moment her er at voksne og barn i sammenhenger som den jeg skal beskrive nedenfor, kan antas å tillegge seksualitet *ulike* betydninger og deltar i den seksualiserte samhandlingen på fundamentalt forskjellige premisser. Poenget med den følgende drøftingen er likevel å vise at denne formen for praksis også må forstås ut fra ungdommenes perspektiv, som kollektive praksiser, som får betydning ut fra barna eller ungdommenes alder og den sammenhengen ungdommene befinner seg i. Videre viser intervjuet nedenfor at selv om denne utforskningen for de fleste vil være ufarlig lek, kan den innebære risiko for noen barn og unge. Drøftingen nedenfor har også som målsetning å forklare noen av mekanismene bak utsatthet i denne sammenhengen.

Flere av ungdommene fortalte at da de var yngre brukte nettet aktivt til å utforske seksualitet. I en typisk situasjon foregikk dette sammen med andre jevnaldrende. Man gav seg i fellesskap ut for å være en eller annen person, og satt sammen foran en PC og diktet opp den fiktive personens egenskaper og kommunikasjon på chattekanalen. Nedenfor skal jeg gi en fyldig presentasjon av et intervju med en jente på 16 år som da hun var i 10-årsalderen chattet mye på *sexsider*, som *Eros*,³⁸ sammen med jevnaldrende venner. Jeg har valgt å ta med relativt lange sitater fra intervjuet for å vise hvordan hun i dag beskriver betydningen av denne praksisen for henne og hennes jevnaldrende venner på den tiden.

Jeg spør hvordan de fikk tilgang til kunnskapen om at *Eros chat* var en slik kanal:

³⁸ *Eros* (chat.eros.no) er en side som er utformet for flørting og sjekking. Chattegruppene er delt inn i aldersgrupper, og brukerne kan invitere hverandre inn på private chatterom (Bjørnstad og Ellingsen 2002).

J: Nei, det begynte i gjengen på barneskolen, da. Vi var noen som var litt mer frempå enn andre. Vi begynte ganske tidlig med litt av hvert. Så var det ei venninne som hadde funnet den Eros chat-siden. Og da var vi innpå der og tulla med gud veit hvor mange folk det var.

Jeg er interessert i hva som motiverte dem til å oppsøke denne kanalen:

Int.: Hva er det som er morsomt med sexprat?

J: Nei da vi begynte da vi var så små, var det jo for moro skyld, for å være nysgjerrige, liksom. Da, vi slang ut om det vi visste, og fikk vite enda mer.

Int.: Så dere lærte?

J: Vi lærte jo litt forskjellig av det...

Int.: Hva lærte dere, for eksempel?

J: Ja, vi lærte jo liksom ikke noe sånn spesielt, men vi fikk jo ord, og... ting som da for eksempel gikk an å gjøre og sånn...

Int.: Sånne seksuelle ting, på en måte?

J: Ja, vi tenkte jo ikke over alt selv, liksom...

Int.: Skjønte dere hva det betydde? De tingene som de sa, som liksom var seksuelle handlinger...

J: Ja, altså det som vi ikke skjønnte, sendte vi liksom et slags hint, så fikk vi det beskrevet. Og det var jo bare gøy da. Så kunne vi komme på skolen neste dag, og begynne med nye ord og sånn.

Int.: Hm. Var dere de eneste som gjorde det?

J: Vi var... Liksom på barneskolen, vi var ganske delt da. Folk sier nå, liksom at det er så mye motepress og gjenger og sånn. Men vi hadde det mest på barneskolen. Det var liksom oss, som gjorde litt av hvert og som var «pøbelungene». Og så var det de snille, koselige ungene. Så det var liksom bare oss da, som dreiv på sånn.

Slik denne jenta beskriver det å oppsøke sexsider på nettet, handlet det ikke om sex i betydningen seksuelle handlinger eller seksuelle fantasier, men derimot om å skaffe seg kunnskap og begreper på et område som gav status blant medelevene. Denne kunnskapen spilte en rolle for posisjoner og skiller mellom ulike elevgrupper: Kunnskap om sex var et felt for «pøbelungene», som konstruerte dem i motsetning til «de snille, koselige ungene» gjennom at det bare var denne gruppen barn som utforsket denne aktiviteten.

Venninnene satt sammen foran en datamaskin og manøvrerte en konstruert person i samtale med voksne. *Girl_for_you* kunne være et typisk navn på deres chatperson. «Vi var ikke så veldig flinke til å klikke på andre.

Da vi kom inn der var det et sånn stort rom, vet du, og da skrev vi gjerne inn der, «Er det noen som vil chatte?», og da klikka folk inn på oss.» Hun forteller at de kunne sitte flere timer involvert i disse samtalene, gjerne flere samtaler samtidig.

Int.: Hadde dere noe å snakke om i mange timer?

J: Ja, det var jo bare å slenge ting ut ting og sånn da.. Og så, hvis du tenker deg om – på et helt liv – du har jo vært gjennom ganske mye på et helt liv, du har jo vært gjennom masse da. Så hvis du liksom skal begynne å oppdike et helt liv også da...

I samtalene spiller fantasi en viktig rolle. Det er ikke vanskelig å finne på noe å snakke om, de har fantasi nok til å dikte opp et helt liv. De var klar over at personene de snakket med var voksne, men når disse voksne kom med sine ønsker for hvordan relasjonene skulle utvikle seg, hadde barna bestemte måter å håndtere dette på

Int.: Brukte dere å lage avtaler bare på tull?

J: Det var ikke så mye av det. Det var noen ganger, da. Og så, ja... Det var jo noen gang vi sa «Greit, jeg drar inn til Oslo for å møte deg»... For det var jo sånn... vi bare chatta med de da, ikke sant. Og ga informasjon der og da. Noen gav vi jo e-mail og sånn til.

Int.: For dere hadde opprettet en adresse?

J: Ja, vi fant opp en sånn tulleadresse. Sånn at vi hadde jo en sånn... for på e-mail så kan du jo *hacke* deg inn å finne ut hvem som eier den adressen. Så vi bare skreiv inn sånn tullenavn og sånn.

Ungdommene framstår som svært kompetente i sin måte å møte disse henvendelsene på. De oppretter en egen e-postadresse, med falske navn, for at de som skriver til dem ikke skal kunne *hacke* seg inn på systemet og finne ut hvem de egentlig er. Noen ganger går de med å lage avtaler om å møte personer på tull, men tenker *selvfølgelig* ikke på å møte opp.

På e-postadressen fikk de post som jenta betegner som «pervers», for eksempel utsagn som «Åh, du er flott, jeg har lyst til å ta på deg!» Jenta forteller at de aldri fikk direkte tilbud om penger, men derimot løfter om sjenerøs oppvartning dersom de ville møte chattepartnerne:

J: Nei, ikke direkte tilbud om penger noen gang. Men det har vært sånn at «Vi skal møtes og så skal vi spandere masse...» *Men vi var jo liksom en hel gjeng som satt rundt dataskjermen.* (Min kursiv)

Dette siste utsagnet viser at responsen på de voksnes henvendelser er preget av at aktiviteten foregår i fellesskap med andre. De formulerte svar, diktet

opp møter, etablerte en e-postadresse og leste svarene de får i fellesskap. Svarene de mottok ble ikke fortolket som en respons rettet mot en av dem eller mot dem som fellesskap, men mot fantasifiguren de sammen hadde konstruert. Derfor opplevde de den heller ikke som ubehagelig eller krenkende:

Int.: Men da dere vare inne på Eros chat, da dere var ganske unge, syntes dere det var ekkelt, med sånne voksne?

J: Altså egentlig ikke, for vi gikk liksom inn på det for å tulle. Altså... vi syntes ikke det var noe spesielt ekkelt, for å være ærlig. Jeg tenkte ikke over det.

Int.: Tror du at du ville synes det var mer ekkelt nå, hvis du hadde den samme typen samtaler med voksne?

J: Det kan være. Hvis en 43-åring hadde kommet inn på meg og begynt å prate og sånn nå, kan det godt hende jeg hadde syntes det var ekkelt... Men nå går jeg, når jeg chatter nå, er det som regel for at det skal være tull. For å være anonym og ha det gøy.

Hvordan kommentarer blir tolket, avhenger altså tydelig av hvilken hensikt barnet eller ungdommen selv har hatt med samtalen. Hvilken kontekst man har oppsøkt, sier også noe om hva man kan forvente seg: « [Eros], det er sexkanalen,» sier flere av ungdommene, og det som blir sagt må tolkes i lys av det en slik kanal innebærer.

En av venninnene er ivrigere enn de andre og går lenger enn dem. I motsetning til de andre i gjengen chatter hun mye alene, og hun møter noen av dem hun hadde truffet på chat:

J: Ja, det var jo liksom hele ... de fleste av oss, vi gjorde det da vi var sammen. Det var jo ei av oss som syntes det var utrolig morsomt, som gjorde det hver dag og aleine og sånn..

Int.: Men så hun gjorde det aleine?

J: Vi gjorde det sjeldent... Vi satt sammen, vi i gjengen, for at da kunne vi sitte og le av det og greier.

Den intervjuede jenta mener det er flere mulige forklaringer på hvorfor venninnen ønsket å chatte alene: Det kunne være for å få status hos de andre vennene, eller fordi hun likte det. Men hva var det med *denne* jenta som gjorde at hun var mer ivrig enn de andre? Venninnen hun omtaler blir definert som en usikker person: «Hun har aldri vært borti noe sånn kjærester eller noe sånt der... Så da... det var bare toppen for henne å møte en som sa så masse fine ting til henne og sånn.» Jenta mener at for usikre personer kan

det være viktig å få positiv respons på din egen person, slik du kan få det på nettet. For usikre personer betyr det å få høre noe positivt på nettet noe annet enn for andre ungdommer. De trenger ikke nødvendigvis å tro på det, men hun mener at det oppleves godt å endelig få høre noe positivt fra noen. Flere andre ungdommer hevder også det samme:

J1: Det er viktig med respons, uansett. Folk trenger å vite at de liker de. Og hvis man ikke får noe, selv om det er en 30 år gammel mann, så er det liksom greit.

(Jentegruppe 5)

Den intervjuede 16-åringen mener også at chatting kan være farligere for personer som venninnen hennes, og andre sårbare ungdommer:

Int.: Men det du sa... at det er mange sårbare ungdommer og sånn... Hvorfor er, tenker du at chat kan være farligere for sårbare ungdommer?

J: Ja, jeg mener det. For jeg... jeg har merka så mange som har gått med på så mye rart. For du har fått sånn smigring og pene ord tilbake. Og folk som ikke er vant til det blir kjempeglade hvis de i det hele tatt får høre noe sånt noe.

Int.: Er chatten det eneste stedet de kan få noe sånt?

J: Altså, det virker jo sånn. For de kan jo være anonyme. Og skryte på seg litt av hvert, da. [...] Hun venninna mi er jo ikke med på noe sosialt her sånn... Det er internett, internett, internett...

Bildet som tegnes her er av internett som en substitutt for den virkelige verden, fordi samhandling her kan kompensere for mangler i den virkelige verden. En interessant parallell til denne jentas argument om at chattekanaler kan ha spesielle betydninger for usikre personer, er det følgende utdraget fra et intervju med en kvinne i rapporten *Ung Prostitusjonsdebut* (Jessen 1998). Kvinnen forteller om hvordan hun som ung opplevde bruk av kontakttelefoner:

Jeg hadde jævlig dårlig selvtillit da, og så begynte jeg å ringe en sånn kontakttelefon vet du... og så spurte dem om hvordan jeg så ut og sånn, så sa jeg «Jeg er liten og nett og har faste pupper», og jeg sa akkurat som jeg var da. Jeg har brune øyne og rødt hår og – dem bare: åh kult og spennende og sånn, sa dem.. jeg blei liksom hekta på de komplimentene som jeg fikk gjennom telefonen, selv om dem ikke hadde sett meg, skjønner du det? (ibid.: 51).

Gjennom intervjuutdragene over har jeg prøvd å presentere og fortolke praksiser som trolig ikke er uvanlig blant unge. Historien den 16 år gamle

jenta forteller i tilbakeblikk synliggjør tre elementer som umiddelbart synes viktige med tanke på risiko i tilknytning til chattekanaler. For det første kan barn selv oppsøke «voksne» chattekanaler for å utforske temaer som er spennende nettopp fordi de representerer en voksenverden. Det vil være en feilslutning å tenke at det utelukkende er voksne som «lurer» barn til å snakke om sex, men det er likevel *ikke* unges ansvar at de blir involvert i seksuell samhandling med voksne. Voksne har ansvaret for å handle etisk overfor barn og unge, også i en chattekontekst.

For det andre føler ungdommene seg mektige i denne sammenhengen. De er kompetente, de har kontroll over det som skjer i samtalen. Ofte er de også sammen med flere, slik at denne grensetestende chatten er kollektive handlinger. Å være flere foran skjermen øker trolig ungdommenes følelse av makt i forhold til de personene de chatter med.

For det tredje kan denne følelsen av makt og kompetanse også gjøre noen unge sårbare. I et virkelig møte vil ungdommen ofte ikke ha mer makt enn det den voksne er villig til å gi dem. Konklusjonen som kan trekkes av den 16-årige jentas fortelling, er at selv om en slik praksis trolig innebærer ufarlig grensetesting for de fleste, kan den innebære risiko for noen ungdommer. Undersøkelsene som ble beskrevet tidligere i dette kapitlet beskriver noen slike risikofaktorer.

Oppslag i media har omtalt foreldre som har blitt opprørt når de har oppdaget at personer som utgir seg for voksne fører seksualiserte samtaler med unge på chattekanaler.³⁹ Men kan det være snakk om utnyttning dersom det utelukkende foregår samhandling på nettet, og aldri et møte i virkeligheten? O'Connell (2003) argumenterer for at utnyttning kan forekomme, også når partene ikke møtes fysisk. Hun bruker begrepet *cybersexploitation* for å beskrive voksne og tenåringer som involverer barn i seksuelt eksplisitte samtaler som *kan*, men ikke trenger å, lede over til en utspilling av fantasier i virkeligheten. Begrepet er sammensatt av ordene «cybersex» som kan defineres som fantasisex på nettet, og *exploitation*, utnyttning. Voksnes seksualiserte samhandling med barn og unge på nettet, som i jentas fortelling over, vil etter O'Connells definisjon kunne defineres som seksuell utnyttning.

Ungdommenes påstand om at man ikke kan bli krenket på nettet, og dermed at handlinger ikke har det samme alvor i denne konteksten som i virkeligheten, går rett inn i akademiske debatter omkring forholdet mellom «virtuelle» og «reelle» handlinger og relasjoner (Turkle 1995). Men hvem skal så avgjøre om noen blir utnyttet i en slik sammenheng? Hvordan

³⁹ For eksempel oppslaget «Mor til 11-åring fikk sexsjokk», *VG Nett* 08.04.2001

forholder man seg til ungdoms egne opplevelser av samhandlingen som finner sted? Kan man si at ungdom blir utnyttet når de selv har målsetninger med samtale de inngår i, og selv verken opplever å bli krenket eller at de blir utnyttet? Disse spørsmålene peker mot problemstillinger i forhold til utnyttingsbegrepet som ikke bare gjelder i tilknytning til internett: Hvem som skal kategorisere relasjoner eller handlinger som utnyttende? Hvordan forholder man seg til uenighet mellom voksne og unge om hva som er utnytting? Disse spørsmålene skal jeg vende tilbake til i det avsluttende kapitlet.

Tiltak som skal forebygge overgrep på nettet må uansett ta utgangspunkt i forhold som gjør ungdom sårbare, og som dermed gjør voksnes ansvar for å beskytte ungdom i slike situasjoner ekstra viktig. Videre må slike tiltak ta i betraktning at barn og ungdom selv kan oppleve å ha en stor del av ansvaret dersom overgrep skulle forekomme i en relasjon de selv har medvirket til å etablere. Dette skal jeg vise gjennom den følgende drøftingen av hvordan ungdom forholder seg til spørsmål om ansvar og skyld i slike relasjoner.

Hva påvirker ansvar og skyld på nettet?

Her skal jeg vende tilbake til vignetten som ungdommene fikk presentert i intervjuene. Historien skildret hvordan en relasjon mellom en jente på 15 og en mann på 28 ble etablert på nettet, og hvordan dette utviklet seg til et treff i virkeligheten der «noe ubehagelig skjer». Slutten var med vilje gjort vag for å ha mulighet til å diskutere ulike utfall.

De fleste tolket umiddelbart historien i retning av at det kunne ha skjedd en voldtekt, og i et slikt tilfelle var ingen i tvil om skyldspørsmålet. «Hvis han har tvunget henne til sex, da er det jo han som har ansvaret, selvfølgelig». Hvis scenariet var at den mindreårige jenta *ville* ha sex med han – fordi hun var forelsket for eksempel – ble saken mer komplisert for de fleste. Hovedskillelinjene gikk her mellom de som mente at han uansett, fordi han var eldre og ikke hadde oppriktige hensikter, utnytter henne, og de som mente at hun også har ansvaret for det som skjer. Noen av de forholdene som påvirker hennes ansvar, skal jeg drøfte nedenfor. Det dreier seg om hvilken betydning ungdommene tillegger det at hun har løyet på alder, hensikten med møtet, og det at hun har valgt et bestemt kallenavn. Bakgrunnen for å trekke fram disse elementene er at mens de for rettsvesenet enten ikke blir tillagt betydning eller faktisk virker straffeskjerpene for den voksne, virker disse elementene for ungdommene stort motsatt: Jenta får mer ansvar og blir i større grad medskyldig.

I historien hadde både jenta og den voksne mannen løyet på alder: Hun hadde sagt hun var 17, ikke 15, han at han var 18, ikke 28. Som tidligere nevnt mener ungdommene at det er normalt at jenter sier at de er eldre enn de er når de flørter på chattekanaler. Men endres ansvarsforholdene av at jenta har løyet om sin egen alder? Ungdommene var noe uenige i synet på dette:

Int.: Han sier han er 18, men han er 28. Hun sier hun er 17, men er 15. Hvem er det som har ansvaret her?

J1: Han står jo ansvarlig for å ha lurt henne, men hun har jo også løyet om alderen sin.

J2: Hun er jo under 16 da!

J3: Så han kan jo bli dømt for det.

J1: Det ville blitt noe mer...

Int.: Men har hun noe ansvar for det?

J1: Hun løy jo om alderen sin, så hun har jo et ansvar for det.

Int.: Men hvem vil dere si har størst ansvar da, på en måte?

J2: Han, vil jeg si!

[Flere støtter dette]

J3: Det er selvfølgelig han, hun er jo ti år yngre.

Int.: Hvis hun synes, når hun møter han, at hun blir ganske overrasket over at han er så gammel, men de har hatt et godt forhold på chat og flørtet, og hun har blitt litt forelsket i han på en måte, sånn at hun går med på å ha sex med han... Er det fremdeles feil da, det som skjer, eller er det greit hvis hun går med på det?

J1: Da har hun jo valgt det selv.

J2: Da har hun valgt det selv, han veit ikke at hun er 15 heller.

J3: Han burde jo...

J1: Han blir nok ikke dømt for det, for så lenge hun er med på det så kan han ikke bli dømt for det.

Int.: Men kan hun... er en 15-åring ansvarlig, på en måte?

J5: Ja, altså forskjellen på en 15 og en 16 åring er ikke så stor at du greier å tenke deg mer om når du er 16...

(Jentegruppe 4)

De fleste er enige om at 28-åringen har hovedansvaret for det som skjer. Han har løyet mest, han er eldst og har mest ansvar. Trolig bryr han seg ikke egentlig om hvor gammel hun er. Men jenta er ikke fri fra ansvar, i følge de fleste. Mange er svært opptatt av at hun har sagt at hun er 17, og dermed

over den seksuelle lavalderen, når hun egentlig er 15 og like under denne grensen. Med dette framstiller hun seg selv som «lovlig». Det legitimerer delvis hans relasjon til henne, fordi han tror at han ikke gjør noe ulovlig med å ha sex med henne. Rettsvesenet slår fast at villfarelse om alder *ikke* utelukker straffeskyld, mens ungdommene på sin side mener jenta bak *Girlforfun* selv må ta ansvaret for at han ikke får vite at han kommer til å begå en straffbar handling. I ungdommenes perspektiv forsterkes dette ansvaret av at det er vanskelig å se forskjell på en 15-åring og en 17-åring, ettersom unge jenter ofte prøver å se eldre ut enn de er. Det er også viktig å merke seg hvordan hennes eventuelle samtykke til relasjonen, det at hun har valg det selv, gjør at jentene i utdraget blir sterkt i tvil om han da kan dømmes for noe. «Han blir nok ikke dømt for det, for så lenge hun er med på det...» sier en jente.

Noen ungdommer konkluderer derfor med at til tross for at det selvfølgelig er mannens skyld dersom det skjer en voldtekt, er hun også medansvarlig for at situasjonen blir som den blir.

Int.: Men hvem er det som har ansvaret... Hvis dere skal fordele skyld og ansvar, la oss si det skjedde en voldtekt da, hvem er det som har ansvar og skyld?

[...]

G: Det er 28-åringen som har skyld hvis han voldtar henne, det er han som har voldtatt henne. Da er det jo han som har gjort det gale. Men at situasjonen blei som den blei, at de kom dit, det er jo like mye begge feil.

(*Guttegruppe 1*)

Hvilken betydning har så *hensikten* med samhandlingen på nettet for hvordan ungdommer fordeler skyld og ansvar? I retten virker en planlagt handling skjerpene på straffeutmålingen.

I gjennomgangen av noen dommer i kapittel tre var det tydelig at dette blir tillagt særlig vekt når relasjonen har blitt etablert på chat: Når en voksen person går inn for å møte mindreårige på en chattekanal, spesielt dersom det er chatterom for yngre personer, legger retten til grunn at den seksuelle omgangen med en mindreårig var en planlagt handling.

Ungdommene er enige med rettsvesenet i at det er en vesentlig forskjell mellom det å møtes på chat og det å møtes «naturlig», på andre arenaer. De deler også rettens generelle oppfatning av at en person som *Cool_boy* i historien trolig har hatt uredelige hensikter. På spørsmålet om hva som er intensjonen bak å si at han er 18 når han er 28, svarer alle utvetydig at han

har et ønske om sex med en yngre jente, «Han skal ha en liten jente i senga, han». Mange mener at han «ikke får noen på sin egen alder», og at det er derfor han vil ha en så ung jente.

Ungdommene, både gutter og jenter, er svært opptatt også av hva hennes intensjoner var, og hva slags samtale hun har innledet med han. Har de snakket om sex?

J1: Ja, men hvis de bare småprater så er det han som har ansvaret, for han har ikke fortalt til henne hva han vil. Han har kanskje utgitt seg for å være en intellektuell gutt...

J4: Hun utgir seg for å være en kåt liten..

J1: Men bare det at han skjuler det for henne.

J5: Ja, men hun skjuler sin alder, hun også. Og hvis hun da også legger opp til at hun vil ha sex.

J1: Ja, han skjuler at han er 28 år og han ...hvis han bare snakker om musikk og sånne ting.

J5: Men vi vet jo ikke om hun 15-åringen *også* kanskje bare er ute etter sex. Det kan jo hende.

J1: Ja, men det er ikke så stor sannsynlighet.

(Jentegruppe 5)

Å ha intensjoner som man ikke er åpen om, gir han mer ansvar. Men jentene vil ikke helt avskrive muligheten for at også jenta har hatt til hensikt å møte noen for å innlede en seksuell relasjon. Hvilken rolle spiller det at hun har valgt et navn som etter noens mening spiller på sex? En jentegruppe uttrykker seg klart omkring dette:

J5: Jeg synes jo hun gir litt uttrykk når hun skriver *Girlforfun17*. Hvis hun hadde skrevet at hun var 17 eller at hun hadde skrevet at hun var det hun var men ... når hun skriver at hun er eldre enn hun er og skriver *Girlforfun*, så...

[...]

Int.: Men skjønner en 15-åring ... hva det signaliserer? [...] Tror dere hun tenker at det signaliserer noe seksuelt?

J2: Ja, jeg tror kanskje det [*Det virker som flere slutter seg til*]

J2: Jeg ville skjønt det når jeg var 15 år i alle fall. Det er bare to år siden.

Int.: Men en 13 åring da. Som kalte seg *Girlforfun*?

J3: En 13-åring tror jeg ville... ikke skjønt det på samme måten.

(Jentegruppe 3)

Ungdommene mener altså at det å snakke om sex og ha et navn som spiller på sex gjør jenta medansvarlig for det som skjer. Jentene her mener at jenta bak *Girlforfun* vet hva hun vil med navnet sitt, selv om hun er 15 år. Hadde hun vært yngre, 13 år for eksempel, ville hun ikke ha hatt samme mulighet til å være bevisst om dette, og hun ville dermed vært mindre ansvarlig.

Det er altså ikke slik at forholdene som er diskutert her fratrar den voksne hovedansvaret for det som skjer. Men hvordan jenta har oppført seg, hvilket navn hun har valgt, hvor gammel hun har sagt at hun er og hvilken hensikt hun hadde med å presentere seg selv på denne måten, påvirker hvordan de ser på hennes ansvar for at situasjonen ble som den ble. Ungdommene legger vekt på den mindreåriges kompetanse til å vurdere situasjonen, og det er tydelig at ungdommene mener at man blir *mer* ansvarlig i situasjoner der man gjør noe på *tross av* at man burde vite at det kan være risikabelt.

Men gjelder dette bare på internett? Det er et interessant paradoks at samtidig som *Girlforfun* blir gitt en stor del av ansvaret for det som skjer av både gutter og jenter, står særlig jentene fast på at det å gå utfordrende kledd ikke gjør en jente medansvarlig for en voldtekt, selv om de mener at det kan øke risikoen for at noe slikt kan skje.⁴⁰ Det samme gjelder det å være beruset. Her er ungdommene og rettsvesenet enige. Rettsvesenet ser på det å utnytte noen i beruset tilstand som en skjerpene omstendighet. En jente forteller at hun følte seg utnyttet da hun oppdaget at hun hadde blitt fotografert mens noen befølte henne en gang hun var sterkt beruset på en fest: «Utenpå klærne, men allikevel». Bildene fikk hun senere se utlagt på internett. I denne situasjonen er det også tydelig at hun *ikke* mener at hun selv er medskyldig, selv om hun var så beruset at hun ikke kunne motsette seg handlingene. Dermed kan det virke som *intensjon* er sentralt for spørsmålet om medansvar: Å være beruset på fest eller gå med utfordrende klær kan ha helt andre hensikter enn å invitere til sex. På en chattekanal på internett er det noen andre forhold som spiller inn. Uten kroppen og mulighet til kroppsspråk til stede, må man være tydelig på hva man ønsker å oppnå. Anonymiteten gjør også at man blir modigere, som mange av ungdommene påpeker. Derfor blir navnet man har valgt og hva man snakket om tolket som klare tegn på hva man hadde til hensikt.

En annen mulig tolkning av jentenes utsagn er at retten til ikke å bli klådd på – selv om man har korte skjørt – refererer til en veletablert

⁴⁰ En gutt og en jente (fra ulike grupper) hevder det motsatte, men disse representerer klare unntak og får mye motstand.

feministisk argumentasjon. Denne argumentasjonen har i liten grad nådd fram til samhandling på nettet. Ungdommene identifiserer heller ikke virksomme maktstrukturer i en chattekontekst, men derimot et overveldende handlingsrom. Dermed blir den unges medansvar svært tydelig.

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg prøvd å vise hvordan det å chatte er en praksis som fungerer som en viktig markør i overgangen mellom barndom og ungdom. Ungdommene i intervjuene tar avstand fra barns måte å bruke chattekanaler på, og de posisjonerer seg dermed som forskjellige fra barn. Det tilbakeskuende intervjuet med jenta som sammen med venner oppsøkte voksne på chattekanaler da hun var i barneskolealder, viser også at barn og unge på en aktiv måte kan bruke slike kanaler som arena for å utforske en voksen verden, og at de føler seg kompetente og mektige i disse sammenhengene. I kapitlet har jeg presisert at dette ikke gjør barn medansvarlige for eventuelle overgrep eller utnytting som skjer i en slik kontekst, men at det tvert i mot forsterker voksnes ansvar for å beskytte barn mot utnytting i en slik utprøvende fase.

Ungdommenes holdninger til relasjoner mellom ungdom og voksne etablert på nettet, viser at ungdom selv ikke deler rettsvesenets syn på at denne konteksten forsterker den voksnes ansvar for å forsikre seg om at man ikke begår straffbare handlinger mot unge. Ungdommene er opptatt av spørsmål som hva de snakket om, om hun løy på alder, hvilket navn hun har valgt, noe som viser at de vektlegger den unges intensjon med relasjonen når de skal vurdere spørsmålet om ansvar. Ungdommene mener fremdeles at den voksne har hovedansvaret og må bære skylden alene dersom det skjedde en voldtekt. Men en ungdom er medansvarlig «for at situasjonen ble som den ble», i følge ungdommene. Når man ikke lenger er et barn, burde man vite at det er risikabelt å møte noen i virkeligheten som man har blitt kjent med på nett.

Et aspekt ved analysene av samhandling på nettet er at forskjeller i makt mellom en ungdom og en voksen oppfattes som mindre entydige på en chattekanal enn i virkeligheten. Derfor opplever ungdommene at handlingsrommet på nettet er stort, blant annet ved at man ikke trenger å ta krenkelser på alvor, og at man ved et tastetrykk kan komme seg ut av en vanskelig situasjon. Både ungdoms opplevelse av medansvar og av handlingsrom på denne arenaen, vil ha konsekvenser for hvordan utnytting på denne arenaen blir forstått og opplevd av barn og unge.

6 Når noen får betalt for seksuelle handlinger

Å utnytte barn ved å bruke dem til prostitusjon eller annen ulovlig praksis er en av de formene for seksuell utnyttning som artikkel 34 i Barnekonvensjon nevner. Som med seksuell omgang med mindreårige generelt, er det å kjøpe sex av en mindreårig juridisk sett seksuell utnyttning, uavhengig av den mindreåriges eventuelle samtykke og initiativ. Norsk lov gir barn et sterkere vern mot seksuelle relasjoner der vederlag inngår enn mot andre former for seksuell omgang. Dette kommer til uttrykk gjennom forbudet mot å ha seksuell omgang mot vederlag med personer under 18 år.

Men også på dette feltet vurderer ungdommene den mindreåriges rolle på en annen måte enn jussen. Temaet for dette kapitlet er de intervjuede ungdommenes forståelser av bytte eller salg av sex i forhold til begreper om seksuell utnyttning. I de foregående kapitlene har jeg drøftet hvordan alder, kjønn og relasjoner etablert på chat påvirker forståelsen av hva utnyttning og overgrep er. I dette kapitlet er fokuset på hvilke konsekvenser det å blande inn penger eller annet vederlag har når det gjelder denne kategoriseringen. Jeg prøver altså med dette kapitlet å utforske det komplekse kulturelle feltet som begrepet 'prostitusjon' og fenomener i grenselandet til prostitusjon utgjør – sett fra ungdommenes perspektiv. Spørsmålene som stilles er blant andre hvordan ungdommene forstår de ulike partenes ansvar i relasjoner der bytte eller salg av seksuelle handlinger forekommer, og hvordan de forstår det å kjøpe seksuelle handlinger av en mindreårig i forhold til begreper om seksuell utnyttning. Videre skal dette kapitlet undersøke hvor ungdommene mener at grensen går for hva som skal kalles sexsalg eller prostitusjon. Analysen av ungdommenes holdninger på dette feltet berører også skillet mellom kommersiell seksuell utnyttning og seksuell utnyttning uten et kommersielt element.

Et viktig og tankevekkende funn er at ungdommene forstår det å ta i mot vederlag for seksuelle handlinger som noe som på en dramatisk måte *øker* den unges eget ansvar for den seksuelle relasjonen med en voksen. Ungdommene har sterke holdninger mot prostitusjon og mot å ta i mot penger eller annet vederlag for seksuelle handlinger, men disse holdningene medfører også en stigmatisering av ungdommer som er involvert i slike relasjoner.

Jeg skiller i denne rapporten mellom barne- og ungdomsprostitusjon. Det er ungdomsprostitusjon – definert av Hegna og Pedersen (2002) som prostitusjon som involverer personer mellom 14 og 18 år – som har vært tema for samtalene med ungdom.

Hvor går grensen?

Men så lenge du tar penger for å ha sex med noen er du klar over hva du gjør for noe, og da selger du deg selv. Og da blir det på en måte prostitusjon.

(Jentegruppe 4)

Med bakgrunn i intervjuer med personer i hjelpeapparatet, argumenterer Hegna og Pedersen (ibid.) for at det ikke gir mening å snakke om prostitusjon når det gjelder ungdom under 18 år. Begrunnelsen er at assosiasjonene prostitusjonsbegrepet vekker er knyttet til en spesifikk kontekst, som for eksempel prostitusjonsstrøket i Oslo, og at dette er noe ungdom i svært liten grad relaterer seg til. Matre og Misje (2002) rapporterer også at de i deres oppsøkende virksomhet overfor ungdom hadde større gjennomslag når de spurte om ungdommene kjente til at noen *byttet* seksuelle handlinger, for eksempel mot ting eller stoff, enn når de spurte om ungdom kjente til at noen prostituerte seg. I mitt materiale er dette skillet langt fra like entydig. Ungdommene gjorde svært raskt koblingen mellom det å selge eller bytte seksuelle handlinger og prostitusjon. Når jeg prøvde å bruke de mer «nøytrale» begrepene bytte eller selge seksuelle handlinger, spurte ungdommene om det var prostitusjon jeg siktet til.

Hvilken relevans har så disse intervjuede ungdommenes holdninger for kunnskap om ungdomsprostitusjon som en form for seksuell utnytting av barn og unge? Dette spørsmålet, og den innvendingen mot deres utsagn som en vesentlig kunnskapskilde det innebærer, er relevant for rapporten som helhet, og er drøftet i metodekapitlet. Spørsmålet er likevel spesielt betimelig i forhold til temaet bytte eller salg av seksuelle handlinger, fordi ungdommene synes å befinne seg svært langt fra det feltet de her snakker om. Kanskje er det også derfor de kan synes særlig krasse og til dels fordømmende i deres vurdering av jevnaldrendes handlinger på dette området.

Ungdommenes utsagn blir fortolket og sett på som relevante innenfor følgende rammer: Det er grunn til å tro at normene for legitim seksualitet som ungdommene gir uttrykk for – og som dermed danner grunnlag for å se på prostitusjonen som et brudd med disse – er kjente og deles av mange.

Forestillingene de gir uttrykk for kan ses på som en form for dominerende kulturell fortelling om hvordan jenter og gutter, men spesielt jenter, skal forvalte sin seksualitet. Dette normsettet fungerer dermed som bakteppe for å forstå hvilke handlinger som blir tolket som normbrudd og hvorfor. Ungdommenes holdninger til prostitusjon sier videre noe om hvordan det som for hjelpe- og rettsapparatet er ikke-evaluerende utsagn om den som blir utnyttet, for ungdommene også blir et utsagn om egenskapene ved personen som *blir* utnyttet.

Prostitusjon som normbrudd

De fleste ungdommene fra Hegna og Pedersens (2002) kvantitative materiale som oppgir å ha erfaringer med sexsalg har mange av de samme kjennetegnene som ungdommene som blir beskrevet i prostitusjonslitteraturen fra 80-tallet: større grad av atferdsproblemer og høyere omfang av rusmiddelbruk. Men det finnes også en gruppe blant dem som oppgir slike erfaringer som ikke har slike særskilte kjennetegn i form av rusmiddelbruk og annen problemadferd.

Det kan derfor være relevant å spørre om det er slik at dersom ungdomsprostitusjon ikke lenger er definert av en bestemt sosial kontekst, er den da også av en annen karakter enn for 20 år siden? Har ungdommer endret holdninger til det å selge seksuelle handlinger? Kan man finne tegn til at prostitusjon er mer akseptert og «normalisert» blant ungdom, og at anonymiteten som ny informasjonsteknologi tilbyr senker grensene for å selge sex? Er det slik at tingenes betydning i ungdomskulturen gjør at flere ungdommer går til det skritt å selge seksuelle handlinger for å finansiere forbruk?

Det kvantitative materialet til Hegna og Pedersen sier ingenting om hva ungdommene *tolker* som salg eller bytte av seksuelle handlinger. Det kan imidlertid hevdes at det eneste universelle trekket ved prostitusjon er bildet av den prostituerte som personifiseringen av den absolutt umoralske seksualitet (Helle-Valle 1999). I stedet for å lete etter et sett felles definerende trekk ved prostitusjon og dermed en objektiv grense mellom hva som er prostitusjon og hva som ikke er det, kan kunnskap om hvilke relasjoner som blir «rammet» av prostitusjonsbegrepet si oss noe om hva som til en hver tid blir regnet som henholdsvis legitim og illegitim seksualitet. Analysen av elementene som inngår i definisjonen av prostitusjon blir en måte å si noe om dette på.

Prostitusjon blir først og fremst assosiert med kvinnelige selgere. Selv om Hegna og Pedersen (2002) fant at det var flere gutter enn jenter som

rapporterte erfaringer med sexsalg (2,1 prosent gutter mot 0,6 prosent jenter), viser ungdommenes holdninger at dette feltet defineres ved stereotyp kjønnsroller: Kvinner som selger og menn som kjøper. Jeg skal her ikke gå videre inn på en diskusjon om gutteprostitusjon og hvordan denne formen for prostitusjon blir tolket på andre måter enn prostitusjon der kvinner er selgere. Jeg vil likevel hevde at forestillingene om hva som definerer prostitusjon er sentrale for å forstå hvorfor gutteprostitusjon blir fortolket på andre måter enn prostitusjon der kvinner er selgere.⁴¹

De følgende elementene inngikk i ungdommenes forståelse av hva som definerer prostitusjon eller sexsalg: Bildet av den prostituerte, prostitusjonsarenaen, penger som illegitim motivasjon for en seksuell relasjon, et beregnende forhold til sex, å selge seg selv, og til slutt – et brudd med kvinnelighet. Disse punktene er analytiske abstraksjoner av temaer som kom opp i ungdommenes diskusjoner, ikke ungdommenes egne begreper.

1. Bildet av den prostituerte:

Selv om ungdommene var raske til å gjøre koblingen mellom sex og penger og prostitusjon, kan prostitusjon i ungdommenes forståelse være flere ulike ting. Bildet av den prostituerte – hora – har en tydelig plass hos de fleste.

G4: Akkurat sånn som når du kler deg...

G5: Når du stiller deg opp i gata, på et horestrøk, med kort miniskjørt og står der... da er det det man er ute etter...

2. Prostitusjonsarenaen:

De fleste har et bilde av konteksten den prostituerte befinner seg i: En gate der det foregår prostitusjon, for ungdommene som er kjent i Oslo gjerne eksemplifisert ved Tollbugata eller bak Rådhuset.

Int.: Tror dere det skjer i ungdomsmiljø?

J2: Det skjer bak rådhuset i Oslo i alle fall. Jeg tror ikke det skjer så mye. Jeg har aldri hørt om noen som har gjort det. Ikke her. Men..

3. Penger som illegitim motivasjon for en seksuell relasjon:

Prostitusjon er også betegnelsen på en illegitim motivasjon – penger eller ting – for å inngå en seksuell relasjon.

⁴¹ En annen relevant bakgrunn er drøftingen av seksuell utnyttning som noe annet for gutter enn for jenter i kapittel 4.

G3: Hvis man får betaling så kaller jeg det prostitusjon, i hvert fall. Hvis du får betalt for sexen.

J2: Uansett hva det er egentlig.

J1: Så lenge du tar imot penger.

G4: Det blir litt som hun Anna Smith, gifte seg med en sånn 80 år gammel kar. Som dør etter et år. Så får du arva. Det er samme det, nesten.

J2: Ja. Det synes jeg også. At det blir horete.

Den umiddelbare koblingen mellom det å selge eller bytte sex og prostitusjon synliggjør at ungdommene setter en skarp grense for hva som kulturelt sett er legitime motiver for å inngå en seksuell relasjon. Her blir prostitusjon definert ved det å få en eller annen form for betaling, penger eller gaver, for seksuelle handlinger. Prostitusjonsbegrepet blir i utdraget ikke knyttet til en prostitusjonskontekst: En av guttene mener at det den navngitte kvinnen i eksempelet gjorde, også kan ses på som prostitusjon: Hun fikk stor økonomisk gevinst av å ha en relasjon til en mann som var så gammel at hun etter hans oppfatning ikke kunne være sammen med han av kjærlighet. Det kan derfor være rimelig at J2s benevnelse av hennes handlinger som «horete», sikter til det å gifte seg for å få penger. På spørsmål om det spiller noen rolle om man kjenner den man bytter sex med, svarer en jente i en annen gruppe slik «Hvis det er hele forholdet, da blir det jo prostitusjon».

Relevant i denne sammenhengen er også en annen jentes utsagn om at «Visse ting selger man ikke... Man selger ikke kroppen sin.» Hva er det som gjør at seksualiteten står i en særstilling som noe som ikke skal kunne selges eller kjøpes? Larsen (1993) hevder at vestlige samfunns ubehag i forhold til prostitusjon har sammenheng med hvordan sex gjennom prostitusjonen blir verdsliggjort ved at det som er hellig og ikke skal kunne kjøpes trer inn på markedet: Det som skulle skape sosiale relasjoner, ble gjort til en vare, tilgjengelig for alle» (ibid.). Å inngå en seksuell relasjon, motivert av penger, gjør at man nedverdiger og devaluerer noe som skulle vært «hellig». Seksualitetens «hellighet» består i dagens samfunn kanskje først og fremst i at den skal være unntatt fra markedet og dets logikk (Smette og Pro-sentret 2003).

Forestillingen om at det å ta i mot penger for sex devaluerer seksualitetens verdi kommer også fram i flere av guttenes holdninger til å skulle ha et forhold til en jente som har solgt seksuelle handlinger.

Int.: Men hvis dere hadde møtt en jente, og så fortalte hun at hun hadde solgt sex tidligere?

[flere, kontant] «Rett ut». «Ja, rett ut».

[...]

Int.: Hvorfor det?

G2: Når du er i et forhold, så er det ting som betyr veldig mye. Og når du har gjort det før, da kan du like gjerne begynne med det igjen, for eksempel. Og jeg ville ikke hatt en jente som har drevet og hatt sex for penger. Som det betyr så lite for. Og en som har ligget med så mange, eller det er jo ikke sikkert hun har ligget med så mange, men allikevel. Det er helt feil. Da blir hun med en gang teit.

(Guttegruppe 3)

Det å ha sex for penger viser at sex betyr lite for en person, i følge disse guttene. Å selge sex er en så dramatisk grenseoverskridelse at hvis man har solgt sex en gang, kan man også komme til å gjøre det igjen. I andre deler av materialet kommer det også fram at det er mer alvorlig å ha byttet sex mot penger for en jente enn for en gutt. Denne kjønne dimensjonen skal jeg komme tilbake til nedenfor.

4. Et beregnende forhold til sex:

Prostitusjon defineres også av ungdommene ved at den som selger – og kjøper – sex opptrer beregnende. Dette poenget er til dels en beskrivelse av egenskapene ved en person som gjør dette, men også en påstand om at det å ha til hensikt å ta i mot penger innebærer at man vet at det er prostitusjon man driver med. Dette blir uttrykt av jenta som er sitert innledningsvis i kapitlet:

Men så lenge du tar penger for å ha sex med noen er du klar over hva du gjør for noe, og da selger du deg selv. Og da blir det på en måte prostitusjon.

Dette punktet har betydning for hvem som blir ansvarlig for normbruddet som finner sted når noen selger eller bytter seksuelle handlinger. Noen jenter svarer følgende på spørsmålet om det er tale om seksuell utnytting dersom den voksne mannen i vignetten hadde tilbudt den mindreårige jenta penger for sex:

J2: Ja, hvis hun sier ja til det, da er det bare..

J3: Da har ikke han noe skyld, for da...

Int.: Selv om han er 28 år?

J2: Nei.

J1: Han har jo skyld, da...

J5: Det er lov å spørre. Og hvis hun er dum nok til å si ja, bare sånn. Greit, da er hun en hore da. Greit for meg liksom.

J3: Helt enig, da har han ikke noe skyld.

(Jentegruppe 5)

Dersom jenta tar i mot et tilbud om penger for sex, kan hun ikke unnskyldes seg med at hun ikke visste at hun ble utnyttet. Det er på denne måten at man kan snakke om beregning som et definerende element ved prostitusjon. Beregning er et klart brudd med hvordan seksualitet bør være. I flere av intervjuene ble *naturlig* sex brukt som en motsetning til sex for penger.

Int.: Men.. Kan dere ikke si noe om hva som skal til for at det skal være greit at to personer ligger med hverandre. Hvis dere skal gi noen regler for hva som skal være på plass?

G5: Det må være naturlig. Det bør ikke være noe som betales. Det kan godt være venner som bestemmer seg for å gjøre det, det er greit nok, for da bestemmer de seg for det. Det er ikke noe feil med det. Det kan være alle aldre, hvis de bare er enige om det og vet hva de går til. Men når du gjør det for å tjene penger, da er det feil, for du skal ikke måtte selge kroppen din for å kunne tjene penger. Det er feil.

(Guttegruppe 1)

Naturlig er et begrep med svært positive assosiasjoner. Naturlig står i motsetning til kunstig, og henspiller på det som er likefremt, instinktivt og i tråd med naturen. 'Naturlig' peker mot mange forhold. Som denne gutten viser, trenger det ikke være kjærlighet involvert for at man skal kunne ha sex. Venner kan godt ha sex, så lenge de er enige om det. Alder spiller heller ingen rolle, så lenge partene er enige om å ha sex og «vet hva de går til». Penger, derimot, markerer et klart brudd med det naturlige. Formuleringen «Du skal ikke måtte selge kroppen din for å kunne tjene penger» impliserer at han ikke tror på at noen ville selv skulle *ønske* å selge sex.

Noen gutter tar selv initiativ til å diskutere forskjellen på det å ha sex med en person du ikke kjenner *uten* betaling, og det å ha sex med en person for betaling:

G4: Men en jente du møter på byen, som du ikke kjenner en gang, som du har sex med. Hva er forskjellen?

G5: Da skjer det *naturlig*. Da betaler du ikke den dama for å gjøre det. Da skjer det naturlig. [Guttegruppe 1]

Naturlig kommer igjen opp som en motsetning til det å betale. Guttene snakker videre om at et av elementene som inngår i en *naturlig* seksuell relasjon, er det at man ikke kan vite hva som skjer, og at dette uforutsigbare er en del av en *naturlig*, i motsetning til en beregnende, seksuell relasjon.

Noen jenter bruker på sin side begrepet *naturlig* for å beskrive det at seksuelle relasjoner helst skal være spontane, uten mas eller press, eller for mye tanke eller beregning:

J1: Det burde liksom bare skje... Det burde ikke være sånn «Kan ikke vi nå da», «Kan ikke vi nå da».

J5: Ikke sånn evig planlagt.

J2: Nei, jeg synes heller ikke det burde være sånn skikkelig planlagt, «Om to uker så gjør vi det der og sånn». Jeg synes det må komme mer sånn *naturlig* på en måte. At du tenker ikke sånn «Nå skal vi gjøre det», men at plutselig bare «Oj, vi gjør det!».

J2: For da er det *naturlig* for begge to.

(Jentegruppe 3)

Dette siste utdraget kan også illustrere hvordan det å planlegge å ta betalt for sex står i motsetning til hvordan jentene ønsker seg at seksuelle relasjoner skal utspille seg: Det uplanlagte, spontane og sex fordi man har lyst, står i motsetning til sex for penger, og det intensjonelle ved å bevege seg ut på et prostitusjonsstrøk for å kjøpe eller selge sex.

5. Å selge seg selv:

Formuleringen «å selge seg» var en formulering som gikk igjen i nesten alle intervjuene, som en omskrivning av selve begrepet prostitusjon. «Å selge seg» er altså en kategori som tar direkte utgangspunkt i ungdommenes egne begreper. Ungdommene viser gjennom denne formuleringen at de stiller strenge krav til en persons integritet. Når man går til det skrittet å ha sex med noen, skal man ha tatt «et valg basert på deg selv, ikke basert på penger», som en gutt uttrykker det. Man svikter seg selv ved å ta et valg basert på penger, og ikke basert på en selv. Mange av ungdommene mente at det å selge sex sier noe om en persons personlighet.

G2: Jeg tror at i Norge liksom, så har jo alle det ganske godt, egentlig. Så jeg tror du skal være litt person til det og. Du skal være litt sånn... Det er ikke bare det at du har lite penger, og lever og har lite med midler, jeg tror du må være i stand til det og. Jeg tror det er få i Norge som føler seg tvunget...

Int.: Men hva mener du med å være i stand til?

G2: Du må liksom være...

G3: Det kan godt hende at de liker det!

G2: Ja, du må liksom være, det kan hende at noen har det som en sånn seksuell greie... som en sånn fantasi, eller rett og slett bare sånn at du ikke har noen problemer med å selge kroppen din til et annet menneske for penger. Og at du da liksom kanskje i tillegg prøver å nyte sexen så mye som mulig, og ser på pengene som enda en bonus.

(Guttegruppe 4, mine kursiver)

I dette utdraget hevdes det altså at for å kunne selge sex, må man være «i stand til det», i betydningen ha et forhold til sex som skiller seg fra det som er normalt. Det å *selge seg* er derfor et brudd med sentrale normer for hvordan man skal forvalte sin person. Det kan likevel virke som om dette bruddet grunnleggende sett er mer dramatisk for jenter.

6. Brudd med forventet kvinnelighet:

I utdraget ovenfor, der en jentegruppe ble spurt om hvordan jenta i chattehistorien ville håndtere et tilbud om penger for sex, hevdes det «at det kommer an på henne». I intervjuene var det en tilbakevendende påstand at om man tar i mot penger eller ikke, det kommer an på hvor smart *hun* er, hva slags personlighet *hun* har hvor villig *hun* er. Det følgende utdraget fra et av gutteintervjuene drøfter mer konkret hva som er spesielt med jenter som selger sex. Utdraget er knyttet til en diskusjon om forskjellen på «ordentlige jenter» og andre jenter, og begrepet «ordentlige jenter» referer til kategoriseringen guttene har gjort tidligere.

Int.: Men hva skal til for at noe vil selge sex for penger? Er det... Kan hvilken som helst jente eller gutt gjøre det?

G2: Nei, jeg tror det er mye av de samme jentene, for å si det sånn.

Int.: Så «ordentlige jenter» ville ikke gjøre det?

G2: Jeg har vanskelig for å tro det.

G3: Ingen av dem jeg henger med driver med sånn, tror jeg, for å si det sånn.

G2: Nei ingen av dem jeg kjenner heller, gjør det. Det veit jeg.

Int.: Kan du se på en jente om hun kan gjøre det?

G2: Nei, du kan ikke se det på henne. Men du ser litt tendenser liksom.

Int.: Som for eksempel?

G2: Nei... altså...

G1: I hvert fall etter å ha snakka med henne en stund kan du i hvert fall begynne å merke om ... åssen hun er, på en måte.

G2: Du ser liksom ... de mest lettkledde folka som flyr fra mann til mann liksom.

G3: Ja. Lettkledde og oversminka og...

G2: Ja, oversminka, røyker...

[uhørlig]

G2: Går i litt gjenger og.

(Guttegruppe 3)

I dette utdraget hevdes det at «ordentlige jenter ikke selger sex». Jenter som selger sex er ikke jenter disse guttene kunne tenke seg å være sammen med. Det er *de andre* jentene. Selv om du ikke kan se direkte på en jente at hun kan selge sex, så mener guttene her at det er noen trekk som kjennetegner jenter som er involvert i slike relasjoner: Jenter som selger sex skiller seg ut, de kler seg og sminker seg på en bestemt måte og oppfører seg overfor menn på en bestemt måte. Det er ikke et flatterende bilde guttene tegner av disse jentene. Det var imidlertid ikke bare guttene som gav uttrykk for negative holdninger til jenter som selger sex. I jentegruppene ble det tydelig at en jente som sier ja til sex for penger er dum og «billig», rett og slett en «hore». Det er også interessant å merke seg at dette negative bildet blir tegnet *til tross* for at både gutter og jenter ofte gav uttrykk for at jenter dette gjaldt ofte ville være sårbare jenter fra vanskelige bakgrunner, som lett kan bli utnyttet av eldre gutter som de prøver å få status og kanskje omsorg gjennom. Denne ambivalensen karakteristisk for den tvetydige offerposisjonen som kvinner gjerne får når de forvalter sin seksualitet på en måte som bryter med kjønnsbestemte forventninger, slik også Ericsson (1997) skriver om. Dette kommer jeg tilbake til i det avsluttende kapitlet.

Disse punktene summerer opp elementer som kan inngå i begrepet prostitusjon, slik ungdommene ser det. Punkt 1 og 2, prostitusjonsarenaen og bildet av denprostituerte gjør det lett å definere noe som prostitusjon. Forskning på ungdomsprostituasjon i Norge fra begynnelsen av 80-tallet beskriver konkrete og relativt avgrensede sosiale miljøer i tilknytning til rusbruk og ungdom i drift der det forekom «utvetydig» prostitusjon. Ungdomsprostituasjon i denne perioden var tilsynelatende enkel å definere og avgrense, fordi den var knyttet til bestemte kontekster. I en prostitusjonskontekst, på Strøket, eller andre arenaer der ungdommene fra litteraturen på 80-tallet befant seg, ble det tydelig at det de drev med var prostitusjon *i kraft av*

konteksten. Kanskje hadde de tatt mot penger eller stoff for sex tidligere, men det var prostitusjonsarenaen som definerte handlingene som prostitusjon. På prostitusjonsarenaen var det ingen tvil om at man opptrådte som prostituert.

Når sex og penger eller ting blandes *utenfor* prostitusjonsarenaen, blir det ofte vanskeligere å trekke klare grenser. Punkt 3, illegitim motivasjon, punkt 4 om beregning, punkt 5, å selge seg og punkt 6, om brudd med forventninger til kvinnelig atferd definerer ikke utvetydig en relasjon som prostitusjon. Dette har betydning for problemene man møter når man skal trekke grensen mellom prostitusjon og ikke-prostitusjon.

Relasjoner i gråsonen

Finnes det situasjoner når det å få penger for sex *ikke* nødvendigvis medfører at en relasjon blir definert som prostitusjon? To eksempler skal her brukes for å drøfte dette. Det ene eksemplet er noen gutters historie om noe som hendte i deres nærmiljø, den andre er en jentes fortelling om seg selv.

En historie fra et av gutteintervjuene illustrerer hvordan penger og sex kan blandes, uten at det dermed uproblematisk kvalifiserer til å omtales som prostitusjon. Historien handler om det å få noe for sex, og diskusjonen om hvorvidt dette skal kalles salg av sex eller prostitusjon dreier seg om hvordan handlingen er motivert og om transaksjonen var planlagt. Historien blir fortalt i forbindelse med spørsmålet om de tror det finnes ungdoms-prostitusjon i Norge.

G3: Men det var det jeg skulle si.. jeg har glemt det... jo. Jeg tror ikke det finnes prostitusjon her, *at dem går inn for å gjøre det*, «Nå går vi dit, og så ser vi om vi får oss noe». [Men] det er mange som.. hvis sjansen treffer seg og dem tjener bra på det, så...

Int.: Hvem er det som betaler ungdom for sex da?

G3: Hvem som betaler. De som får det [*latter*]. Nei, av de som jeg kjenner er det ungdom eller voksne, 17–18 åringer, jeg vet ikke hva du skal kalle dem, jeg.

G2: Ungdommer.

Int.: Som betaler andre ungdommer for å ha sex med dem?

G3: *Ikke sånn planlagt* eller noe sånn, men skal hjelpe han, og så ler dem litt av det og så... gjør dem det liksom.

(*Guttegruppe 1, mine kursiver*)

Guttene forteller en historie om en ungdomsskoleklasse på skoletur. En av jentene mister alle pengene sine, og en av medelevene – som i følge de andre hadde god råd – skulle gi henne litt penger.

G3: Og så var det liksom fleip dem i mellom da, at «Da skal jeg ha det», «Da skal vi gjøre det liksom». Det var litt sånn spøk først og så ble det til alvor. At han ga henne penger, og sa «skal vi gjøre det?» og så skjedde det.

Guttene er usikre på hva de skal kalle det som har skjedd. Det at det ikke er tale om en klar intensjon eller beregning – «*at dem går inn for å gjøre det*», «*ikke sånn planlagt*» – gjør at det ikke umiddelbart kan kalles prostitusjon. Pengene kunne oppfattes som en spøkefull invitasjon til en flørt, kanskje var de egentlig tiltrukket av hverandre? Men det at sex og penger blandes, trekker hendelsen i retning av noe som i alle fall ikke er uproblematisk:

G5: Men det igjen er feil, det er greit nok, de er venner, men de gjør det for penger

[...]

G1: Men sånn sett så synes jeg at det blir litt annerledes. For det er liksom en blanding av at de gjør det på grunn av at de er venner, og at det... han gir henne penger fordi han er snill. Jeg synes ikke det er like ille egentlig.

[...]

G2: Da tror jeg ikke det bare er på grunn av pengene heller. Det er...

G1: Det blir litt annerledes.

Det «å gjøre det for penger», er problematisk. Det er likevel formildende at de kjenner hverandre, at de er venner, og at de dermed ikke gjør det med noen som er ukjent. Men det er også feil å blande penger, sex – og vennskap. Et annet element som gjør at dette tilfellet ikke er entydig, er at det her er snakk om flere motivasjoner samtidig: Det at det ikke bare er på grunn av pengene, det er for å være snill, fordi de er venner. Disse elementene stemmer ikke med bildet de har av prostitusjon.

En mye brukt definisjon av prostitusjon er at «prostitusjon finner sted når to parter kjøper og selger seksuelle tjenester mot vanligvis økonomisk vederlag, og dette vederlaget er en *forutsetning* for den seksuelle tjenesten» (Prostitusjonsutredningen 1981). I denne definisjonen er prostitusjon først og fremst en entydig relasjon, der det sentrale elementet er byttet. Historien over illustrerer dermed noe av kjerneproblemet når det gjelder å definere prostitusjon: I historien guttene forteller, er det flere elementer involvert, og det er ikke

sikkert at «det bare er på grunn av pengene». Det gjør kategorisering vanskelig.

Et annet eksempel illustrerer dette tvetydige fra et annet perspektiv. En jente på 20 forteller om hennes erfaringer med sex som byttmiddel i et rusmiljø hun tidligere tilhørte, men som hun nå har kommet seg ut av. Hun forteller først litt om hvordan hun definerer prostitusjon nå:

Int.: Men er det noen forskjell på å ta imot ting for sex og penger?

J: Om det er noen forskjell? Altså å ta i mot ting kan jo bli sett på som en kjærlighetserklæring, ikke sant. Men ta i mot penger, da er det jo... Men det er jo akkurat det samme. For tar du imot penger eller stoff, så er jo det her en form for prostitusjon. Det er jo det. [...] Hvis hun jenta her på 15 år bevisst har sex med han på 28 år *bevisst*, for å få ting, om det så er stoff penger, så er jo det en form for prostitusjon.

Denne jentas definisjon av prostitusjon inneholder de samme elementene som de andre ungdommenes definisjoner. Det å bevisst ha sex med noen for å få ting, gjør at man kan snakke om prostitusjon. Men da hun selv brukte sex for å få penger til stoff, tenkte hun ikke på det som prostitusjon, og det ble heller ikke snakket om det på denne måten i miljøet der hun vanket. Hun forteller hvordan yngre jenter fikk tilgang til stoff gjennom å bli kjæreste med eldre gutter i miljøet, eller gjennom å ha relasjoner til gutter med tilgang til stoff på andre måter:

Int.: Men blir de forholdene som yngre jenter har til eldre gutter som har stoff og penger, blir det snakket om som prostitusjon?

J: Nei, nei, det blir ikke pratet om. Det er som en uskreven regel, liksom. Hvis jeg hadde dumpa med i en leilighet hos folk jeg ikke kjente så godt. Og det sitter en kar overfor meg som på en måte forer meg med dop, hele kvelden. Og så at han prøver seg på meg etterpå, da er det et tegn på at nå skal jeg ha min del, ikke sant.

Int.: Så det er heller ikke en sånn uttalt avtale mellom de partene?

J: Nei, det er ikke noe sånt derre «Hvis du har sex med meg så kan du få dop», men det er ... sånn uskreven greie. Man sier liksom ikke nei.

Jenta mener at relasjoner til eldre gutter i rusmiljøet er en vanlig måte for jenter å finansiere rusmidler på, og at det er en enklere måte enn å gå på gata. Ved at det ikke blir snakket om, eller gjort som en eksplisitt avtale, blir det mulig å omskrive praksisen på en måte som gjør at man ikke trenger å tenke på det som prostitusjon. Prostitusjon var, sammen med sprøyter og heroin, blant de klare tabuene i miljøet hun befant seg i:

Int.: Er det viktig å ikke tenke på det som prostitusjon, tror du?

J: Ja...

Int.: Hvorfor det.

J: Ja, for da blir det fort veldig mye mer alvorlig, på en måte.

Int.: Er prostitusjon veldig alvorlig?

J: Ja, det er jo det. Ja...

Int.: Hvorfor det?

J: Å selge seg selv, da selger du det siste du har. Det er ... Det er siste utvei, da....

Å ikke definere det man gjør som prostitusjon, var altså en måte å bevare verdighet på mens det stod på. Denne jentas fortelling kan kanskje være med på å forklare hvorfor ungdommene i Matre og Misje (2002) sitt materiale synes mer forstående til skillet mellom bytte av sex og prostitusjon: Det kan hende at det er viktigere å lage slike skiller dersom man er nærmere miljøer der det foregår praksiser som har elementer av prostitusjonslikhet ved seg. Dersom man åpent festet merkelappen «prostitusjon» til disse aktivitetene, ville det bli mer alvorlig. Da ville hun ha solgt selv, mener hun, og viser her at hun deler forståelsen av hva prostitusjon med ungdommene i gruppeintervjumaterialet. Det er gjennom behandlingsopplegget hun har begynt å tenke på det som skjedde som prostitusjon.

Eksemplene her viser at gråsonene oppstår når konteksten rundt ikke er med på å definere det som skjer på en entydig måte. I slike situasjoner blir det opp til den enkeltes selvforståelse og omgivelsenes blick å kategorisere noe som prostitusjon eller ikke. Det er dermed ikke gitt at et blick innenfra og et blick utenfra ser det samme. Som den siste historien viser, er det heller ikke sikkert man ser det samme i nåtid og i ettertid. Det er altså vanskelig å trekke klare grenser mellom det som faller innenfor og utenfor kategorien prostitusjon. Slik må det kanskje være? Men hva betyr det for hva som blir definert som seksuell utnytting? Dette spørsmålet skal jeg komme tilbake til i slutten av kapitlet.

«Hvis du tar penger for det, da vet du i hvert fall hva du gjør!»

Ungdommenes holdninger til om det å kjøpe sex av en mindreårig skal defineres som seksuell utnytting er ambivalente. Denne ambivalensen er

ikke ulik den som også finnes i forhold til «voksen» prostitusjon, og som henger sammen med hvordan den som selger sex både blir tolket som et offer, men samtidig som en person som bevisst bryter med noen sentrale normer for seksualitet, slik jeg var inne tidligere.

Int.: Men er det ... en mann som kjøper sex, utnytter han en jente seksuelt?

G3: Han gjør jo det.

G2: Ja.

G3: Ja, han utnytter jo det behovet hun har for penger.

G2: Ja, hun gjør det jo fordi hun trenger penger. Hun gjør det ikke fordi hun synes det er skikkelig gøy, tror jeg.

G1: Hadde hun vært ... Altså hvis hun hadde hatt penger hadde jo ikke hun prostituert seg...

[...]

G2: Han utnytter ikke... Han utnytter hele situasjonen. Han utnytter det at hun ikke har penger, og han gjør det jo på en måte med en som ikke har lyst til å gjøre det med deg, men som har lyst til å gjøre det for penger. Og ... altså ... man skal ikke ha sex med en som egentlig ikke har lyst til å ha sex med en. Det er jo helt feil.

Likevel har guttene tidligere i intervjuet snakket om at de ikke kunne tenke seg å være sammen med en jente som har solgt sex. Jeg påpeker dette:

Int.: Hvis det egentlig synd på ei jente som må gjøre det, hvorfor blir det så vanskelig å være sammen med ei jente som har solgt sex da? Kan man liksom ikke forstå at hun måtte gjøre det i den situasjonen og så...?

G1: Man kan sikkert det og.. Det kommer an på veldig mye rart.

G3: Jeg hadde ikke gjort det.

G2: Det er umulig å si men.. Da måtte du hatt lite muligheter. Da måtte det være for å ...

G1: En siste mulighet..

G2: Jeg mener at det er siste utveien. [...]

G3: Jeg tror det ville være litt vanskelig for meg å ha sympati for en som har drevet og solgt kroppen sin. Egentlig.

(Guttegruppe 3)

Guttene mener at det er formildende dersom en jente har solgt sex «som siste utvei», men konklusjonen blir likevel – slik den blir i samtlige gutteintervju –

at det ville vært vanskelig å være sammen med en jente som har solgt sex. På en eller annen måte blir hun selv ansvarlig for den måten hun har tjent penger på, og dermed det også vanskelig å ha sympati med henne. Det kan synes som om det å ha solgt seksuelle tjenester blir tolket som en *bevisst* handling, som man selv er ansvarlig for og som ikke kan bortforklares, med mindre man var under helt åpenbar tvang. Det er imidlertid verdt å merke seg at jentene ikke gav uttrykk for at de ville hatt tilsvarende problemer med å være sammen med en *gutt* som hadde solgt sex. Dette peker på mot prostitusjon som brudd med normer som spesielt gjelder kvinner, slik jeg nevnte over. Men det kan også tolkes i lys av at ungdommene hadde færre forestillinger omkring gutter som selger sex eller gutter som offer for seksuelle overgrep og utnyttning generelt, slik jeg drøftet i metodekapitlet og i kapittel fire.

Intervjuutdraget nedenfor illustrerer noen flere aspekter ved spørsmålet om prostitusjon innebærer at den som selger seksuelle handlinger blir seksuelt utnyttet.

Int.: Men prostitusjon, er det seksuell utnyttning?

J3: På en måte, men da er det jo frivillig fra begge parter. For hun som står der, hun har jo tatt et valg... når hun velger å gå til det skrittet å selge kroppen sin for penger... Og han som kommer, eller hun som kommer, da veit de i alle fall hva de går til.

J2: I Norge, ja. Men hvis du ser på sånne små barn som har blitt sendt over... av foreldrene og sånn... da blir det seksuell utnyttelse...

(*Jentegruppe 2*)

Prostitusjon *kan* være seksuell utnyttning, slik guttene over også hevder. Det som taler i mot en slik forståelse er imidlertid at prostitusjon blir oppfattet som frivillig fra begge parter. Både den som selger og den som kjøper er inneforstått med hva som er målet med relasjonen, og bevisstheten om dette og det å ha valgt «å selge kroppen sin for penger» gjør at det blir vanskelig å snakke om utnyttning. Dersom man tenker på «prostitusjon i Norge» er det i alle fall rimelig å tenke slik. Man vet hva man gjør, og man kan ikke si at man har blitt lurt, slik ungdommenes definisjon av utnyttning forutsetter. Men om et barn blir sendt av foreldrene, slik at det er snakk om tvang og uten at barnets vilje er med, «da blir det seksuell utnyttelse». Barnet er passivt og ikke medvirkende, og dermed uskyldig og utvetydig offer for seksuell utnyttning.

I eksempelet ungdommene drøftet var ikke prostitusjon knyttet til en bestemt kontekst eller på annen måte gitt en begrunnelse. I fortsettelsen prøver jeg å bringe inn et element som kan illustrere en grad av tvang:

Int.: Hvis noen... er stoffavhengige, da... og står på gata fordi de trenger penger til stoff. Er det seksuell utnyttelse da?

J4: Nei, fordi du kan få tak i penger på andre metoder. Det er en lettvinnt måte for de som trenger penger nå.

J1: Hvis en narkoman tar og så går og stjeler i et hus... så kan du ikke si at jeg stjeler fordi jeg måtte ha de pengene. Du har jo tatt et valg om at du går og stjeler i *det* huset.

Også den narkomane har tatt et valg. Ungdommene er opptatt av at det *alltid* finnes element av valg: Du kan skaffe penger på en annen måte enn ved å selge sex, du kan stjele fra et annet hus. Prostitusjon blir definert som en lettvinnt måte å tjene penger på. Det er likevel verdt å merke seg at det er et lettvinnt valg for *andre*; andre utsagn peker på at det ville være et vanskelig valg for dem selv.

Det spiller også en rolle *hvem* som tar initiativet til transaksjonen. Ansvar og graden av utnytting vil øke dersom en selv har tatt initiativet, stilt seg opp for å selge sex.

J3: Ikke sant... det kommer litt an på.. hvis jeg hadde stått der og solgt meg... det hadde vært noe annet enn hvis man hadde blitt kommet bort til... «Du får noe for å ha sex med meg». Det kommer an på hvem som tar initiativet.

Tidligere i intervjuet har ungdommene nevnt at ungdomsprostituasjon nok først og fremst finnes i Oslo, og de har hørt at ungdommer reiser til Oslo for å selge sex. Hvis en mindreårig selger sex, hva da med kjøperens ansvar?

Int.: Men hvis en ungdom på 17 år reiser til Oslo. Den personen som kjøper sex av 17-åringen ... Er det greit, hvis 17-åringen har valgt...?

J1: Hvis den personen...

J2: Det er ikke noe synd på den da...

J1: Hvis den som kjøper er en gammel gris, hvis han ser at det er en ung jente... det er kanskje ikke utnyttelse, det er mer sånn *pervo*, *pedo*.

[*flere samtidig, uhørlig*]

J3: Det er jo noe annet igjen. Det er ikke noe utnyttelse da. Han kommer der for å få seg noe, hun står der for å selge noe...

I eksemplet er det intervjueren som bringer inn ordet *valg*, og det er kanskje med på å forme svarene. En av jentene går ikke med på at det er synd på en person som har gjort det, mens en annen jente hevder at det kanskje ikke er utnyttning, men at personen som kjøper er «*pervo*» eller «*pedo*» fordi han vil

ha sex med en ung jente. Den tredje jenta konkluderer likevel med at denne situasjonen er noe annet og at det *ikke* er utnytting, fordi partene er inneforstått med hva den andre vil: Hun vil ha penger og han vil ha sex. Så lenge begge er inneforstått med at det er et markedsbytte som skal foregå, synes det vanskelig å hevde at den ene utnytter den andre.

Det er altså ikke så lett for ungdommene å forstå prostitusjon som seksuell utnytting, heller ikke når det dreier seg om en ungdom. Dette må ses på bakgrunn av ungdommenes definisjoner av utnytting og overgrep. Seksuelle overgrep er noe som er kjennetegnet av fysisk tvang. Seksuell utnytting som noe man kan ha medvirket til selv, men man vanligvis ikke vil være klar over at man blir utnyttet fordi man på en eller annen måte blir ført bak lyset. Den som selger sex blir i motsetning til dette tolket som aktiv, bevisst og handlende. Man blir ikke lurt, men vet hva man gjør.

Konsekvensen av denne forståelsen er at den som selger eller bytter seksuelle tjenester, i motsetning til den som blir utsatt for overgrep, og i enda større grad enn den som blir seksuelt utnyttet på annen måte, blir sett på som medskyldig. Flere mener også at den som kjøper seksuelle tjenester, også av en mindreårig, har svært lite ansvar for at dette skjer, «Han har jo betalt,» er en forklaring som blir trukket fram. Ansvaret hviler altså på den som selger, ikke på den som betaler for det som andre tilbyr.

Å begrepsfeste salg eller bytte av seksuelle handlinger

I rapporten *Sex for overlevelse eller skyggebilder av kjærlighet*, om ungdom under 18 år som selger sex i Norge, problematiserer Hegna og Pedersen (2002) grenseoppgangen mellom hva som er salg eller bytte av seksuelle handlinger og hva som ikke er det. Gjennom en drøfting av flere eksempler på relasjoner der det utvilsomt er grunn til bekymring for den unge, viser de hvor vanskelig det likevel er å trekke klare grenser mellom relasjoner som innebærer *bytte*, og relasjoner som ikke gjør det. Forfatterne hevder at bytter i relasjoner der ungdom er involvert ofte tilsløres ved at betalingen ikke skjer i form av penger, men i andre goder, og at relasjonen omskrives som en kjærlighets- eller vennerelasjon. Videre kan sex brukes for å dekke emosjonelle behov, ikke bare behov for penger eller ting. Er det da prostitusjon eller salg av seksuelle handlinger vi snakker om? I forhold til de entydige relasjonene som lovverk og konvensjoner tar utgangspunkt i, framstår relasjonene som Hegna og Pedersen omtaler nærmest som uryddige. Motivasjonene til partene som er involvert er komplekse, og det kan være uklart hvilke roller de ulike elementene i relasjonen spiller.

Men kan man ikke på en annen side hevde at alle relasjoner mennesker inngår i er komplekse og flertydige med tanke på motivasjoner, hva som utveksles, hvem som gir og hvem som tar? Er et ønske om bekreftelse en legitim motivasjon for å ha sex med noen? Trolig vil mange ha erfart at seksuelle relasjoner kan være motivert av ulike forhold, eller at den samme relasjonen kan ha hatt ulike motivasjoner på ulike tidspunkter. Stiller vi høyere krav om «rene motivasjoner» for relasjoner ungdom inngår i?

I et foredrag som beskriver sosialt arbeid blant unge i Helsingør, bruker Bo (2003) begrepet «sosialprostitusjon» om et fenomen der unge, sosialt utrygge jenter forhandler seg fram til en form for «misforstått omsorg» fra eldre gutter og menn. Betingelsen for å motta denne omsorgen er at jentene er seksuelt tilgjengelige for sine eldre kjærester. I det øyeblikk de ikke lenger er det, eller at deres partnere blir lei dem, blir de avvist og mister den flyktige tryggheten de har oppnådd, hevdes det. Anvendelsen av begrepet «sosialprostitusjon» synliggjør noen av dilemmaene som knytter seg til begrepet prostitusjon. Dette handler om at betegnelsen trolig fortolkes og oppleves ulikt fra ulike posisjoner. Sosialarbeiderne som bruker begrepet ønsker å gi en presis beskrivelse av et fenomen der unge, sårbare jenter blir utnyttet av eldre partnere. Men ville sosialarbeiderne brukt det samme begrepet om det var gutter som ble utnyttet? Fra de intervjuede ungdommenes perspektiv vil begrepet «sosialprostitusjon» kanskje bli tolket som en beskrivelse av egenskaper ved jentene det gjelder. Men hvordan føler de involverte jentene at deres opplevelse av relasjonene blir ivaretatt gjennom dette begrepet?

Innenfor nordisk prostitusjonsforskning har særlig den finske kriminologen og sosiologen Margaretha Järvinen bidratt til å problematisere de elementene som man allment mener definerer prostitusjon. Järvinen (1990) hevder at kriteriene man vanligvis betegner som kjennetegn ved prostitusjon, som kommersialitet, promiskuitet, ikke-selektivitet, flyktighet og følelsesmessig likegyldighet, ikke kan brukes til å skille mellom prostitusjonsrelasjoner og andre relasjoner på en *definitiv* måte. Hun argumenterer likevel for at

the more a given individual's contacts with clients resemble those associated with prostitution, the more likely it is that the woman in question will define herself as a prostitute (ibid.: 45).

En persons *egen* oppfatning av hvor vidt hun (eller han) selv ligner på den kulturelle forestillingen vi har om prostitusjon eller en prostituert, er altså av stor betydning for hvor vidt vedkommende selv vil definere seg som prostituert eller ikke. Samtidig er det, som Norli (2001) påpeker, viktig å

være åpen for temaet prostitusjon i samtale med ungdom. I hennes rapport om hjelpeapparatets forhold til kommersiell seksuell utnyttning av barn og unge, finner hun at hjelpeapparatet ofte vegrer seg mot å ta tak i problematikken, av frykt for å stigmatisere den unge. Andre undersøkelser, som Jessen (1998), viser at unge med prostitusjonserfaring ikke opplevde å bli spurt om nettopp denne type erfaringer i løpet av sin kontakt med hjelpeapparatet, og at de i ettertid ønsket at noen hadde hatt øynene åpne for nettopp prostitusjonen.

Prostitusjon, prostituert og ikke minst *hore* er kraftfulle begreper. Å kalle noen for prostituert eller indikere at noen bedriver prostitusjon er et sterkt signal om mange former for brudd med sosiale og kulturelle normer, slik ungdommenes diskusjoner viser. En åpenbar utfordring når man skal snakke med ungdom om prostitusjon er nettopp de negative assosiasjonene og beskyldningene som ligger innbakt i dette begrepet. En måte å håndtere denne utfordringen på, kan være å møte ungdom på en måte som gir rom for deres forståelse og opplevelse av relasjoner de er involvert i. Men da må man også være åpen for at det ikke er sikkert at ungdoms opplevelse bidrar til en endelig grensedracting mellom prostitusjon og ikke-prostitusjon.

Det samme problemet møter man når man prøver å skille mellom kommersiell eller «ikke-kommersiell» seksuell utnyttning. ECPAT-rapporten (2001) som jeg refererte til i kapittel 1 argumenterte for at dette skillet må knyttes til hvorvidt vederlaget har som mål å overtale eller tvinge et barn til å delta i seksuelle handlinger, og at – selv om det er vanskelig – *må* det trekkes et skille mellom kommersiell seksuell utnyttning og «vanlige» seksuelle overgrep (ibid.:11). Et argument mot et definitivt skille er at vare/gavebyttet alltid vil være utydelig i noen relasjoner. Dette viste også ungdommenes drøftinger av begrepet prostitusjon, og det påpekes også av andre (Hegna og Pedersens 2002; O'Connell Davidson 2001). Et annet argument mot å sette et skarpt skille mellom utnyttning som har et kommersielt element og andre overgrep, er at man ubevisst risikerer å forsterke de kulturelle tabuene det å blande seksualitet og vederlag involverer. ECPAT-rapportens eksempler på kommersiell seksuell utnyttning kjennetegnes i større grad av likheten med «vanlige» seksuelle overgrep enn gjennom vederlaget som i en eller annen form er involvert. Det synes ikke opplagt at vederlaget alltid har hatt som målsetning å overbevise eller manipulere barnet til å delta i de seksuelle handlingene, eller at det økonomiske elementet er det som best forklarer mekanismene bak utnyttningen og overgrepene som barna og ungdommen har blitt utsatt for. Det er viktig å holde fast ved at seksuell utnyt-

ting ikke er betinget av et kommersielt element, men av handlinger som foregår innenfor rammen av en asymmetrisk relasjon.

Disse innvendingene mot entydige kategoriseringer på dette feltet betyr ikke at man ikke skal ha kategorier som beskriver ulike former for utnyttning og overgrep. Det kan imidlertid synes som man av frykt for å tilskrive barn og unge ansvar for overgrepene de har blitt utsatt for, *unngår* å kategorisere hendelsene på grunnlag av barnets eller den unges handlinger eller motivasjoner. Uten kunnskap om ungdoms forståelser og kategorisering av egne handlinger kan det være vanskelig å bygge kunnskap for eksempel om hvordan ungdom oppfatter veien inn i – og ut av – utnyttende relasjoner.

Oppsummering

Målet med dette kapitlet har vært å utforske ulike aspekter ved hvordan ungdom forstår det å selge eller bytte seksuelle handlinger, og hvilke konsekvenser disse aspektene har for fortolkningen av prostitusjon eller sexsalg som seksuell utnyttning. Jeg har vist at sexsalg blir knyttet både til en bestemt kontekst, til bildet av den prostituerte, til en illegitim motivasjon for eller et beregnende forhold til sex. Jeg har også tatt for meg hvordan prostitusjon blir betegnet som «å selge seg» og som et brudd med forventinger til kvinnelighet. Jeg har videre vist at når det kommer til seksuelle relasjoner som ikke er kjennetegnet av en eller flere av disse kriteriene, blir det vanskelig å definere en handling som sexsalg eller prostitusjon. Dette grå feltet gjør at det også blir vanskelig å trekke et definitivt skille mellom kommersiell seksuell utnyttning og ikke-kommersiell seksuell utnyttning, og jeg har argumentert med at man må tillegge ungdoms egen opplevelse av handlinger og relasjoner når man skal begrepsfeste disse.

Jeg har også prøvd å vise hvordan kategorier som for rettsapparatet ikke sier noe om den mindreåriges egenskaper, men om den voksnes ansvar, blir tolket på andre måter av ungdommene. Særlig når det gjelder salg eller bytte av seksuelle handlinger legger ungdommene til grunn en forståelse av et bevisst normbrudd, som gjør en mindreårig sterkt medansvarlig for en seksuelt utnyttende relasjon. Disse problemstillingene skal jeg gå videre på i neste kapittel når jeg prøver å oppsummere utfordringene knyttet til både begrepsfesting og forebygging av seksuell utnyttning.

7 utfordringer i møte med temaet ungdom og seksuell utnyttning

Dette avsluttende kapitlet vurderer betydningen av de funnene som analysene i de foregående kapitlene har frambrakt med tanke på hvordan dette kan brukes i forebygging av seksuell utnyttning av barn og unge.

Analysene har vist at ungdoms forståelser av seksuell utnyttning skiller seg fra de juridiske forståelsene på noen sentrale områder. Blant de viktigste forskjellene er at ungdommene – i motsetning til jussen – vektlegger den unges eget samtykke og medvirkning til en handling som juridisk er definert som et overgrep. Den unge får dermed en del av ansvaret for det som finner sted, og ungdommene vil ikke uten videre gå med på at handlingen kan defineres som overgrep så lenge en ungdom har samtykket. I analysene har jeg videre prøvd å vise at ungdommenes vektlegging av den unges ansvar har nær sammenheng med hvordan de forstår seg selv og den livsfasen de befinner seg i. Å være midt i tenårene betyr at man i stadig større grad blir møtt med krav om å bli et ansvarlig subjekt.

Hvilken betydning har så denne kunnskapen for forebygging av seksuell utnyttning av barn og unge? I dette kapitlet ønsker jeg å drøfte noen dilemmaer som knytter seg til temaet seksuell utnyttning og ungdom: Hvordan skal man beskytte ungdom mot utnyttning uten samtidig å avfeie deres ønske om ansvarlighet? Hvordan skal vi forstå og håndtere ungdoms motivasjoner når de ønsker å etablere relasjoner som voksne definerer som skadelige? Hvordan kan man tilskrive ungdom handlingsrom og samtidig skape bevissthet om hva som begrenser deres handlefrihet? Og hvordan skal vi balansere ønsket om å advare ungdom mot potensielle risikoer, uten samtidig å gjøre dem medansvarlige dersom overgrep skjer?

Argumentene omkring dilemmaer og strategier i forhold til forebygging som blir presentert i dette kapitlet, baserer seg på kategorien ungdom. Dette skal ikke forstås som en påstand om at ungdom har mindre krav på beskyttelse enn yngre barn. Argumentet i rapporten vil likevel være at ungdoms selvforståelse som ungdom, og ikke som barn, er viktig både for å forstå de aktuelle fenomenene og som utgangspunkt for eventuelle forebyggende tiltak på feltet.

Seksuell utnytting – en kompleks kategori

I de foregående kapitlene har jeg prøvd å synliggjøre hvordan juridisk entydige begreper som utnytting og overgrep for ungdommene på komplekse måter er knyttet til forestillinger om kjønn og alder, og blir forstått på ulike måter avhengig av konteksten handlingene finner sted innenfor. I det følgende skal jeg hente fram noen av de sentrale poengene fra de tidligere diskusjonene og prøve å oppsummere hvorfor ungdommene fortolker situasjoner på andre måter enn rettsvesenet, samt diskutere hvilke problemstillinger som knytter seg til disse ulike forståelsene. Jeg skal også forsøke å vise hvordan denne forståelsen kan ses i sammenheng med noen mer generelle trekk innenfor det som kan kalles en vestlig kulturell kontekst.

Seksuell utnytting og ungdoms opplevelse av fornuft og makt

Det er ikke kjempelett å lure 15-åringer, for å si det sånn. (Gutt, 16)

Et framtrødende trekk ved intervjumaterialet er ungdommenes sterke tro på sin egen evne til å vurdere situasjoner de befinner seg i, og dermed også til å kunne ta beslutninger og komme seg ut av situasjoner som kan innebære risiko for utnytting. En gutts påstand om at det ikke er «kjempelett å lure en 15-åring», er talende for hvordan ungdommene mener at de selv, og jevnaldrende, vanligvis vil være i stand til å vurdere en situasjon og ta fornuftige beslutninger. Når ungdommene snakker om tvang, er det fysisk tvang og maktbruk som er de mest nærliggende assosiasjonene. Dette fokuset på makt som noe konkret og fysisk viser kanskje at maktforskjeller som utspiller seg på andre, og mindre håndfaste måter, er vanskelig å se for ungdommene.

Ungdommenes syn på seg selv som kompetente står altså i motsetning til det rettsapparatet tar utgangspunkt i; altså at ungdom ikke er tilstrekkelig kompetente til å overskue konsekvensene av sine handlinger, særlig ikke på det seksuelle området. Unges utilstrekkelige erfaring og modenhet danner begrunnelsen for hvorfor vi trenger lovverk og konvensjoner som skal beskytte barn og unge mot for eksempel seksuell utnytting fra voksne. En viktig del av arbeidet for å gi barn denne beskyttelsen, har vært å få aksept for at barn og unges samtykke eller initiativ i situasjoner som innebærer overgrep *ikke* skal ha betydning for skyldspørsmålet, slik jeg viste i kapittel tre.

Hvorfor vurderer så ungdom seg selv som mer kompetente og modne enn rettsapparatet? Et aspekt skulle være både åpenbart og gjenkjennelig for de fleste: De fleste mennesker ønsker å forstå egne handlinger som meningsfulle og rasjonelle. Et alternativt eller ytterligere svar på spørsmålet

er kanskje likevel mer spesifikt knyttet til ungdomstiden: Det kan synes som ungdommene strever med spørsmålet om hvordan man kan forventes å være moden og ansvarlig i de fleste sammenhenger og likevel fritas fra alt ansvar i andre situasjoner, også når man selv har samtykket. Tenårene innebærer jo nettopp å bevege seg mot en selvstendig status, og i økende grad å måtte ta ansvar for egne handlinger. Å ikke skulle ta ansvar for egne handlinger kan for en tenåring oppleves som ikke å bli anerkjent som en person på vei bort fra en status som barn, på vei mot status som voksen.

Denne forståelsen av at modning foregår i ulikt tempo på ulike områder, finnes også i tenkingen rundt barns rettigheter: Her hevdes det at barn både har rett til å bli vurdert som kompetente og i stand til å gi kvalifiserte samtykker på noen områder (Alderson 2000), samtidig som deres kompetanse til å samtykke på andre områder ikke blir anerkjent. Det er imidlertid voksne som i stor grad definerer hvilke områder barn og unge skal forstås som kompetente på på ulike alderstrinn, og det er ikke gitt at ungdom selv har den samme forståelsen av hvilke områder de er modne nok til å ansvar for på et gitt tidspunkt.

Videre er begrepsapparatet som beskriver overgrep og krenkelser ofte basert på ideen om «et passivt offer»; gjerne tradisjonelle forestillinger om den aseksuelle jenta eller det passive barnet. Lovtekster og konvensjoner synes å forutsette et inaktivt, ikke-kompetent offer ved å bruke ord som tilskynde, tvinge og lure om overgriperes handlinger overfor offeret. Hvordan håndterer vi så et «aktivt offer»? En mindreårig jente som selv søker en eldre seksualpartner på nettet, eller ungdom som tar initiativ til å selge seksuelle handlinger? Ungdommenes påstander om unges medansvar peker kanskje mot at noen fenomener er vanskelige å gripe fordi vi ikke har forståelsesmodeller eller begrepsapparat som anerkjenner barn som handlende *samtidig* som deres handlinger ikke gjør dem medskyldige i eller ansvarlige for overgrep. I motsetning til det som kommer til uttrykk i lovtekstene, er kanskje ungdom spesielt sårbare *fordi* de er aktive, handlende og tar initiativ, slik jeg også trakk fram i kapitlet om nettmøter.

Seksuell utnyttning og forståelsen av handlingsrom

Man har da alltid penger til kontantkort! (Jente, 16)

Et annet og tilgrensende tema som er framtrødende i intervjumaterialet er ungdommenes tro på eget handlingsrom og deres mulighet til å foreta valg. Med handlingsrom og valg menes noe som er mer vidtrekkende enn det jeg ovenfor omtalte som ungdommenes opplevelse av fornuft og egenmakt. I

denne sammenhengen handler det om hvordan ungdommene gir uttrykk for at de forstår svært få situasjoner eller omstendigheter som tvingende. De hevder i stedet at det alltid finnes en mulighet til å velge, også til å velge *noe annet*.

Det er på denne bakgrunnen vi må forstå påstanden om at det for eksempel alltid finnes en *annen* måte enn prostitusjon å skaffe penger på, og at man alltid har mulighet til å komme seg ut av en ubehagelig situasjon, så lenge det ikke blir brukt fysisk tvang. Måten samhandling utspiller seg på i en chattekontekst blir et viktig symbol på denne muligheten til å finne en annen utvei: På chatten kan man alltid kontrollere en situasjon ved å lukke dialogen, trekke seg ut av eller stenge den andre ute fra chattekanalen. Eller man kan velge å ikke ta krenkelser på alvor, ved å le av det hele eller ta igjen med samme mynt.

Hvordan kan man så forklare denne sterke troen på det frie valget som de fleste ungdommene gir uttrykk for? En mulig forklaring er at ungdommene som er intervjuet trolig *har* erfart store valgmuligheter. «Man har da alltid penger til kontantkort» er kanskje et betegnende utsagn om hvordan verden ser ut for vanlig norsk middelklasseungdom. Denne erfaringshorisonten kan gjøre det vanskelig å ta inn over seg at *noen* ungdommer i Norge kanskje ikke opplever samme grad av valgfrihet. En kontrast til dette synet finner vi hos den litt eldre jenta som så tilbake på hvilke muligheter hun hadde for å skaffe seg tilgang til stoff da hun befant seg i et rusmiljø. Hun opplevde ikke det å ligge med eldre gutter i miljøet for å få tilgang til stoff som et «fritt valg», men som den muligheten som eksisterte for en jente i hennes situasjon. Det var en «uskreven regel» å gjøre det slik, som hun uttrykte det. Trolig har ikke så mange av ungdommene i materialet erfaringer som tilsvarer de denne jenta har.

Videre framstiller disse ungdommene seg som *trygge*. De tror ikke at de ville la seg lure av smiger fra en voksen person på nettet. Begrepet «sårbare ungdommer», en stadig tilbakevendende kategori i intervjumaterialet, viser til deres kunnskap om at ikke alle andre er like trygge som dem selv. Men dette utsagnet kan også ses som en påstand om *deres egen* uavhengighet og trygghet. Jenta som skildrer egen trygghet og selvsagte evne til å ta seksuelle invitasjoner på chat som del av en lek, *i motsetning* til venninnens sårbarhet og dermed risiko for å havne i vanskelige situasjon, er et eksempel på dette.

Ved å problematisere skillet mellom sårbare ungdom og dem selv ønsker jeg ikke å så tvil om ungdommenes opplevelse av egen trygghet. Spørsmålet er likevel om ikke det å framstille seg selv som trygg og

uavhengig peker mot noen generelle kulturelle tendenser som er av betydning for problemstillingene vi er opptatt av her. Krange (2004) hevder at både samfunnsvitere og «folk flest» *feilaktig* tror at vi i dag lever i et individualisert samfunn; altså et samfunn der hver og en velger sin egen identitet og sitt eget livsløp, uavhengig av begrensninger knyttet til sosiale og økonomiske forhold, og der hver enkelt blir forpliktet til å ta ansvar for egne handlinger og konsekvensene av disse. Krange hevder at denne forestillingen blant annet fører til at makt- og dominansforhold har en tendens til å bli mindre synlige (ibid.: 57–62). I ungdommenes analyser av seksuell utnyttning er det et poeng at troen på egen uavhengighet og egen makt – også i relasjon til de som er eldre – medfører at hver enkelt får et stort ansvar dersom noe går galt. Dersom de ikke ser ulikheter i makt, knyttet til for eksempel kjønn, alder eller andre forhold, vil kanskje den unge i større grad oppleve at de selv har medvirket til det som har skjedd. Jussens underliggende premisser om det avhengige og underordnede barnet, utsettes med andre ord for en sterk *motstrøm* gjennom troen på uavhengige og likestilte individer.

Konfliktene mellom ungdommenes og rettsvesenets perspektiver blir spesielt synlige fordi det også handler om hvor grensene mellom barn, ungdom og voksne skal trekkes, og hvem som skal trekke dem. Dette skal jeg drøfte videre nedenfor.

Seksuell utnyttning og strid om kategorisering

Jeg tror at voksne, hvis du har en eldre kjæreste, så definerer de at du har blitt seksuelt utnyttet. (Jente, 15)

Seksuell utnyttning inngår i et komplisert felt av kategoriseringer, både for ungdom og voksne.

Voksne ønsker å beskytte barn og unge mot skadene det kan medføre å tre inn i visse aspekter av voksenlivet for tidlig, så vel som å beskytte dem mot å bli involvert i voksnes seksualitet av voksne. Men voksne og ungdom kan ha ulike syn på hva «voksen» og «ungdom» og «barn» betyr, og hvor grensene mellom kategoriene går. Dette blir spesielt tydelig i diskusjoner omkring begreper som seksuell utnyttning, fordi dette fra voksne eller rettsvesenets synspunkt er betinget av at en ungdom eller et barn ikke er i stand til å gi et kvalifisert samtykke til en relasjon. Diskusjonen om hva seksuell utnyttning er, er dermed også en diskusjon om hvor grensene mellom barn- dom, ungdom og voksenalder skal settes.

Selv om utnytting og overgrep ikke alltid er begreper ungdommene selv griper til dersom de skal beskrive relasjoner mellom mindreårige og voksne,⁴² synes de å være klar over at dette er et viktig begrep for voksne som beskriver slike relasjoner. Jentene i utdraget nedenfor er uenige i voksnes påstand om at eldre personer alltid er ute etter å utnytte de som er yngre. Den ene av jentene (J5) er 15 år og har en kjæreste på 19, og har selv opplevd at hennes kjærlighetsforhold blir mistenkeliggjort på grunn av aldersforskjellen.

Int.: Tror dere voksne definerer seksuell utnytting på samme måte? Hvordan definerer voksne seksuell utnytting?

J1: Jeg tror at voksne, hvis du har en eldre kjæreste, så kan de definere at du har blitt seksuelt utnytta.

J5: Ja for at han, for at han er eldre, de ser det på en trangsynt måte, fordi at han kan ikke ha følelser for deg, fordi han er så mye eldre. Han kan ikke i det hele tatt føle noe for deg, men han bare bruker deg fordi du er uerfaren og ikke veit hvordan du skal si nei til sex at... Det kan være sånn men det er ikke alltid at det er sånn.

I dette sitatet blir det tydelig at spørsmålet om hva seksuell utnytting *er* kan være gjenstand for konflikt mellom voksne og ungdom: Voksnes betegnelse av en relasjon som utnyttende kan oppleves som en manglende anerkjennelse av det den unge selv mener å føle og av han eller hennes opplevelse av partnerens følelser. En av jentene bruker begrepet «trangsynt» om denne kategoriske bruken av begrepet utnytting. Hun mener at voksne godt kan ta feil når de hevder at en ungdom ikke selv kan vurdere om man bli utnyttet.

Det er åpenbart at *tid* er et viktig element her. Mye erfaring viser at det er først i ettertid at personer blir i stand til å se at de bli utnyttet og befant seg i en situasjon der de ikke hadde noe reelt valg. Dette handler om modenhet og om begrepsforståelse (se for eksempel Herman 1995; Nordenstam, Borgen et al. 2003). Ofte vil det også være åpenbart at en voksen vil være bedre i stand til å vurdere en relasjon utenfra enn en ungdom som befinner seg i relasjonen. Likevel peker dette eksempelet mot spørsmålet om hvilken status den antatt avmektige eller underordnedes utsagn om egne opplevelser skal ha. Dette er viktig også i forhold til diskusjoner om å ta barn og unges stemme på alvor: I hvilke sammenhenger kan det forsvares at voksne ikke tar unges opplevelser på alvor, men påtvinger unge sin definisjon av hva utnytting er?

⁴² Som jeg har vist tidligere, var det andre begreper, med tydeligere fysiske referanser, som var mest brukt blant ungdommene, slik som voldtekt og pedofili.

Å kategorisere en relasjon som utnytting fra en voksens side, er også en handling som inneholder et element av makt. Å ikke få anerkjennelse for sin egen opplevelse av en relasjon kan også oppleves som en krenkelse. I en studie fra en ungdomsinstitusjon viser Hennem (2002) at ungdom og voksne ofte «førte to monologer» i institusjonen: «Når personalet snakker om prostitusjon, snakker jentene om kjærlighet. Når personalet snakker om kriminalitet, snakker guttene om status» (ibid.: 144). Hennem hevder at personalet på institusjonene konstruerer ungdom ut fra deres atferd, og ikke lytter til ungdommenes stemmer. Dermed fanget de heller ikke opp at ungdommene prøver å konstruere seg selv verbalt. På denne måten forsvinner ungdommenes stemmer i ungdomsinstitusjonene (ibid.). Argumentet skulle ha overføringsverdi til en diskusjon om hvordan voksne skal forholde seg til ungdom som er involvert i relasjoner som den voksne mener dreier seg om seksuell utnytting: Gjennom å lytte til ungdommens opplevelse kan man skape rom for å utforske hva relasjonen handler om på en måte som også gir rom til den unges egen opplevelse. En ungdom i forsvar er kanskje mindre villig til å innrømme at «Det kan hende at det er sånn», selv om «det ikke alltid at sånn», som den 15-år gamle jenta selv sier.

Men som ungdommene synliggjorde i sine diskusjoner, er ikke forståelsen av utnytting utelukkende knyttet til alder, den er også utvetydig – om enn mindre uttalt – knyttet til kjønn.

Å bli seksuelt utnyttet er for ungdommene et utsagn som også sier noe om den som blir utnyttet, og særlig om jenters forvaltning av seksualitet. Flere av utsagnene rundt vignetten som beskrev en relasjon mellom en mindreårig jente og en voksen mann som ble etablert på en chattekanal, pekte på at når jenta havnet i denne situasjonen, sa det noe om hennes dårlige vurderingsevner. Selv om dette kan være en konsekvens av en persons sårbarhet, blir det likevel også en beskrivelse av en persons egenskaper:

G3: Altså et voldtektsoffer, det kan for så vidt være helt tilfeldig. Det kan være deg eller hvilken som helst annen jente. Men de som blir utnyttet seksuelt er ofte mer sårbare for det enn andre, de er mer sårbare for... og mer lettmanipulerte enn det andre er. Det er ikke alle som lar seg lure.

(Guttegruppe 4)

Å la seg lure eller å være lettmanipulert medfører at man ikke tilfeldigvis blir offer for seksuell utnytting, slik man blir et tilfeldig offer for en voldtekt. Det handler om hvordan denne personen *er*. Dette ble enda tydeligere når ungdommene diskuterte relasjoner der bytte eller salg av sex var involvert.

Det åpenbare bruddet med anerkjente normer for seksualitet som slike handlinger representerer, ble knyttet til ungdommens egenskaper. I disse eksemplene er det tydelig at det er jenter dette gjelder, og at det er jenter som må ta ansvar for ikke å havne i slike situasjoner. Det er bare når situasjonen defineres som et overgrep, altså at situasjonen er kjennetegnet av fysisk tvang, at den mindreåriges personlige egenskaper ikke er relevante.

Det kan derfor være relevant å undersøke om også voksnes bekymring av og til handler om kjønn, og om ulike generasjoners forståelse av hva som er passende kjønnsetferd. Kan det tenkes at noen voksne blir bekymret for spesielt jenter når deres atferd ikke samsvarer med det de selv mener er passende atferd for jenter? Ericssons (1997) studie av jenter som ble plassert i barnevernsinstitusjoner på femtitallet, kan bidra til å sette dette spørsmålet inn i et historisk perspektiv. Ericsson viser hvordan forskjellige institusjoner i samfunnet kontrollerte og satte merkelapper på unge jenters seksuelle handlinger som ikke var i tråd med de kulturelle oppfatningene om hvordan «ordentlige» jenter skulle være. Noen av disse handlingene fikk merkelappen prostitusjon. Men hva slags handlinger var egentlig det som ble betegnet som «prostitusjon», «båttrafikk» eller «gatetrafikk»? Var det prostitusjon definert som kommersielle bytter, eller var det betegnelser på atferd som egentlig dreide seg om noe annet, men som framstod som brudd med forventninger til hvordan en jente skulle være?

Ericsson peker imidlertid på at det også i dag er ulike grunner til at gutter og jenter havner på institusjon, og hun hevder, med referanse til Hennem (1993) at «det virker som om jentenes seksualitet er det mest konflikthulle området» (i Ericsson 1997: 53). Poenget med Ericssons argumenter i denne sammenhengen er det følgende: Kan det tenkes at begreper som seksuell utnyttning og prostitusjon også i dag blir brukt for å beskrive unge jenters atferd som ikke passer med våre forestillinger med hvordan jenter skal opptre? Kan bekymring for prostitusjonsvirksomhet, også uttrykt som seksuell utnyttning, være et begrep som blir brukt for å kontrollere jenter på en undertykkende måte? I ungdommenes forståelser av både det å gå med på å møte noen man har møtt på nettet og det å selge eller bytte seksuelle handlinger, ligger det også en evaluering av kvinnelig atferd som er nært knyttet til tradisjonelle oppfatninger av kjønnsroller. Er dette helt fraværende i hjelpeapparat og myndigheters bruk av begrepet? Med bakgrunn i dette blir det spesielt viktig å være oppmerksom på hvilke former for atferd hos unge jenter voksne reagerer på, man må spørre seg hvorfor man reagerer og ikke minst være kritisk til hvilke merkelapper man setter på denne atferden.

Beskyttelse og ansvarliggjøring: Balansekunst for hvem?

Begge har ansvar! Alle vet at det ikke er lurt å treffe folk over nettet. En burde jo tenke seg om.

[...]

Ja, så klart, han har mer skyld, men begge har jo ansvar, for hun har jo sikkert hørt det før at det ikke er lurt.

(Jentegruppe 3)

På bakgrunn av drøftingen av begrepet seksuell utnytting, skal jeg avslutningsvis diskutere hvordan tiltak som skal forebygge seksuell utnytting kan tenkes å bli oppfattet av ungdom som målgruppe, og hvilke konsekvenser dette får for forebyggende tiltak på området.⁴³ Jeg skal prøve å vise hvordan budskap rettet mot ungdom, om at de selv skal prøve å unngå å bli utnyttet, kan ha som utilsiktet konsekvens at de føler seg *mer* ansvarlige dersom de likevel blir utsatt for utnytting eller overgrep. Jeg skal også drøfte hvordan man skal møte slike utfordringer.

Sitatene ovenfor gir en introduksjon til denne problemstillingen: Det ene utsagnet handler om at begge har ansvar, fordi også den mindreårige bør vite at man skal være svært forsiktig i en slik situasjon. Det andre utsagnet framhever at voksne har mer skyld, men at ungdommen også har ansvar fordi hun «sikkert har hørt» at det å møte noen «ikke er så lurt». I et tidligere kapittel viste jeg også til hvordan en gutt mente at det selvfølgelig var mannens skyld dersom han voldtar henne, men at «situasjonen ble som den ble» var noe hun var medansvarlig for. En ungdom blir altså medansvarlig, fordi vedkommende burde visst bedre.

Mossiges (2001b) studie av forebyggingsprogrammer mot seksuelle overgrep rettet mot barn illustrerer nettopp dette poenget. Spørsmålet som stilles er om det å lære barn å beskytte seg selv mot seksuelle overgrep

[bringer barnet] inn i en forvirrende og motsetningsfylt situasjon hvor det gjennom aktørposisjonen som det får opplæring i påføres et ansvar for å handle på bestemte måter i forhold til noe som det ikke kan ha

⁴³ Redd Barna, i samarbeid med flere andre aktører, som for eksempel SAFT-prosjektet har vært aktive formidlere av dette budskapet i Norge. Følgende chatteregler ble publisert i en kampanje som var et samarbeid mellom Redd Barna og telenor: 1) Vær anonym – gi aldri fra deg navn, adresse eller telefonnummer! 2) Gå ut hvis du ikke liker chatten – det er du som bestemmer! 3) Møt aldri noen fra chatten alene – ha alltid med en voksen første gang. 4) Hvis du skal møte noen fra chatten – velg et offentlig sted med mange mennesker.

ansvar for? Eller er det betimelig at et aktørperspektiv, i motsetning til et offerperspektiv på barnet, også bringes inn på et område som seksuelle overgrep mot barn? (ibid.: 172)

Selv om barna i programmene i tillegg til å lære måter å forhindre overgrepet på, *også* lærte at det ikke var deres feil dersom et overgrep likevel skulle skje, mener Mossige at programmene på noen måter blir selvmot-sigende i forhold til barnets rolle. Fordi barnet blir en aktør – som kan være i stand til å beskytte seg mot overgrep – risikerer man også at barnet føler seg ansvarlig og delaktig dersom det blir utsatt. Det kan altså synes som det er en iboende motsetning mellom det å forstå barn og unge som subjekter, og samtidig understreke at de ikke er ansvarlige i en relasjon der de blir seksuelt krenket av en voksen. Etersom ungdom i større grad enn barn *forventes* å ta ansvar for egne handlinger, er det ikke overraskende at de intervjuede ungdommene også tilskriver jevnaldrende et slikt ansvar.

Men når ungdom i så stor grad forstår seg selv som handlende subjekter, synes løsningen på dette dilemmaet *ikke* å være å se bort fra at ungdom handler og tar valg ut fra deres forutsetninger og situasjonen de befinner seg i. I stedet må man, som Mossige også påpeker, hjelpe unge til å forstå situasjonen, og dermed også på hvilke måter unge befinner seg i et ulikeverdig forhold til en voksen (ibid.: 190). Ovenfor viste jeg til Kranges (2004) påstand om at troen på at vi lever i et individualisert samfunn gjør at makt- og dominansforhold usynliggjøres. Jeg har også hevdet at ungdoms vektlegging av makt som noe som først og fremst innebærer fysisk tvang, kan tyde på at maktforhold som ikke er fysiske, men som har sammenheng med ulike sosiale posisjoner, ikke er like synlige for dem. Tilnærminger som utfordrer ungdom til å utforske sine egne erfaringer med relasjoner kan være et viktig bidrag her. Målrettede samtalegrupper om for eksempel handlingsrom, likeverd og grensesetting i relasjoner, vil kunne bidra til at ungdom blir bedre i stand til å forstå hva utnytting og overgrep innebærer.

Mossige peker også på viktigheten av å understreke den voksnes ansvar for overgrep (Mossige 2001b). Det kan derfor være interessant å reflektere over hva ungdommene *ikke* sier om situasjonen med den mindreårige jenta og mannen som møtes på chat: Hvorfor hevder de ikke at *han* har mer ansvar fordi *han* burde vite bedre? Ungdommenes holdninger kan tyde på at tiltak som skal få barn til å beskytte seg selv mot overgrep, ikke i tilstrekkelig grad greier å kommunisere overgriperens ansvar. Overgripere/pedofile synes for ungdommene å være nesten uunngåelige trusler som man må forholde seg til, og truslene blir til dels også forstått som uunngåelige konsekvenser av hvordan (noen) menn *er*. I stedet for å entydig legge

skylden på overgriperen, blir det ungdom som må forholde seg til denne realiteten ved å være forsiktige. Den negative siden ved den utvilsomt positive viljen til å ta ansvar for egen sikkerhet og eget velbefinnende, er altså muligheten for at man vurderer seg selv som medansvarlig for et overgrep. I ungdommenes forståelse kan en overgriper bli mindre ansvarlig dersom den unge selv har satt seg i en risikabel situasjon eller på en eller annen måte har samtykket til relasjonen. Fokuset blir dermed ikke på den voksne overgriperens handlinger, men på hvordan den unge selv har handlet.

Det er som en konsekvens av dette at utnytting og overgrep blir begreper som konstruerer et skille mellom hendelser der man ikke selv har medvirket, og hendelser der man har vært delaktig. Ungdommene mener videre at spørsmålet om delaktighet har betydning for hvorvidt man vil føle skyld og skam over det som har skjedd:

G5: Det kan selvfølgelig være at du skammer deg da også [*hvis du har blitt utsatt for et overgrep*], men da har du ikke vært delaktig i det. Selvfølgelig, du skammer deg som bare det, det sier seg jo selv. Men da har du ikke vært delaktig, ikke sant. Men hvis du har gått med på å møte en kar, og han har utnyttet deg og du har ikke skjønt det før fire måneder senere, så, bare for å sette ting på spissen, så tror jeg at jeg ville skamma meg mer da.

Skam er et begrep som knyttes både til overgrep og utnytting. Men denne gutten hevder altså at man vil skamme seg enda mer dersom man har blitt utnyttet, og ikke skjønner det før lenge etterpå.

Int.: Hvis det faktisk hadde skjedd et overgrep, tror dere at dere hadde fortalt det til noen da?

J3: Det kommer an på om man har masse venner, eller om de er ensomme og sånn da.

[...]

J3: Hva skal du si da? Jeg har chatta på internett sammen med en jeg trodde var 18, og så sa jeg at jeg var 17, og så møtte jeg han og så var han 28 og så voldtok han meg?

J1: Jeg tror vel heller at jeg hadde begynt med at jeg var blitt voldtatt, og fått litt sympati der... Og så hadde jeg kommet til det andre etter hvert.

J3: Jeg tror ikke jeg hadde tørt å si det til foreldrene mine. Foreldrene mine hadde blitt så sure.

J2: Jeg har fått streng beskjed fra mamma om at før, når jeg drev med det, så sa de «du får ikke lov til å si at du heter [...]»

(*Jentegruppe 2*)

I Men hvis det her skjer.. Hvis det skjer ei voldtekt. Tror dere hun hadde villet fortalt om det til noen etterpå?

J5: Jeg tror hun ville vært flau over at hun hadde møtt noen og at det bare ville vært sånn tabu.

(Jentegruppe 3)

I disse diskusjonene om hva man ville ha gjort dersom man var blitt utsatt for et overgrep av en person man har møtt på chat, er det tydelig at ungdommene ser for seg at de ville følt skyld eller skam over å ha satt seg i en situasjon der dette kunne skje. At følelser av skyld og skam oppstår når ens personlige grenser blir krenket, for eksempel gjennom et overgrep, er et velkjent og kanskje uunngåelig psykologisk og sosialt fenomen (Wyller 2001).⁴⁴ Men de intervjuede ungdommene refererer ikke bare til skyld og skam i den forstand. De tolker også skyld som noe som relaterer seg til det juridiske skyldbegrepet, som også kan fortolkes som det å være ansvarlig. Skam, skyld og ansvar blir slik begreper som flyter i hverandre under diskusjonene rundt seksuelle overgrep og seksuell utnyttning. I samtaler med ungdom rundt disse temaene vil det derfor være viktig å drøfte skillet mellom følelser som oppstår når ens grenser blir krenket, og det juridiske ansvaret for at dette skjer.

Det er åpenbart at voksnes veiledning og grensesetting for ungdom på dette området vil måtte inkludere informasjon om å unngå situasjoner som er risikable. Dermed formidler man også indirekte at man tror at ungdom er i stand til å redusere risikoen for å havne i en farlig situasjon, noe som kan føre til at ungdommen føler seg ansvarlig om noe likevel skjer. Det kan synes som ungdom i tillegg til budskap om «å passe seg», trenger kunnskap om at de har rett til beskyttelse, og om at denne retten gjelder også selv om de skulle føle at de er skyld i at krenkelsen har skjedd. Det ville likevel være lite hensiktsmessig å *ikke* skulle formidle en slik tro på ungdommens egen fornuft, etter som det å bli voksen innebærer nettopp en økende grad av evne til å vurdere situasjoner man kommer opp i. Et viktig poeng i samtale med ungdom blir derfor nettopp det doble budskapet om den voksnes ansvar, og troen på den unges egen kompetanse.

Innledningsvis i kapitlet skisserte jeg noen dilemmaer knyttet til hvordan man kan balansere mellom å anerkjenne ungdoms vilje til å ta ansvar for egne handlinger, samtidig som man er tydelig når det gjelder å

⁴⁴ Skam i tilknytning til grenseoverskridende atferd er et stort og komplekst tema og det er ikke rom for en grundig drøfting av dette her. Jeg viser i stedet til flere av diskusjonene i Wyller (2001).

frita dem for ansvar for seksuelle overgrep og utnyttning. Ut fra drøftingene i denne rapporten synes det opplagt å peke på at det trengs et bevisst fokus på *voksnes* juridiske og ikke minst *etiske* ansvar i denne sammenhengen. Voksne må bevisstgjøres om ungdoms rett til beskyttelse, også i en fase der ungdom selv tester grenser og prøver ut nye roller mens de beveger seg mot å bli ansvarlige voksne. Voksnes ansvar for å beskytte unge mot seksuell utnyttning og overgrep, blir dermed spesielt viktig i en fase der unge blir sårbare gjennom sitt ønske om å handle og ta ansvar for egne handlinger. Det blir en viktig utfordring å utvikle begrepsapparat og forståelsesmodeller som rommer en slik bevissthet.

Summary

This study explores how adolescents understand concepts relating to sexual exploitation and abuse. Furthermore, it investigates their perceptions of youths' and adults' different roles in relationships that the judicial system defines as exploitative or abusive. The report is based on focus groups interviews with a number of 16-year olds, who were recruited from upper secondary schools and from an Internet cafe run by the municipality of Oslo. As background material, several relevant legal texts are analysed and discussed. Relationships between minors and adults established via the Internet and youth selling sexual services – two phenomena often referred to as examples of sexual exploitation of youth – are used to approach the concepts of interest for this study.

The following research questions are discussed:

- How do youth perceive the concepts of sexual abuse and sexual exploitation, and in which ways do their perceptions differ from the legal principles?
- Which factors influence whether youth define an incident as sexual exploitation or abuse?
- How are conceptions of maturity and the transition between childhood and youth reflected in the adolescents' perceptions of exploitation and abuse?
- What are the consequences of these perceptions for how measures to protect children and youth should be designed and implemented?

The UN Convention of the Rights of the Child as well as the Norwegian judicial system assert that a minor's consent to a sexual relationship with an adult has no impact on the question of culpability. The reason given for disregarding the young person's consent is that a young person or a child, due to his or her age and level of maturity, is in a subordinate position in a relationship with an adult, and thus vulnerable to exploitation. The youth that were interviewed challenge this legal understanding, as they do not agree that age differences necessarily imply a general power inequality in the sense that the legal framework presupposes. They therefore claim that being young does not exempt a person from being responsible for one's acts, even in a relationship with an adult. Consequently, the youth create a

distinction between the concept of exploitation and the concept of abuse, and take the latter to mean incidents where there is coercion, and the former – exploitation – to mean incidents where the young person has consented to the relationship. However, their claim about young peoples' responsibility for sexual exploitation must be understood with regard to how they experience being a youth, compared to being a child. For them, increasing responsibility is a key feature of the transition between childhood and youth, and eventually adulthood. The title of the report, «Responsibility in transition» (*Ansvar i grenseland*), therefore points to the way in which concepts of sexual exploitations are related to the drawing of categorical borders related to age, and to the observation that these borders are not always drawn in the same places by adults and youth.

Gender is another key factor in the youths' definitions and categorisations of abuse and exploitation. The interview material reveals that abuse and exploitations are seen as things that primarily happen to girls. Girls are considered to be more vulnerable psychologically – through the understanding that girls are more seriously harmed by abuse than boys – and socially – by the way in which girls are categorised by their sexual reputation. The views of the young people indicate that traditional conceptions of gender still are important to their perceptions in this area.

In the youths' discussions of relationships between minors and adults established via the Internet as well as in their views about youth selling sexual services, the tendency to ascribe responsibility to the minor is reinforced. In both cyberspace and the prostitution context, the youth stressed the competence of minors to make rational choices, and thus to avoid engaging in relationships that are risky, such as with persons met via the Internet, or practices that imply violations of key norms relating to sexuality, such as prostitution.

The youths' emphasis and willingness to assume responsibility constitute important challenges for prevention of sexual exploitation of youth. This willingness must in a certain sense be considered both inevitable and positive. However, it also highlights the need to focus on adults' legal and ethical responsibility to protect youth from exploitation; particularly in a transitional life phase where they become vulnerable, not as passive victims, but as a consequence of their eagerness to assume such responsibility. In further research in this field, it will be important to develop a conceptual framework and theoretical models that can accommodate such awareness.

Referanser

Alderson, P. (2000). *Young children's rights exploring beliefs, principles og practice*. London, Jessica Kingsley.

Andenæs, A. (2000). Generalisering: Om ringvirkninger og gjenbruk av resultater fra en kvalitativ undersøkelse. *Kjønn og fortolkende metode*. H. Haavind, Gyldendal Akademisk.

Andenæs, J. (1995). *Straffen som problem*, Exil.

Barne- og familiedepartementet (2003). *FNs konvensjon om barnets rettigheter : vedtatt av De forente nasjoner 20. november 1989, ratifisert av Norge 8. januar 1991: revidert oversettelse mars 2003 med tilleggsprotokoller*. [Oslo], Barne- og familiedepartementet.

Barne- og familiedepartementet (2003). Norges tredje rapport til FNs komité for barnets rettigheter 2003. Oslo.

Bjørnstad, T. L. og T. Ellingsen (2002). *Nettsvermere : en rapport om ungdom og internett*. Oslo, Statens filmtilsyn.

Bo, K. B. (2003). *Helsingør Kommune: Erfaringer med barn og unge i prostitution*. 7. Nordiske Prostitutionskonferanse, Copenhagen 6–7. februar 2003, Pro Centret Danmark.

Brunovskis, A. og G. Tyldum (2004). *Crossing borders: an empirical study of transnational prostitution and trafficking in human beings*. Oslo, Fafo.

Buckingham, D. a. B., Sarah (2003). *Young People, Sex and the Media: The Facts of Life*, Palgrave Macmillan.

Dahle, R. og M.-L. Skilbrei (2003). *Fastlegeordningen og pasienter med store legebehov*. Oslo, Norsk institutt for forskning om oppvekst velferd og aldring (NOVA).

ECPAT (2001). Kommersiell sexuell exploatering av barn i Sverige: En studie av kjenddom om utnyttjande av minderåriga i prostitution, pornografi och trafficking., ECPAT Sverige.

Ericsson, K. (1997). *Drift og dyd : kontrollen av jenter på femtitallet*. Oslo, Pax.

Finstad, L., L. Fougner, et al. (1982). *Prostitusjon i Oslo*. Oslo, Pax.

Heggen, K., T. Øia, et al. (2001). *Innleiing: Ungdom, stad og meining*.

Hegna, K. og W. Pedersen (2002). *Sex for overlevelse eller skyggebilder av kjærlighet? Om ungdom under 18 år som selger seksuelle tjenester*. Oslo, NOVA Rapport 5/02.

Helle-Valle, J. (1999). "Sexual Mores, Promiscuity and 'Prostitution' in Botswana." *Etnhos* 64(3): 372–396.

- Helweg-Larsen, K., H. Bøving Larsen, et al. (2000). *Seksuelle overgrep mod børn i Danmark : problemets omfang og karakter vurderet ud fra litteraturstudier og en række danske datakilder*. København, Statens Institut for Folkesundhed.
- Helweg-Larsen, K., H. Bøving Larsen, et al. (2002). *Unge trivsel år 2002: en undersøgelse med fokus på seksuelle overgrep i barndommen*. København, Statens Institut for Folkesundhed.
- Hennum, N. (1993). *Det organiserte nederlaget : krise- og utredningsinstitusjoners vanskelige stilling*. Oslo, Barnevernets utvikling[s]senter.
- Hennum, N. (2002). *Kjærlighetens og autoritetens kulturelle koder: om å være mor og far for norsk ungdom*. Oslo, Norsk institutt for forskning om oppvekst velferd og aldring, NOVA Rapport 19/02.
- Herman, J. L. (1995). *I voldens kølvand : psykiske traumer og deres heling*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Hernwall, P. (2001). *Barns digitala rum : berättelse om e-post, chatt & internet*. Stockholm, Pedagogiska institutionen Stockholms universitet.
- Holloway, S. L. og G. Valentine (2003). *Cyberkids children in the information age*. London, RoutledgeFalmer.
- Holm, J. og I. Kvaran (1987). *Gatebarn*. [Oslo], Cappelen.
- Høigård, C. og L. Finstad (1986). *Bakgater : om prostitusjon, penger og kjærlighet*. Oslo, Pax.
- Innstilling 92 (2000). *Om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd): tilråding fra Justis- og politidepartementet av 28. januar 2000, godkjent i statsråd samme dag*. [Oslo], Justis- og politidepartementet.
- Jessen, L. (1998). *Ung Prostitusjonsdebut*. Oslo, Pro Sentret.
- Järvinen, M. (1990). *Prostitution i Helsingfors : en studie i kvinnokontroll*. Åbo, Åbo Akademis förlag.
- Kempe, R. S. og C. H. Kempe (1984). *The common secret sexual abuse of children and adolescents*. New York, W.H. Freeman.
- Kippe, E. (2000). *Gategutt eller gigolo : et studie av fire menn som selger sex*. Oslo, [E. Kippe].
- Kitzinger, J. (1997). *Who are you kidding? Children, Power and the Struggle Against Sexual Abuse. Constructing and Reconstructing Childhood*. A.a. A.P. James. London/Washington D.C., Falmer Press.
- Krange, O. (2004). *Grenser for individualisering : ungdom mellom ny og gammel modernitet*. Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi Universitetet i Oslo: NOVA, NOVA Rapport 4/04.
- Krange, O. og W. Pedersen (1999). "Å angre på sex." *Sosiologisk tidsskrift* 7(1): 45–70.

- Larsen, T. (1993). *Foredrag. 9. norske prostitusjonskonferanse*, Hafjell, Norge.
- Lautrup, C. og J. Heindorf (2003). *Mandlig prostitution 2003*. København, Videns- og formidlingscenter for socialt udsatte: 87.
- Matre, C. og T. Misje (2002). *Ungfelt - oppsøkjande arbeid blant ungdom*, Pro Sentret.
- Mitchell, K. J., D. Finkelhor, et al. (2001). "Risk factors for and impact of online sexual solicitation of youth." *Jama-Journal of the American Medical Association* 285(23): 3011-3014.
- Morgan, D. L. (1996). "Focus groups." *Annual Review of Sociology* 22: 129-152.
- Mossige, S. (2001a). *Ungdoms holdninger til seksuelle krenkelser og overgrep : ungdommers oppfatning av barn som legitime mål for seksuelle handlinger*. Oslo, Norsk institutt for forskning om oppvekst velferd og aldring.
- Mossige, S. (2001b). Forebyggingsprogrammer mot seksuelle overgrep. *Fra mottaker til aktør: Brukernes plass i praktisk sosialt arbeid og forskning*. M. Sandbæk, Gyldendal Akademisk.
- Nordenstam, C., G. Borgen, et al. (2003). *Seksuelle overgrep mot barn - utvalgte temaer*.
- Norli, B. (2001). *Hjelpeapparatets forhold til kommersiell seksuell utnytting av barn og unge*. Oslo, Pro Sentret.
- NOU (1997:23). Seksuallovbruddsutvalget *Seksuallovbrudd : Straffelovkommisjonens delutredning VI*. Oslo, Statens forvaltningstjeneste Statens trykning.
- O'Connell Davidson, J. (2001). The Sex Exploiter: A Contribution of the NGO Group for the Convention of the Rights of the Child to the 2nd World Congress against Commercial Sexual Exploitation of Children Yokohama, Japan 17-20 December 2001.
- O'Connell, R. (2003). A Typology of Child Cybersexploitation and online grooming practices. Cyberspace Research Unit, University of Central Lancashire.
- Ot. prp. nr. 28 (1999–2000). Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffeloven m.v. (seksuallovbrudd). *Justiskomiteen*.
- Potter, R. H. og L. A. Potter (2001). "The Internet, Cyberporn, and Sexual Exploitation of Children: Media Moral Panics and Urban Myths for Middle-Class Parents." *Sexuality and Culture* 5(3): 31-48.
- Prostitusjonsutredningen (1981). *Prostitusjonen i Sverige : bakgrund och åtgärder*. Stockholm.
- Prout, A. og A. James (1990). *Constructing and reconstructing childhood : contemporary issues in the sociological study of childhood*. London, Falmer Press.
- Renland, A., Redd barna, et al. (2001). *Internasjonal handel med barn og mindreårige for kommersiell seksuell utnyttelse til Norge*. Oslo, ECPAT Norge/Redd Barna.

Save the Children (2003). *Save the Children's Policy on: Protecting Children from Sexual Abuse and Exploitation*, International Save the Children Alliance.

Sefton-Green, J. (1998). *Digital diversions : youth culture in the age of multimedia*. London, UCL Press.

Smette, I. og Pro-sentret (2003). *Den seksuelle slavestand? : ein rapport om kundar i prostitusjonen*. Oslo, Pro sentret.

Stenvoll, D. (2003). *Politisk argumentasjon : en analyse av norske stortingsdebatter om seksualitet og reproduksjon 1945-2001*. Bergen, Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier.

Søndergaard, D. M. (1996). *Tegnet på kroppen : køn: koder og konstruksjoner blandt unge voksne i akademia*. Oslo ,, [Psykologisk institutt Universitetet i Oslo].

Tham, H. (1999). Lag & ordning som vänsterprojekt: Socialdemokratien och kriminalpolitiken. *8 reflektioner om kriminalpolitik*. BRÅ-rapport. 1999:9.

Thygesen, A. M. og Børnerådet (2003). *Chat: En del af børns virkelighed*. København.

Tiggemann, M., m. Gardiner, et al. (2000). "I would rather be size 10 than have straight A's: A focus group study of adolescents girls' wish to be thinner." *Journal of Adolescence*(23): 645-659.

Tingstad, V. (2003). *Children's chat on the net : a study of social encounters in two Norwegian chat rooms*. Trondheim, Department of Education/Norwegian Centre for Child Research Faculty of Social Science and Technology Management Norwegian University of Science and Technology.

Torgersen, L. (2004). *Ungdoms digitale hverdag : bruk av PC, Internett, TV-spill og mobiltelefon blant elever på ungdomsskolen og videregående skole*. Oslo, NOVA Rapport 8/04.

Turkle, S. (1995). *Life on the screen : identity in the age of the Internet*. New York, Simon & Schuster.

Wolak, J., K. J. Mitchell, et al. (2003). "Escaping or connecting? Characteristics of youth who form close online relationships." *Journal of Adolescence* 26(1): 105-119.

Wyller, T., Ed. (2001). *Skam: Perspektiver på skam ære og skamløshet i det moderne*, Fagbokforlaget.

Aviser/magasiner

Dagbladet, 30. juni 2003: «Kriminalisering av horekunder en fiasko.»

Dagbladet Magasinet, mai 2004: «Gutt 16 søker gavmild mann.»

nrk.no, 07.01.2004. «16-åringer selger sex på nett»,

VG Nett 08.04.2001: «Mor til 11-åring fikk sexsjokk.»

VG nett 11.06.2003. «Selger sex for kontantkort.»

Dommer sitert i teksten

Frostating lagmannsrett. 26.02.2004: Seksuell omgang med barn under 14 år. Straffeloven § 195 første og fjerde ledd. <http://www.lovdato.no/lr/lrf/lf-2003-19258.html>

Agder Lagmannsrett (2004). Strafferett, samleie med barn under 14 år, legemsbeskadigelse, erstatning. Straffeloven § 195 første ledd, 2. straffalternativ og § 229 første ledd.: <http://www.lovdato.no/lr/lra/la-2003-20352.html>

Norsk Rettstidende 2 og 3/2003: Kjennelse 28. januar 2003 i sak nr. 2002/1261, s.129

Norsk Rettstidende 12/2002: Dom 5. juni 2002 i sak nr. 2001/1530, s. 731

Dommer brukt som bakgrunnsmateriale:

Høyesterettsdommer i Norsk rettstidende (Rt.)

Sak 2001/468

[249-2001]

Rt. 22/2001

Sak 2002/63

[164-2002]

Rt. 13/2002

Sak 2002/296

[179-2002]

Rettstidende 14/2002

Sak 2002/309

[191-2002]

Rettstidende 15/2002

Sak 2002/459 [181-2002]

Rettstidende 14/2002,

Sak 2002/689

[306-2002]

Rettstidende 22 /2002

Sak 2002/738

[295-2002]

Rettstidende 22/2002

Sak 2003/1175

Rt. 1/2004

Sak 2003/1417

(<http://www.lovdato.no/hr/hr-2004-00312-a.html>)

Dommer fra lagmannsretten, hentet fra <http://www.lovdata.no>

Frostating

Dato: 2003-12-11

Agder lagmannrett

Dato: 2004-01-23

Borgarting

Dato 2004-02-16

Hålogaland

Dato 2004-01-13